

MAKÜ

BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

T.C.

BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

**ANTİK ÇAĞ'DA BATI ANADOLU'DA (TROAS, AİOLİS VE
İONİA) KREMASYON**

KIYMET KARACA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. BİLGE AYÇA POLAT BECKS

BURDUR – 2022

T.C
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

**ANTİK ÇAĞ'DA BATI ANADOLU'DA (TROAS, AİOLİS VE
İONİA) KREMASYON**

KIYMET KARACA
YÜKSEK LİSANS TEZİ

PROF. DR. BİLGE AYÇA POLAT BECKS

Üye: PROF DR. BİLGE AYÇA POLAT BECKS

Üye: DOÇ. DR. FEYZULLAH ERAY DÖKÜ

Üye: DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞEVKET AKTAŞ

BURDUR – 2022

T.C.
MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK BEYAN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**Antik Çağ’da Batı Anadolu’da (Troas, Aiolis ve İonia) Kremasyon**” adlı tezin hazırlanması sürecinde akademik etik ilkeleri ihlal etmediğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi yerleşkelerinde erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Kıymet Karaca

14.11.2022

ÖNSÖZ

İnsanlık var olduğundan bu yana etrafında olup biten durağan veya dinamik, kontrol edebildiği ya da edemediği her konuyu merak etmiş ve sorgulamaya çalışmıştır. En eski çağlardan itibaren anlamlandırılmak istenen konulardan biri de ölüm olgusudur. İnsanlar ölümü algıladıkları andan itibaren, sonrası bilinemeyen bu olguya karşı hazırlıklı olmak istemiştir. Ölüm sonrası geride kalanlarda hissedilen bu bilinmezlik duygusu ve duygusal sorumluluk, onları zamanla birtakım dini ritüellere yönlendirmiştir. Zaman zaman bu sorumluluk Tanrı olarak adlandırılan soyut varlığa da yüklenmiştir.

Antik Dönem öncesinden bu yana her ölüm sonrası tekrar edilip gelenek olarak adlandırabileceğimiz davranışlar bütünü, günümüze kadar değişim geçirerek ulaşmıştır. Tez konusu kapsamında olan Antik Devirde ise; ölüme dair tekrarlanan veya yenisi eklenen cenaze ritüelleri, mezar türleri ve bu süreçte sergilenen davranışlar incelendiğinde, Antik Çağ'a dair sadece dini değil, felsefi, sosyal, psikolojik, antropolojik, ekonomik ve siyasi dinamikler hakkında da bilgi sahibi olmak mümkün olmuştur.

Konuyu araştırmaya karar verdiğimiz an ile araştırma içinde bulunduğum an arasında Antik Çağ toplum ve düşünce yapısı ile ilgili katettiğim yol ve bu konudaki algım, önemli ölçüde değişmiş, ilerlemiş ve şekillenmiştir. Zaman zaman olumsuz koşullar altında ve çalışmalarımı yürütmekte zorlandığım anlarda, kendisi ile bunu her paylaştığımda devam etmem için beni destekleyen ve üzerine düşen tüm inisiyatifi benden esirgemeyen, Yüksek Lisans programına başladığım andan bu yana çalışmalarına ve azmine hayranlık duyduğum ve öykündüğüm çok kıymetli hocam; Prof. Dr. Bilge Ayça Polat Becks'e, araştırmalarımı daha detaylı yapabilmem ve yoğunlaştırabilmem için bir haftalık konaklama desteği bursu sağlayan AKMED'e ve tüm AKMED personeline, ellerinden geldiği ölçüde bana destek olan aileme, tez yazma sürecimde olumsuz koşulların beni yavaşlattığı her an desteklerini esirgemeyen değerli arkadaşım; Didem E. Çatalköprü'ye, Ebru B. Kasap, Furkan Keçeci ve Yaşar Ateş'e teşekkür eder ve şükranlarımı sunarım. Hayatıma dahil olduğu andan itibaren tez süreci boyunca bana inanan ve maddi manevi her zaman yanımda olan, destekleyen ve sabır gösteren Emre Kemal Tağa'ya minnetle teşekkür ederim.

ÖZET

Gerek Antik Dönem ve sonrasında gerek Antik Dönem'den asırlar önce Üst Paleolitik döneme kadar uzanan süreçte; ölüme karşı bilinçli ya da bilinçsiz farkındalık oluşturmuş her toplum, o dönemin koşulları içinde ölen kişiye birtakım davranışlar aracılığı ile saygı göstermeye çalışmıştır. Bu saygıyı belli bir süre sonra belirli ritüeller ile daha resmi bir şekilde ifade etmeye başlamıştır. Bunun sonucunda ölüm ânı ve ölüm sonrası cenaze ritüelleri ortaya çıkmıştır. Antik Hellen toplumu, gömülmeyen bir bedenın asla dinlenemeyeceğine ve huzur bulamayacağına inanmış ve ruhun yolculuğunu gerçekleştirebilmesi için bu ritüeller eşliğinde onu gömmüş böylece ruhu sonsuz hayata uğurladığına inanmıştır. Ölüyü gömmek Hellen toplumunda o kadar önemlidir ki, toplumda büyük ve affedilmeyecek bir suç işlemiş biri öldüğünde ona verilebilecek en ağır cezalardan biri onu gömmemektir. Tam aksine, savaşırken ölen onurlu bir asker ya da uzakta ölen birinin bedeni bulunamadığında veya maddi imkansızlıklar yüzünden getirilemediğinde, onu şerefliendirmek için ölen kişiyi temsil eden Kenotaphion (boş temsili mezarlar) yapmışlardır.

Antik Çağ Toplumu'nda ölü gömme iki şekilde uygulanmıştır. Bunlar '*Kremasyon (yakarak gömme)*' ve '*Inhumasyon (doğrudan gömü)*' gömülerdir. Başlarda basit inhumasyon gömü tercih edilmiş ve zamanla bu gömü türü çeşitlenmiştir. Buna paralel olarak görülen ve şüphesiz ki en çok sorgulanmak istenen gömü biçiminin bir diğeri kremasyondur. Inhumasyon gömü türleri çeşitlendiği dönemlerde dahi kremasyon hemen hemen her dönem tercih edilmiştir. Bedenin yakılması olarak tanımlanan kremasyon, sorgulanabilir istisnai örnekler dışında bebek ve çocuklara uygulanmamıştır. Kremasyon kendi içinde birincil ve ikincil kremasyon olarak çeşitlenmiştir. Birincil kremasyon doğrudan bedenin gömüleceği mezarın içinde uygulanırken, ikincil kremasyonda beden belirlenen yakma alanında yakıldıktan sonra geriye kalan kül ve kemikler toplanıp dönem dönem materyal ve form olarak çeşitlenen urnelerin içine konmak suretiyle gerçekleştirilmiştir.

Antik Dönemde yaşamış toplumların gerek birbiri ile ticari ve siyasi iletişimleri, gerekse o dönem yaşanan zorunlu göçler, toplumların birbiri ile yalnızca ekonomik açıdan değil, kültürel ve sosyal açıdan da birbirlerinden etkilenmesine neden olmuştur. Yazılı eserler ve kazı çalışmaları sonucu ele geçen buluntular aracılığı ile bu değişimleri takip etmenin ve araştırmanın mümkün olduğu alanlardan biri ölü gömme gelenekleridir. Günümüzde devam eden sistematik arkeolojik çalışmalar ve ortaya çıkan eserler aracılığı ile Antik Yunan Toplumunun Kuzeybatı Anadolu kıyılarında (Troas, Aiolis ve İonya) ölüme bakış açıları ve bu konuda sergiledikleri davranışları izlemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Troas, İonia, Aiolis, İnhumasyon, Kremasyon, Yakma Gömü, Ölü Gömme Gelenekleri, Cenaze Ritüelleri, Mezar, Antik Yunan

(KARACA K1ymet, Cremation in Western Anatolia (Troas, Aeolis and Ionia) in Antiquity, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Master Thesis, Burdur, 2022)

ABSTRACT

Both in the Ancient Greek Period and after, and during the time between the Ancient Period and the Upper Paleolithic period centuries ago; Every society that has created a conscious or unconscious awareness of death has tried to respect the deceased in the conditions of that period. After a certain time, they began to express this respect in a more formal way through a number of rituals. As a result, funeral rituals for during and after death have emerged. The ancient Hellenic society believed that a body that was not buried could never rest and find peace. They buried the body during these rituals so that the soul could make its journey, and believed that they sent the soul to eternal life by doing so. Burying the dead is so important in Hellenic society that one of the most severe punishments that can be given to a person who has committed a great and unforgivable crime in society is not to bury them when they die. On the contrary, when the body of an honorable soldier who died fighting, or someone who died far away could not be found or brought because of financial difficulties, they built Cenotaphs (empty monumental graves) representing the deceased in order to honor them.

Burying the dead in the Ancient Greek Society was done in two ways. These are called Cremation (burial by burning) and Inhumation (direct burial). At first, simple inhumation burial was preferred, and over time, this type of burial has varied. Another form of burial that is seen in parallel with this and is undoubtedly the one that is most wanted to be questioned is cremation. Cremation has been preferred almost every period, even during periods when the types of inhumation burials have varied. Cremation, defined as the burning of the body, was not applied to infants and children, with the exception of questionable exceptional examples. In itself, cremation is varied as primary and secondary cremation. Primary cremation was carried out directly in the grave where the body was to be buried, while the secondary cremation was carried out by collecting the remaining ashes and bones after the body was cremated in the designated cremation area and placing them in urns, whose materials varied from period to period.

Both the commercial and political communication of the societies that lived in Ancient Periods with each other and the forced migrations experienced at that time caused the societies to be influenced by each other not only from an economic aspect, but also in cultural and social terms. One of the areas where it is possible to follow and research these changes through written works and findings obtained as a result of excavations is the burial custom. It is possible to trace the perspectives of the Ancient Greek Society towards death and the behaviors they exhibited in this regard on the coast of Northwest Anatolia the systematic archaeological studies that are continuing today and the artifacts that have emerged.

Keywords: Troas, İonia, Aeolis, Inhumation, Cremation, Burial Custom, Funeral Rituals, Grave, Ancient Greek

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
RESİM LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA ÖLÜM VE DİN

1.1. Ölüm, Ruh ve Din Kavramları	4
1.2. Antik Çağ'da Din	5

İKİNCİ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

2.1. Mezar Kavramı	8
2.2. Mezarlık Alanlarının (Nekropollerin) Seçimi.....	10
2.3. Antik Çağ'da Görülen Yaygın Gömü Gelenekleri	12
2.3.1. Kremasyon.....	13
2.3.1.1. Kremasyonun Antropolojik Değerlendirmesi.....	15
2.3.2. İnhumasyon.....	16
2.3.2.1. Hocker Pozisyonu	17
2.3.2.2. Dorsal	17
2.3.2.3. Çoklu Gömü.....	17
2.4. Mezar Tipleri.....	18

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CENAZE RİTÜELLERİ

3.1. Cenaze Ritüelin Önemi	19
3.2. Kült ve Tapınak Kavramları	20
3.2.1. Kurban Kavramı	22
3.3. Cenaze Uygulamaları	24
3.3.1. Prothesis.....	25

3.3.2. Ekphora (Üçüncü Gün).....	32
3.3.3. Dokuzuncu Gün.....	34
3.3.4. Yas Bitimi ve Yıl dönümler.....	35

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA İONİA BÖLGESİNDE KREMASYON

4.1. İonia Bölgesi Tarihsel Süreci ve Coğrafyası.....	37
4.2. Antik Dönemde İonia Bölgesi'nde Rastlanan Kremasyon Gömü Örnekleri.....	41
4.2.1. Klazomenai.....	42
4.2.2. Ephesos.....	47
4.2.3. Teos.....	50
4.2.4. Kolophon.....	54
4.2.5. Phokaia.....	58
4.2.6. Khios.....	65
4.2.7. Samos.....	66

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA TROAS BÖLGESİNDE KREMASYON

5.1. Troas Bölgesi Coğrafyası ve Tarihsel Süreci.....	70
5.2. Troas Bölgesi'nde Görülen Kremasyon Gömüler.....	72
5.2.1. Beşiktepe.....	72
5.2.2. Troia/İlion.....	75
5.2.3. Assos.....	78
5.2.4. Antandros.....	85
5.2.5. Parion.....	91

ALTINCI BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA AİOLİS BÖLGESİNDE KREMASYON/YAKMA GÖMÜ

6.1. Aiolis Bölgesi Coğrafyası ve Tarihsel Süreci.....	95
6.2. Aiolis Bölgesi'nde Görülen Kremasyon Gömüler.....	97
6.2.1. Pitane (Çandarlı).....	97
6.2.2. Kyme.....	100
6.2.3. Lesbos.....	107
6.2.4. Gryneion.....	109
6.2.5. Elaia.....	110

SONUÇ	112
KAYNAKÇA.....	117
RESİMLER.....	133
ÖZGEÇMİŞ	190

KISALTMALAR DİZİNİ

A.g.e	Adı geçen eser
Bkz.	Bakınız
C	Cilt
CM	Santimetre
M	Metre
MÖ.	Milattan Önce
MS.	Milattan Sonra
s	Sayfa
S	Sayı
Vb.	Ve benzeri
YY.	Yüz Yıl

RESİM LİSTESİ

Resim 1: On iki Olimpos Tanrısı. (Hesiod, *Theogony*, in *The Homeric Hymns and Homerica with an English Translation by Hugh G. Evelyn-White*, Cambridge, Massachusetts., Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1914. Online version at the Perseus Digital Library.

Resim 2: Girit-Minos Uygarlığı. (<http://worldhistoryvolume.com/>)

Resim3: Agamemnon Mask'ı. (<https://www.metmuseum.org/>)

Resim 4: Miken Mezar Halkası – A. (<https://www.academia.edu/>)

Resim 5: Bronz kap içinde kremasyon kalıntıları (Girit).

Resim 6: Yanma derecelerine göre kemik rengi değişimi. (S. Mays, *The Archaeology of Human Bones*, Second Edition, Routledge Publishing, New York. 2010.)

Resim 7: İnhumasyon mezar

Resim 8: Hocker Pozisyonu (Erken Kalkolitik)

Resim 9: Dorsal Gömü Örneği

Resim 10: Tanrı Kültü Örneği Mermer Kabartma)

Resim 11: Athena Parthenon Tapınağı

Resim 12: Kurban Adama Sahnesi (Kylis) (<https://www.metmuseum.org/>)

Resim 13-a: Prothesis Sahneli Amphora- Geç Geometrik Dönem, No: 84 (<https://www.metmuseum.org/>)

Resim 13-b: Prothesis Sahnesi (Detaylı Şekliyle) Amphora- Geç Geometrik Dönem, No:84 (<https://www.metmuseum.org/>)

Resim 14: Ekphora sahneli Krater, Geç Geometrik Dönem (M.Ö. 750-735) No: 990 (<https://www.metmuseum.org/>)

Resim 15: İon Yerleşimleri. (A.V. Pekin, Foça Tarihi, Ege Yayınları,İstanbul,2015,s.15.)

Resim 16: 12 İon Şehirleri. (F.S. Erbaşı, 'İon Polislerinin Pers İstilasına Kadar Yakındoğu Devletleriyle İlişkileri', Folklor-Edebiyat, S 68, C18, 2011,s.62.)

Resim 17: Klazomenai Nekropol Alanları Dağılımı. (K. Yağız, 'Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1. Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri', Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2010, s.202.)

Resim 18: Yakma Çukuru ve Bronz Fibula Buluntusu. (Y.Ersoy vd., '2007 Klazomenai Kazısı', XXX.Kazı Sonuçları Toplantısı, C 3, Ankara, 2009, s.251.)

Resim 19-a: Oval formlu kremasyon mezar Akpınar Nekropolü. (P. Ulusuy, 'Burial Custom of Klazomenae In The Iron Age 1100-500 BC', Bilkent University, Master Thesis, Ankara, 2010, s.60.)

Resim 19-b: Kremasyon mezar alanları Akpınar Nekropolü. (B. Hürmüzlü, 'Burial Grounds at Klazomenai: Geometric Through Hellenistic Periods', Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony, Proceedings Of The International Symposium Held at The Archaeological Museum of Abdera , Abdera 20-21 October, Thessaloniki, s.80.)

Resim 20-a: Akpınar Nekropolü kremasyon alanından dağınık halde buluntular. . (B. Hürmüzlü, 'Burial Grounds at Klazomenai: Geometric Through Hellenistic Periods', Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony, Proceedings Of The International Symposium Held at The Archaeological Museum of Abdera , Abdera 20-21 October, Thessaloniki, s.81.)

Resim 20-b: Kremasyon mezar buluntuları Akpınar Nekropolü. . (B. Hürmüzlü, 'Burial Grounds at Klazomenai: Geometric Through Hellenistic Periods', Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony, Proceedings Of The International Symposium Held at The Archaeological Museum of Abdera , Abdera 20-21 October, Thessaloniki, s.83.)

Resim 21: Ephesos mezarları genel çizim planı. (C.İçten-A. Evren, 'Selçuk-Efes 3447 Parsel Kurtarma Kazısı', VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara, 1998, s.94.)

Resim 22: Ephesos gömü alanları dönemsel dağılımı. (M.Steskal, 'Ephesos'ta İnhumasyon ve Kremasyon', Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Aizonai IV Özel Sayı, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2019, s.371.)

Resim 23: Pelike urne. (C.İçten-A. Evren, 'Selçuk-Efes 3447 Parsel Kurtarma Kazısı', VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara, 1998, s.109.)

Resim 24: kremasyon mezarı altından çıkan buluntular. (C.İçten-A. Evren, ‘*Selçuk-Efes 3447 Parsel Kurtarma Kazısı*’, VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara, 1998, s.109.)

Resim 25: Teos Geç Geometrik Dönem kremasyon mezar buluntu örnekleri. (T. Özkan, ‘*Funde aus einem spätgeometrisch Brandgrab*’, Arkeoloji Dergisi, XIV, (2009/2), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 2009, s.69-76.)

Resim 26-a: Teos bronz urne kabı buluntu yeri. (N.Çırak -S. Kaya, ‘*İzmir Seferihisar İlçesi 3021 Ada 4 Parseldeki Sondaj Kazısı Çalışmaları*’, XV. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları, Ankara, 2007, s.9.)

Resim 26-b:Bronz Urne. (N.Çırak -S. Kaya, ‘*İzmir Seferihisar İlçesi 3021 Ada 4 Parseldeki Sondaj Kazısı Çalışmaları*’, XV. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları, Ankara, 2007, s.10.)

Resim 27: Birincil kremasyon mezar. (Ş. Güllüsaç, ‘*Teos Batı Nekropolü (Hiddenbay Kurtarma Kazısı)*’, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2018, s.351.)

Resim 28: Kremasyon mezarı yanık tabakası. (Ş. Güllüsaç, ‘*Teos Batı Nekropolü (Hiddenbay Kurtarma Kazısı)*’, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2018, s.399.)

Resim 29: Yüksek ısıda uygulanan birincil kremasyon. (Ş. Güllüsaç, ‘*Teos Batı Nekropolü (Hiddenbay Kurtarma Kazısı)*’, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2018, s.404.)

Resim 30: Kolophon yerleşimi. (O. Mariaud,, ‘*The Geometric Graves of Colophon and The Burial Customs of Early Iron Age İonia*’, Ed. A. M. Ainian, The Dark Ages Revisited, From The Dark Ages to the Rise of the Polis, Proceedings of the International Symposium in Memory of Williwm D.E. Coulson, Volos, 2007, s.697).

Resim 31: Kolophon I no’lu tümülüs. . (O. Mariaud,, ‘*The Geometric Graves of Colophon and The Burial Customs of Early Iron Age İonia*’, Ed. A. M. Ainian, The Dark Ages Revisited, From The Dark Ages to the Rise of the Polis, Proceedings of the International Symposium in Memory of Williwm D.E. Coulson, Volos, 2007, s.698).

Resim 32: Kolphon II no'lu tümölüs kremasyon mezar ukuru. . (O. Mariaud,, *'The Geometric Graves of Colophon and The Burial Customs of Early Iron Age İonia'*, Ed. A. M. Ainian, The Dark Ages Revisited, From The Dark Ages to the Rise of the Polis, Proceedings of the International Symposium in Memory of Williwmm D.E. Coulson, Volos, 2007, s.698).

Resim 33: Phokaia Antik Dönem yerleşim alanı. (Ö.Özyiğit, *'1989 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları'*, XII. Kazı Sonuçları Toplantısı, C 1, Ankara,1991, s140.)

Resim 34: Phokaia Nekropol alanı. (S. Arıcı, Arıcı, *'Phokaia'nın Hellenistik ve Roma Dönemi Mezarları ile Ölü Gömme Gelenekleri'*, Seleucia, Sayı X, Olba Kazısı Serisi, Bilgi Kùltür Sanat Ltd. Şti, Ankara, Mayıs, 2020, s.174).

Resim 35: 5 no'lu nekropolis kremasyon mezarı. . (S. Arıcı, Arıcı, *'Phokaia'nın Hellenistik ve Roma Dönemi Mezarları ile Ölü Gömme Gelenekleri'*, Seleucia, Sayı X, Olba Kazısı Serisi, Bilgi Kùltür Sanat Ltd. Şti, Ankara, Mayıs, 2020, s.176).

Resim 36: 5 no'lu nekropolis kremasyon mezar buluntuları. (S. Arıcı, Arıcı, *'Phokaia'nın Hellenistik ve Roma Dönemi Mezarları ile Ölü Gömme Gelenekleri'*, Seleucia, Sayı X, Olba Kazısı Serisi, Bilgi Kùltür Sanat Ltd. Şti, Ankara, Mayıs, 2020, s.176.).

Resim 37: Phokaia kremasyon kabı. . (S. Arıcı, Arıcı, *'Phokaia'nın Hellenistik ve Roma Dönemi Mezarları ile Ölü Gömme Gelenekleri'*, Seleucia, Sayı X, Olba Kazısı Serisi, Bilgi Kùltür Sanat Ltd. Şti, Ankara, Mayıs, 2020, s.175).

Resim 38: Khios/Rizari gömü alanı (lahit mezarlar, urne mezarlar ve yakma alanı). (E.M. Mohr, *'Eisenzeitliche Nekropolen im Westlichen Kleinasien: Struktur und Entwicklung zwischen dem 9. und 6. Jh. v. Chr.'*, Byzas 21, Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul, Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s.451.)

Resim 39: Tria Dontia/Samos (urne için kullanılan kaplar) Tria Dontia/Samos (urne için kullanılan kaplar) (E.M. Mohr, *'Eisenzeitliche Nekropolen im Westlichen Kleinasien: Struktur und Entwicklung zwischen dem 9. und 6. Jh. v. Chr.'*, Byzas 21, Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul, Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s.452.)

Resim 40: Samos Mezarlık alanları gösterimi. (E.M. Mohr, *'Eisenzeitliche Nekropolen im Westlichen Kleinasien: Struktur und Entwicklung zwischen dem 9. und 6. Jh. v. Chr.'*,

Byzas 21, Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul, Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s.452.)

Resim 41: Samos Kuzey bölgesi mezarlık alanı. (W. Löwe, 'Die Kasseler Grabung 1894 in der Nekropole der archaischen Stadt', in: Gehrke 1996, s.105)

Resim 42: Troas Bölgesi uydu fotoğrafı. (B.A. Polat, '*Troas Bölgesi'ndeki Arkaik ve Klasik Dönem Yerleşmeleri: Kent Planlama ve Savunma Sistemleri Açısından Bir İnceleme*', c.1, metin (a), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2010, Levha 1.

Resim 43: Troas bölgesinde bulunan antik kentler. (İ. Ürün, '*Antandros Nekropolisi Pithos Mezarları*', T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksel Lisans Tezi, İzmir, 2020, s.153. Harita 1.)

Resim 44: M.Ö. 2. bin yıl 2. Yarısı- Hellenistik Dönem arası görülen mezar merkezleri. (K. Yağız, '*Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1. Binde Ölü Gömme Gelenekleri*', T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2012, s.538. Harita 7.)

Resim 45-a: : Kuzeydoğu yönünden Beşiktepe Akhilleon Burnu. . (B.A. Polat, '*Troas Bölgesi'ndeki Arkaik ve Klasik Dönem Yerleşmeleri: Kent Planlama ve Savunma Sistemleri Açısından Bir İnceleme*', c.1, metin (a), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2010, Levha 5. Res.1)

Resim 45-b: Beşik-Yassı Tepe, (<https://troiavakfi.com/harita/besik-yassi-tepe/>)

Resim 46: Beşiktepe Mezarlık Alanı. (E. Küçükefe, '*Troas Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri*', Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2011, s.181. Res.8.)

Resim 47: Troia Tabakalanmaları (<https://www.troyexcavations.com/troianin-tabakalari/>)

Resim 48: Troia'da gerçekleştirilmiş çalışmalar. (M. Korfmann, *Dünya Kültür Mirası Kentlerinden Troia/ Wilusa Gezi Rehberi*, çev. Rüstem Aslan, Ege Yayınları, İstanbul, 2004, s.80.)

Resim 49: Troai Yakma alanı (Blegen). (M. Korfmann, '*1991 Yılı Troia Çalışmaları*', XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı, C 1, Ankara, 1993, s.92.)

Resim 50 :Troia Urne mezar. (E. Küçükefe, 'Troas Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri', Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2011, s.185. Res.816.)

Resim 51: Assos Gravür. (C. Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, IC. III, (Çev. Ali Suat), Ankara, 2002)

Resim 52: Assos Athena Tapınağı. (<https://arkeokultur.com/turkiyede-mitolojik-hikayeleriyle-unlu-yerler/>

Resim 53: Doğu ve Batı Nekropol konumları. (E. Buruldağ, 'Assos Batı Nekropolü Ölü Gömme Gelenekleri, M.Ö.7-M.Ö.1. YY, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksel Lisans Tezi, Çanakkale, 2009, s.11.)

Resim 54: Assos 1881-1983 yılları arasında yapılan kazılardan sonra Batı Nekropolü'nün planı. (E.M. Mohr, 'Eisenzeitliche Nekropolen im Westlichen Kleinasien: Struktur und Entwicklung zwischen dem 9. und 6. Jh. v. Chr.', Byzas 21, Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul, Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s.462.)

Resim 55: Merkezi kremasyon alanı. . (E. Buruldağ, 'Assos Batı Nekropolü Ölü Gömme Gelenekleri, M.Ö.7-M.Ö.1. YY, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksel Lisans Tezi, Çanakkale, 2009, s.30.)

Resim 56: Assos. Nekropol planı (I-E VII-X plan kareleri) (F. Uthmann, 'Die Arscaische Nekropole von Assos', Asia Minor Studien Herausgegeben von der Forschungsstelle Asia Minor im Seminar für Alte-Geschichte der Westfälischen Wilhelms Universität Münster, Band 31, 1999, Bonn, s.341.)

Resim 57: Assos. 1989 ve 1990 kazılarından kremasyon mezarların planı (R. Stupperich, 'Zweiter Vorbericht über die Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1990', in: Ü. Serdaroğlu – R. Stupperich (Hrsg.), Ausgrabungen in Assos 1990, AMS 5, Bonn, 1992, s.27.)

Resim 58: 11 no'lu kremasyon mezar buluntu örnekleri. . (E. Buruldağ, 'Assos Batı Nekropolü Ölü Gömme Gelenekleri, M.Ö.7-M.Ö.1. YY, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksel Lisans Tezi, Çanakkale, 2009, Lev.12 Res.1- Lev.13-Res.2).

Resim 59: D I Plan karesinden Arkaik Dönem yakma alanı kesiti (F. Utili, '*Die Arscäische Nekropole von Assos*', Asia Minor Studien Herausgegeben von der Forschungsstelle Asia Minor im Seminar für Alte-Geschichte der Westfälischen Wilhelms Universität Münster, Band 31, 1999, Bonn, s.113.)

Resim 60-a: Assos urne mezar. (E. Küçükefe, '*Troas Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri*', Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2011, s.201.)

Resim 60-b: Batı nekropol kazı alanı ve urne örnekleri. (N. Arslan- B.B. Arslan, Homer Kitabevi, İstanbul, 2010, s.110-112.)

Resim 61: Assos. Arkaik Dönem kremasyonlara ait urneler (E.M. Mohr, '*Eisenzeitliche Nekropolen im Westlichen Kleinasien: Struktur und Entwicklung zwischen dem 9. und 6. Jh. v. Chr.*', Byzas 21, Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul, Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s.465.)

Resim 62: Antandros uydu fotoğrafı. (B.A. Polat, '*Troas Bölgesi'ndeki Arkaik ve Klasik Dönem Yerleşmeleri: Kent Planlama ve Savunma Sistemleri Açısından Bir İnceleme*', c.1, metin (a), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2010, Levha 274. Res.1.)

Resim 63: Antandros site planı (G. Polat, '*Antandros – The Necropolis in the Classical Period*', in: Sporn 2013, s.192.)

Resim 64: Antandros nekropolü. Antandros Nekropolü. (G. Polat- Y. Polat, '*Antandros Nekropolü 2001-2006 Yılları Ön Raporu*', Arkeoloji Dergisi, Cilt/Volume IX., İzmir, 2007, s.9.)

Resim 65: Antandros, M.Ö. 7. yy.'a ait mezarlar (G.Polat,- Y.Polat, '*Antandros Nekropolü 2001-2006 Yılları Ön Raporu*', Arkeoloji Dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Cilt 9, İzmir, 2007, s.12.)

Resim 66: Birincil kremasyon örnekleri. (K. Yağız, '*Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1. Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri*',Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2010, s.121.)

Resim 67: Çatı kiremit örtülü birincil kremasyon mezar. . (G. Polat- Y. Polat, '*Antandros Nekropolü 2001-2006 Yılları Ön Raporu*', Arkeoloji Dergisi, Cilt/Volume IX., İzmir, 2007, s.18)

Resim 68: İkincil kremasyon ve mezar hediyeleri. . (G. Polat- Y. Polat, *Antandros Nekropolü 2001-2006 Yılları Ön Raporu*, Arkeoloji Dergisi, Cilt/Volume IX., İzmir, 2007, s.12.)

Resim 69: 338 no'lu kül dökme mezar. (K. Yağız, '*Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1. Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri*', Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2010, s.126.)

Resim 70: Antandros'ta uygulanan kremasyonların yüzyıllara göre dağılımı. (Ö. Yıldız-Y.S. Erdal, '*Antandros Antik Kentinde Ölü Yakma Geleneği*', XXIII. Arkeometri Toplantısı, Ankara, 2008, s.52.)

Resim 71: Parion nekropolü. . (E. Küçükefe, '*Troas Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri*', Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2011, s.208.)

Resim 72: Nekropol Alanı. (C. Başaran- A.Y. Tavukçu, '*Parion Kazısı 2005*', XXVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı, C 1, Ankara, 2007, s.625.)

Resim 73: Krematoryum alanları. (B. E. Kasapoğlu, '*Parion Güney Nekropolisi Arkaik Dönem Mezar ve Kontekstleri*', Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2019, s.400.)

Resim 74-a: Kremasyon mezarı ve buluntuları. (C. Başaran- A.Y. Tavukçu, '*Parion Kazısı 2005*', XXVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı, C 1, Ankara, 2007, s.625.)

Resim 74-b: Parion kremasyon mezar, . (K. Yağız, '*Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1. Binde Ölü Gömme Gelenekleri*', Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2012, s.340.)

Resim 75: Aiolis Bölgesi Antik Dönem Haritası (Kaynakça bulunamadı.)

Resim 76: Pitane Çandarlı bugünkü şehir planı. (E. Laufer vd. '*Pergamon*', XXXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı, C 2, Edirne, 2017, s.415.)

Resim 77: Pitane Çandarlı Körfezi. (<http://www.tayproject.org/>)

Resim 78: Urne mezarlar. (E. Akurgal, '*Çandarlı (Pitane), Kazısı*', Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı X-1, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1960, lev.1, şek.1.)

Resim 79: urne mezar. (E. Akurgal, '*Çandarlı (Pitane), Kazısı*', Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı X-1, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1960, lev.1, şek.2.)

Resim 80: Orientazılan stili amphore urneler. (K. İren, ‘*The Necropolis of Kyme Unveiled: Some Observations on The New Finds*’, Prof. Dr Haluk Abbasoğluna 65. Yaş Armağanı, C 2, Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2008, s.636.)

Resim 81: İDÇ Limanı urne buluntuları. (Z. Küçüküney- P. T. Altun, ‘*İDÇ Liman Kurtarma Kazısı (İzmir Aliğa İlçesi Çakmaklı Köyü Kendrici Mevkii 613 ve 68 Parsellere Ait)*’, XVII. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Ankara, 2009, s.70.)

Resim 82: Kyme Habaş Arazisi Doğu Nekropol Alanı. (E. Korkmaz- B. Gürman, ‘*İzmir İli Aliğa İlçesi, Bozköy Biçerova Mevkii Kyme Antik Kenti Doğusu Sur Dışı Yapıları ve Doğu Nekropolü Kurtarma Kazısı*’, XX. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Ankara, 2012, s.89)

Resim 83: Samurlu 877 Parsel. (M. Atıcı-G. Karakaş, ‘*Kyme Doğu Nekropolü (İzmir İli Aliğa İlçesi Samurlu Köyü 877 ve 879 Parsel)*’, XXII. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Adana, 2013, s.230.)

Resim 84: Samurlu 879 Parsel. (M. Atıcı-G. Karakaş, ‘*Kyme Doğu Nekropolü (İzmir İli Aliğa İlçesi Samurlu Köyü 877 ve 879 Parsel)*’, XXII. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Adana, 2013, s.235.)

Resim 85: Bronz Hydria Urne. (K. İren, ‘*Dark Age Pottery From Southern Aeolis*’, Ed. Dirk Brandherm and Martin Trachsel, International Union For Prehistoric and Protohistoric Sciences, Proceedings of the XV. World Congress (Lisbon,4-9 September, 2006), A New Dawn For The Dark Age? Shifting Paradigms in Mediterranean Iron Age Chronology, BAR International Series 1871, Oxford, s.39.)

Resim 86: Bronz Hydria urne bulunma aşamaları ve mezar buluntusu Diadem. (Ö. Ürkmez ‘*Kyme’de Urne Olarak Kullanılmış Dionysos-Silenus Kabartmalı Bronz Hydria*’, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, S 22, Ankara, 2018, s.187-191.)

Resim 87: Urne mezar ve mezara ait buluntuları. (Ö. Ürkmez, ‘*Aiolis Kyme’sinden Samurlu 877 Nekropolisi*’, Colloquium Anatolicum, Anadolu Sohbetleri XIII, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2014, s.161.)

Resim 88: Lesbos-Türkiye sınırı. (N.SpenceR, ‘*Early Lesbos Between East And West: A Grey Area of Aegean Archaeology*’, The Annual of The British School at Athens, Vol 90, 1995, s. 271.)

Resim 89: Antissa mezar buluntuları. (W. Lamb ‘*Antissa*’, The Annual of The British School at Athens, Vol 31, 1931, s.175.)

Resim 90: Antissa. Geometrik-Arkaik ve Klasik mezarların mekânsal dağılımı (E.M. Mohr, ‘*Eisenzeitliche Nekropolen im Westlichen Kleinasien: Struktur und Entwicklung zwischen dem 9. und 6. Jh. v. Chr.*’, Byzas 21, Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul, Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s.450. Abb.4)

Resim 91: Antissa Geometrik ve Arkaik dönem mezarları (E.M. Mohr, ‘*Eisenzeitliche Nekropolen im Westlichen Kleinasien: Struktur und Entwicklung zwischen dem 9. und 6. Jh. v. Chr.*’, Byzas 21, Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul, Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s.450. Abb.3)

Resim 92: Methymna Antik ve modern kentin planı (E.M. Mohr, ‘*Eisenzeitliche Nekropolen im Westlichen Kleinasien: Struktur und Entwicklung zwischen dem 9. und 6. Jh. v. Chr.*’, Byzas 21, Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul, Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s.449. Abb.2)

Resim 93: Mytilene Geometrik ve arkaik mezarları (E.M. Mohr, ‘*Eisenzeitliche Nekropolen im Westlichen Kleinasien: Struktur und Entwicklung zwischen dem 9. und 6. Jh. v. Chr.*’, Byzas 21, Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul, Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s.451. Abb.40)

Resim 94: Kuzeybatı nekropol alanı. (F. Pirson, ‘*Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2008*’, Archäologischer Anzeiger, 2009, s.192.)

Resim 95: Amphora urne ve kiremit örtülü kremasyon mezar. (F. Pirson, ‘*Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2008*’, Archäologischer Anzeiger, 2009, s.193.)

GİRİŞ

Konunun Tanımı

Geçmiş zaman; içinde bulunduğumuz zaman kavramından ötürü deneyimleyemediğimiz bir zaman dilimidir. Ama bu durum insanın geçmişi bilebilmesine engel olmamış, her canlı yaşayıp yok olduğu hayatta bilerek ya da bilmeyerek ardında kanıtlar bırakmıştır. Şimdiye kadar sorulmuş birçok sorunun cevabını geçmiş açık bir şekilde vermiştir. Fakat cevaplara her zaman bu kadar kolay ulaşamamaktadır. Tek bir neden sorusuyla yola çıkıp, yol boyunca deneyimlediğimiz her şey bizim cevaplarımızdır. Çünkü bilmek sonlandırmak değil, sürecin bir bütünü olabilmektir. Ölüm sonrası; cevapları bildikçe çoğalan bir durumdur. İnsanlar cansız bedeni gömerken bir anda yakarak gömmeye başlamaları akıllara bir sürü soru getirmektedir. Devamında uygulanan ölüm ritüellerine baktığımızda bunu hem kendi hem de ölen kişinin lehine yaptıkları su götürmez bir gerçektir. Fakat Neolitik Dönem’de ölüsünü yakarak gömen bir toplum ile Antik Dönem’de bunu yapan bir toplumun ortak sebepleri olsa da şüphesiz birebir aynı değildir. En başta etnik köken, coğrafya, sosyal yaşantı ve farklı inanışlar, bu cevapları bölge bölge bile değiştirmektedir. Antik dönemde özellikle Klasik Çağ’da, gelişen şehirle birlikte artan nüfus mezarlık sayılarını da artırmış bu durum çok verimli olmayan bir coğrafyada zorunlu yapılaşmaya neden olmuştur. Yunanlılar nekropollerini verimsiz topraklar üzerine kurmaya dikkat etmişlerdir. Coğrafi ve sosyal sebepler ölüm ile ilgili ruhani durumlara görüldüğü üzere doğrudan etki edebilmektedir. Kremasyon gömü, kapladığı alan bakımından inhumasyon gömüye nazaran tercih sebebi olabilir. Fakat her dönem neredeyse kremasyon ve inhumasyon gömünün birlikte görülmesi, kremasyon üzerine daha çok soru akla getirmektedir. Örneğin çocuklara ve bebeklere kremasyon uygulanmaması dinsel sebeplerle rahatça açıklanabilirken nadir de olsa bulunan çocuk kremasyon gömüler, kremasyon hakkında temel birkaç görüş edinmeyi zorlaştırmaktadır. Antik kaynaklarda ve destanlarda sık sık bahsedilen bu gömü biçiminin özellikle destanlarda kahramanlara yaraşır bir ölüm şekli olarak tasvir edilmesi, bu konunun sınırlarını özellikle dini boyutta son derece genişletmektedir.

Kremasyon, birçok açıdan gelişim göstermeye müsait bir konudur. Farklı zaman dilimlerinde farklı bölgelerde görülmüş olması sebebiyle, elde edilecek olan arkeolojik ve antropolojik veriler, kremasyonu güncellemeye yardımcı olacaktır.

Kapsam ve Yöntem

Amaç; Protogeometrik dönemden başlayarak Hellenistik Dönem sonuna kadar Antik Çağ'da Kuzeybatı Anadolu'da yakma gömü geleneğini örnekler ışığında incelemektir. Bölgelere göre dağılımı, zaman içinde yaşanan değişimler, irdelenmiştir. Bu gelenekte kullanılan mezar tipleri ve yakma alanları da incelenmiştir.

Kapsam; Antik Çağda Kuzey Batı Anadolu'da, Protogeometrik dönemden Hellenistik Dönem sonuna kadar uygulanan kremasyon gömülerin incelenmesidir. Özellikle Kuzeybatı Anadolu üzerinde çalışılmasının nedeni, Aiol, Troas ve İonia arasındaki kültürel birliği ve aidiyeti ortaya koyabilmektir. Antik Dönem'de bölgeler arasında yalnızca ticaret değil kültür alışverişi de bulunmaktadır ve bu durum gömü geleneklerinin değişimi ve gelişiminde de izlenebilmektedir. Bölgelerde görülen yakma gömülerin karakteristik özellikleri, yerel ve bölgesel ortak özellikleri veya farklılıkları ve bu durumun getirdiği etkileşimler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. İncelenen yayınlardan ve elde edilen verilerden, bölgelerin gömü tercihlerine rol oynayan -sosyal statü/siyasi-faktörlerin olup olmadığı irdelenmiştir. Yine bu çalışmada, kremasyon gömünün ortaya çıkış sebepleri, inançla bağlantısı, kremasyon gömünün türleri, formları, buluntuları, tercih sebepleri, cinsiyet ayrımı gözetip gözetmediği, belli bir yön birliğine dayalı olarak uygulanıp uygulanmadığı, görüldüğü bölgenin coğrafi koşulları, bölgelere arası uygulamada zaman farkları, dönem dönem sık veya seyrek görülmesinin ardında yatan sebepler irdelenmiştir. Çalışmanın kapsamında incelenen bölgelerde konu başlığı olduğu üzere yoğunlukla kremasyon gömüler ele alınmış, inhumasyon gömülere fazla değinilmemiştir.

Yöntem; Yayınlardan yola çıkılarak yapılan çalışma, asıl olarak kütüphanede yürütülmüştür. Çalışmada, özellikle Kazı Sonuçları Toplantıları, Müze Kurtarma Kazıları, Araştırma Sonuçları, Süreli yayınlar, dergi ve makaleler araştırılmıştır.

Antik Çağ'da Kuzeybatı Anadolu kıyılarında yerleşim gösteren halkların Protogeometrik Dönem-Hellenistik Dönem arası gömü geleneklerinden yakma gömü geleneğinde yakma alanları, çeşitleri ve bu dönem aralığında uğradığı değişimler; örnekler ışığında

irdelenmiştir. Kuzeybatı Anadolu kıyılarından Troas, Aiolis ve İonya bölgeleri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA ÖLÜM VE DİN

1.1. Ölüm, Ruh ve Din Kavramları

Ölüm; sözlük anlamıyla; bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi olarak tanımlanır.¹ Etnolojik ya da antropolojik incelemeler ölüm olgusunu üç bölümde ele almakta ve ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası yapılan uygulamaları incelemektedir.² İnsanoğlu, bilincinin farkına vardığı andan itibaren ölümü sorgulayan ve mutlaka ölümü deneyimleyeceğinin bilincinde olarak yaşamını devam ettiren tek canlıdır.³

Ölüm, tek başına birçok alanda geniş yer bulan bir konudur; fakat daha net anlaşılabilmesi için birtakım kavramlardan da destek alarak açıklanması gerekmektedir. Bu kavramlardan en önemlisi Ruh'tur. Sözlük anlamı ile Ruh; dinlerin ve dinci felsefelerin, insanda, vücuttan ayrı bir varlık olarak kabul ettiği öz⁴ olarak açıklanmaktadır. Egon Friedell ruh kavramını; bedenin baygınlık ya da uyku halinde iken, bedenden ayrılıp gezebilen, bu şekilde hayatını sürdürebilen ikinci bir benlik olarak tanımlamıştır. Hem felsefi hem de dinsel olarak ruhu kısaca, varlığın maddi olmayan tarafı⁵ olarak tanımlamak mümkündür.⁶

Hellenlerde Homeros zamanlarında *Psyche* nefes anlamına gelip ruh kavramı ise, *Prenes* sözcüğü ile ifade edilmektedir. Hellenler zamanla ruhun özelliklerini çeşitlendirmeye ve bu çeşitlerin farklı görevleri olduğunu düşünmeye başlamışlardır. Homeros ise insanda iki canın olduğunu savunmuş ve bunu *Psyche* ve *Thumos* olarak adlandırmıştır. Thumos'u kan ve nefes bileşenleriyle tanımlamış; Thumos'un vücutta, organlarda varlığını sürdürdüğünü, insan yaşamı sona erdiğinde Thumos'un da bedeni

¹ <http://www.tdk.gov.tr/>

² Ahmet Uhri, *Anadolu'da Ölümün Tarih Öncesi*, Ege Yayınları, İstanbul, 2010, s. 22.

³ Uhri, 2010: 21.

⁴ <http://www.tdk.gov.tr/>

⁵ Bedri Ruhselman, *Ruh ve Kainat*, Gayret Kitabevi, İstanbul, 1946, s. 3.

⁶ Francis M. Cornford – M.A., *Greek Religious Thought From Homer to The Ape of Alexander*, Cambridge, 1950, s. 41.

terk edip, ortadan kaybolduğunu iddia etmiştir.⁷ Ölüm anında Psyche, bedenden ayrılıp, gölge şeklinde yeraltında bulunan Hades'e ait ölümler dünyasına yol almaktadır. Yine Homeros'a göre, Psyche ölümler dünyasına gittikten hemen sonra orada kim olduğunu unutarak varlığını sürdürmektedir.⁸

Günümüzde henüz anlaşılamayan durum ya da olaylar için kullandığımız 'gizem' kelimesinin anlamı Antik Dönem insanı için dine eşdeğer bir anlam ifade etmektedir.⁹ Yaşanılan gizemleri anlamak, yorumlamak ve kontrol etmek isteği ile özellikle olumsuz olaylar karşısında güçlü ve güvende hissetmek isteyen insanların bir araya toplanması dinin ortaya çıkış amacıdır.¹⁰ Bu amacın doğrultusunda Din; Tanrı'ya, doğa üstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara, inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal kurum olarak tanımlanmaktadır.¹¹

1.2. Antik Çağ'da Din

Antik Yunan Dünyası'na genel olarak bakıldığında çok tanrılı bir din anlayışı göze çarpmaktadır. Din kavramının güncel anlamı, Antik Yunan dinini açıklamak için yeterli gelmeyecektir. Çünkü Hellenlerin dini çeşitli, kalabalık ve folklorik bir dindir.¹² Bu yüzden bir tanıma sığdırıp sınırlandırmak neredeyse imkansızdır. Hellen dinini kavramanın en kısa yolu, her türlü öngörülemez olayı kabul etmek, anlamak ve onunla başa çıkmaya çalışmakla mümkündür.¹³ Jakob Burckhardt'ın yaptığı yorum söylenenleri desteklemektedir. Burckhardt'a göre Hellen dini, onların mizacını yansıtmaktadır. Başlarda görkemli bir mitoloji ile başlayıp, sonradan filozoflar tarafından etik ve metafizik olarak çeşitlendirilmiştir.¹⁴ Kadenci bir dindir ama bu tek tanrılı dinlerin benimsediği kadencilikten farklı bir anlam içermektedir. Bu farklılık, dogmatik anlayıştan

⁷ Richard Broxton Onians, *The Origins of European Thought About The Body, The Mind, The Soul, The World Time and Fate*, Cambridge University Press, 1951, s. 168-247.

⁸ Shirley Darcus Sullivan, *Psychological and Ethical Ideas: What Early Greeks Say*, Brill Publishing, Leiden – New York – Köln, 1995, s. 85

⁹ Umberto Eco, *Antik Yunan*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010, s. 683.

¹⁰ Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma, Antik Deniz Uygarlıkları*, Dost Kitabevi, Ankara, 2003, s. 224-225.

¹¹ <http://sozluk.gov.tr/>

¹² Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı I İlyada'dan Parthenon'a*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2004, s. 170.

¹³ Freeman, 2003: 224.

¹⁴ Friedell, 2011: 75-76.

uzak olmasıyla açıklanabilir. Dolayısıyla özgürlüğü sınırlandıran katı bir kuralı ya da kısıtlayıcılığı yoktur.¹⁵

Antik Yunan dininde bir ruhban sınıfı bulunmamaktadır. Rahiplerin görevi tapınaklarda görevli olup bekçilik yapmak ayinlerde bulunmak ve ayinleri yönlendirmekten ibarettir.¹⁶ Bu yüzden rahipler, memur sınıfına mensuptur. Dinin dogmalardan bu derece uzak olması, felsefe, sanat ve bilimin gelişmesinde etkili olmuştur.¹⁷ Özellikle felsefe o kadar rahat bir ortamda gelişmiştir ki, çok tanrılı din sisteminin içinde tek tanrılı felsefî görüşler rahatlıkla filizlenmiştir.¹⁸

Antik Yunan'da genelde on iki büyük tanrı ve tanrıça bilinmektedir (Resim 1). Yunan ana karasında bulunan en yüksek dağ olan Olimpos'ta oturdukları düşünülen bu tanrı ve tanrıçalar Yunan Mitolojisi konusuna girmektedir. Fakat tanrı ve tanrıçaların sadece Olimpos'ta değil; örneğin Poseidon'un denizin altında, Hades'in yer altında yaşadıkları, sarayları olduğu düşünülmektedir. Homeros ve Hesiodos, yazdıkları *Theogonia* adlı kitapta, tanrıların sistemlerinden ve görevlerinden bahsetmişlerdir.¹⁹

Hellenler, iyiliğin, bereketin, güzelliğin tanrılardan geldiğini düşündükleri için onları her zaman önemsemişler ve onlara saygı göstermişlerdir. Tanrı ve tanrıçaları için tapınaklar inşa etmişler, tapınaklara tanrı ve tanrıçaların anıtlarını dikmişlerdir. Tapınaklardaki bu anıtlar aracılığı ile, tanrı ve tanrıçalara minnetlerini göstermek için tapınaklara hediyeler ve sunular bırakmışlar, kurbanlar kesmişler ve tanrı-tanrıçaları için dini festivaller ve törenler düzenlemişlerdir.²⁰

Çok tanrılı ve tek tanrılı inançlar aynı anda görülüp farklı görüşleri temsil etmiştir; fakat her iki görüşte de Hellenler, ölümden sonra çok özel bir yaşamın var olduğuna inanmışlardır. Bu dünyada kötülük yapmış birinin diğer dünyada kötülüklerinin bedelini ödeyeceğine ya da bu dünyada haksızlığa uğramış birinin diğer dünyada adalete kavuşacağına inanmışlar, dolayısıyla ölüm olgusu, her inanış ya da görüş için büyük

¹⁵ Friedell, 2011: 76.

¹⁶ Nahit Bilgin, *Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2004, s. 100.

¹⁷ Nigel Rodgers, *Antik Yunan*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 29.

¹⁸ Friedell, 2011: 78.

¹⁹ Bilgin, 2004: 95.

²⁰ Thomas R. Martin, *Ancient Greece from Prehistoric to Hellenistic Times*, Yale University Press, New Heaven & London, 2000, s. 125-126.

önem arz etmiştir.²¹ Bu yüzden, Hellenler, ölenlerinin arkasından ve ölüm gerçekleştiği andan itibaren birtakım ritüeller uygulamışlardır. Ritüellerin hemen öncesinde, cansız bedenin nereye gömüldüğü ve vücuda ne gibi işlemler uygulandığı konuları gelmektedir.

²¹ Friedell, 2011: 72.

İKİNCİ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

2.1. Mezar Kavramı

M.Ö. 2. Bin yılı başlarında, Minos (Girit) kültürü adını duyurmaya başladığında, Anadolu'da Hitit Devleti kurulmuştu. Bu dönem de Girit büyük bir kültürel gelişim dönemine girmiştir.²² (Resim 2) Girit adasının tarihi, neolitik kültüre kadar dayalıdır fakat uygarlık anlamında, Ege dünyasının bilinen ilk uygarlık ismi Minos olmuştur.²³

Denizcilikte kendini geliştirmiş bir uygarlık olan Minosların en önemli yapıları mimari öğelerdir ve bunlardan en önemlisi yüksek uygarlık merkezi olan ve etrafında tahkimat bulunmayan saraylardan Knossos Sarayı'dır. Saraylar, Minos Uygarlığı kronolojisinde belirleyici olmuşlardır ve M.Ö. 2000'den M.Ö. 1400'e kadar ayakta kalmışlardır.²⁴

Dinlerinin kökeninde '*Rhea*' olarak adlandırdıkları ana tanrıça yer almaktadır.²⁵ Minos mezarlarına bakıldığında neolitik döneme kadar uzanır ve bu dönem köylülerin, ölülerini evlerinin civarına açtıkları çukurlara ya da kaya oyuklarına gömdükleri tespit edilmiştir. M.Ö. 2000-1700 yıllarında ise, 3000 yıllarına ait ve aile mezarı olarak kullanılan kubbeli mezarları tekrar kullanmışlar ve yeni mezar yapılarını da bu mezar formlarına uygun olarak yapmışlardır.²⁶

Ev şeklinde yapılmış olan oda mezarlara bırakılmış çok sayıda değerli ve günlük kullanım eşyaları, öbür dünya inançlarının olabileceğine işaret etmektedir. Savaşçı bir toplum olmamalarına rağmen, erkek mezarlarında mezar eşyası olarak silahlara da rastlanmıştır.²⁷ Oda mezarların yanı sıra kayalara oyulan mezarlara ve pithos mezarlara da rastlanması, tek tip bir mezarı benimsemediklerinin kanıtıdır.²⁸ Bu mezarlara ek olarak

²² Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014: s. 35.

²³ Sinclair Hood, *The Minoans – The Story of Bronze Age*, Praeger Publishers, New York, 1971, s. 135-145.

²⁴ Mansel, 2014: 35-40.

²⁵ Kaya, 2016: 78.

²⁶ Kaya, 2016: 68-69.

²⁷ Kaya, 2016: 78-84.

²⁸ Nanno Marinatos, *Minoan Religion-Ritual, Image and Symbol*, University of South Carolina Press, Columbia, 1993, s. 90-91.

özellikle M.Ö. 2000 yılın başlarından itibaren üzeri tuğla ile örtülü basit çukur mezarlara daha fazla rastlanmaktadır. Bu mezarlara ölümler ayakları karna çekik şekilde, yani ‘*hocker*’ pozisyonunda yatırılmıştır. Tahta tabutlar da mezar tipinde örnek alınmış, taş ve topraktan lahitler²⁹ yapılmıştır. Anıtsal mezarlar bu dönem çok görülmemektedir. Genel olarak kral mezarları hem şehir merkezinde yer almış hem de ön avlusu ile tapınak mezar şeklinde inşa edilmiştir.³⁰ Kralın mezarının anıtsal olması, krallarına tanrısal veya dini bir vasıf yüklediklerine işaret etmektedir.

Özgün bir kültür olan Minosların çöküşünden sonra yeni bir kültür, özellikle kıta Yunanistan’ın Mykenai kentinde varlığını hissettirmiştir.³¹ Yunanistan’ın ilk Yunanlıları olan Mikenler, Antik Dönem’de M.Ö. 1600-1100 arası varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu dönem, Tunç Çağı’nın son aşaması olarak da geçmektedir.

Bu dönemde, cesetler, üzeri taşlarla örtülü basit çukurlara gömülmektedir, bu çukurlar yerleşim içi ya da evlerin içindedir. Sanduka tarzı mezarlar da bu dönem görülmektedir, çocuklar zaman zaman küplerin içerisinde gömülmektedir. Bu mezarlarda hemen hemen hiç ölü hediyesi bulunamamıştır.³²

Miken kültürünü ilk açığa çıkaran Alman iş adamı Heinrich Schliemann, M.Ö. 3300 yılına tarihlenen ve literatürde ‘Agamemnon Maskı’ olarak bilinen bir mask bulmuştur; maskın sahibi ceset mumyalı olmadığı halde ‘Kuyu Mezar Mumyası’ denilmiştir.³³ (Resim 3).

Miken uygarlığı süresince, farklı mezar ve defin tipleri benimsenmiştir Bu çeşitlilik yaklaşık olarak M.Ö. 1600 yıllarında başlamıştır. Kuyu mezarları, bu değişimin ilk örneğidir. Kuyu mezarlar, çukurluğu derin mezarlardır ve bu mezarlar da ilk kez 1876’da Mykenai’de Schliemann tarafından keşfedilmiştir. 75 yıl sonra yapılan kazılarda ‘A Mezar Halkası’ ve ‘B Mezar Halkası’ olarak adlandırılan mezarlar keşfedilmiştir. B mezar halkasında 26 adet mezar ele geçmiştir. Hem yetişkin hem de çocukların defnedildiği mezarlarda zengin ölü hediyeleri de ele geçmiştir. Daha sonraya tarihlenen

²⁹ Mansel, 2014: 63.

³⁰ Kaya, 2016: 78.

³¹ Barış Gür, *Miken Uygarlığı ve Ahhiyawa*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, s. 10.

³² Mansel, 2014: 69.

³³ Kaya, 2016: 119.

A mezar halkasında ise, 6 mezardan 19 adet ceset çıkartılmıştır. Bu durum, A mezar halkasında bir mezara birden fazla ölünün gömüldüğünü göstermektedir.³⁴ (Resim 4).

Mezarların toprak yığınlarından çıkan insan ve hayvan kemikleri, bu insan ve hayvanların mezar sahibine öbür dünyada eşlik etmek üzere onlarla beraber gömüldüğüne işaret etmektedir.³⁵

Miken mezarlarına bırakılan ölü hediyelerinin, Mikenler için önemli bir yeri bulunmaktadır. Zengin mezar hediyelerinin yanında, kap olarak, kulplu testi, armut biçimli amphora, alabastron, testi, maşrapa, kylix bulunmaktadır. Bunların yanında, kılıç, bıçak, mızrak, ok ucu, hançer, yarı değerli taşlardan yapılmış kolye, cam ve taş boncuklar, bilezikler, taş düğmeler gibi kişisel objelere de rastlanmıştır.³⁶

Mezarlarda bulunan işlevsel ve kişisel mezar eşyaları, hayatın ölümle sona ermediğini düşündürmektedir. Bu anlamda, din konusunda da Girit etkisinde oldukları söylenebilmektedir. Zamanla, Girit dini daha fazla benimsenmiş, Mikenler din konusunda orjinallliğini kaybetmiştir.³⁷

2.2. Mezarlık Alanlarının (Nekropollerin) Seçimi

Ölümün hemen sonrası, ölenin yakınları için zor ve zahmetli bir süreçtir. Geride kalanlar için, yakını kaybetmenin üzüntüsü içerisinde onu bu dünyadan uğurlamak ve ruhun diğer dünyaya sorunsuzca ulaşmasını sağlamak için, ritüellerin sırayla uygulanması gerekmektedir ve Miken Dönemi'nden bu yana cenaze ritüelleri sürekli ve eksiksiz olarak uygulanmıştır.³⁸

Kötü ruhların yaşam alanlarına uğursuzluk ve huzursuzluk getireceğine inanan Hellen halkı için, bir ölüler şehri (nekropolis) düşüncesi zamanla kabul görmeye başlamıştır. Nekropolisin oluşmasıyla birlikte, gömü alanı yerleşim içi gömü (intramural) ve yerleşim dışı gömü (ekstramural) olarak çeşitlenmiştir.³⁹ 'Mural' sözcüğünün kökeni olan latince 'murus' kelimesinin sözlük anlamına bakıldığında murus; duvar, sur

³⁴ Kaya, 2016: 122.

³⁵ Mansel, 2014: 75.

³⁶ Gür, 2014: 79-80.

³⁷ Mansel, 2014: 85.

³⁸ Michael Gagarin, *The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece & Rome*, Vol. 1, Oxford University Press, 2010, s. 245.

³⁹ Uhri, 2010: 60.

anlamında kullanılır; bu yüzden gömüler yerleşilen ve yaşanılan alanı çevreleyen sınırların iç kısmında ve dış kısmında olmak üzere değerlendirilir.

Miken Dönemi'nde mezarlar şehir içinde konumlanmıştır.⁴⁰ Bu dönem yerleşim içi gömüler daha çok tercih edilmektedir. Attika'da Kerameikos Nekropolisi, mezarlık alanı olarak kullanılırken, Agora alanında açığa çıkan çağdaş mezarlar, henüz her iki gömü türünün de tercih edildiğini gösterir.⁴¹ Yunan anakarasında Atina haricinde, Argos, Nea İonia (Volos), Asine ve Korinth'de; İonia Bölgesi'nde ise Klazomenai, Smyrna ve Samos'ta intramural gömülere rastlanmıştır. İonia Bölgesi'ndeki intramural gömülerin çocuk ve bebek olmaları dikkat çekmektedir.⁴² Bu durum Antik Dönem'de değişmeye başlamıştır. Şehrin içinde veya yol kenarlarında bulunan mezarlar, şehrin dışına, Nekropol olarak tanımlanan alanlara yerleştirilmeye başlamıştır. Nekropoller zaman zaman, kraliyet mezarlarının şehir surları içerisinde yer alan Mycenae'de bazı eski Tunç Çağı mezarları ile tezat oluşturmaktadır. Dolayısıyla mezarların şehir dışına taşınması, tüm şehirlerde ve bölgelerde aynı anda gerçekleşmemiştir. Bu duruma Sparta'ta ölülerin, şehir surlarına gömülmesi de bir örnek olarak gösterilmektedir.⁴³

Mezarlıkların yerleri belirlenirken, ölüler dünyası şehirden tamamen uzak tutulmamış, ulaşım kolaylığı da göz önünde bulundurularak şehrin hemen dışına ve kolay ulaşılabilir, mütemadiyen kente geline ana yollar üzerinde konumlandırılmaya çalışılmıştır. Hellenlerin yaşadıkları toprakların çoğunun tarıma elverişli olmamasından ötürü, verimli sayılabilecek alanları sadece tarıma ayırmışlar ve nekropolis alan seçiminde bu durumu da göz önünde bulundurmuşlardır.⁴⁴ Nekropollerin genel yerleşim düzeni, belirli konum, çeşitli özellik ve ebatlarda mezarları tasarlanırken, adeta ölülerin kendilerini evlerinde gibi iyi hissetmeleri de hesaba katılmıştır.⁴⁵

Mezarların Neolitik Dönem'den beri bir kereden fazla kullanılması, buluntularda karşılaşılan bir durumdur. Bu durum Antik Çağ'da nekropolis alanları için de geçerlidir.

⁴⁰ Mario Erasmo, *Death Antiquity and It's Legacy*, I.B. Tauris Publishing, London & New York, 2012, s. 74.

⁴¹ Bilge Hürmüzlü, *Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, s.4.

⁴² Hürmüzlü, 2008: 4.

⁴³ Erasmo, 2012: 74.

⁴⁴ Hürmüzlü, 2008: 5-6.

⁴⁵ Nigel Spivey – Michael Squire, *Panorama of The Classical World*, Thomas & Hudson Publishing, Cambridge, 2004, s. 17.

Farklı noktalarda öbek halinde ortaya çıkarılan mezar grupları, bir akraba ya da bir aile mezarlığı grubu olabilmektedir. Nekropolis alanlarında belli başlı gruplanmış mezarların bazıları duvarlarla çevrilerek herhangi bir aileye aitliğini belirtmek istemiştir. Daha önce Myken Dönemi'nde görülen 'tholos (yuvarlak)' mezarlarının da aile mezarı örneği olabileceğini belirtmekte yarar vardır. Aynı nekropolis alanında fakat öbek halinde ve diğer mezar ya da mezar gruplarıyla aralarında mesafe olması ile dikkat çeken bu grup mezar örneklerine Protogeometrik Dönem'de Attika'nın farklı noktalarında rastlanmaktadır. Atina'nın 7 km kuzeybatı uzaklığında bulunan Nea İonia'daki Protogeometrik Dönem'e ait mezarlar, yine Atina agorasında, özellikle çocuk ve yetişkin gömülerinin üst üste döşenmiş taşlarıyla sınırlandırılmış bir alan içinde bulunan Kerameikos'ta, rastlanmaktadır (M.Ö. 8. ve 6. yy boyunca). Anadolu'da bulunan İon kentlerindeki ise, aynı dönem kullanılan iki nekropol alanında, dikdörtgen olarak sınırlandırılan bölmelere yerleştirilen ve mezar bölmeleri aralarında yürüme yolları bulunan mezar grupları örneklerine ilk olarak Klazomenai'de rastlanır. Aynı dikdörtgen biçimli örneğe M.Ö. 6. yy.'a tarihlenen mezar grubuyla Samos'ta karşılaşılır. Pitane'deki örnekte ise dikdörtgen değil çember şeklinde çevrelenmiş bir aile mezarı bulunmaktadır.⁴⁶

2.3. Antik Çağ'da Görülen Yaygın Gömü Gelenekleri

Eski çağlardan günümüze dek gelen kültürlere bakıldığında, toplulukların en çok önemseydiği konuların başında, ölen insana nasıl davranılacağı gelmektedir.⁴⁷ Hellenler, kabul edilemez ve ilkel geleneklerden sıyrılmış, esnek bir dine sahip olmalarına rağmen, ölen yakınları için ölüm anından itibaren büyük bir ciddiyetle cenaze işlemleri ve ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Özellikle tarih öncesi çağlardan bu yana süregelen gömü gelenekleri, aynı zamanda o dönemin kültürüne de ışık tutmaktadır.⁴⁸ Tüm bu gerçekleştirilen işlemlerin geride kalanlar için tinsel bir boyutu da bulunmaktadır.⁴⁹ Hellenler için, ölen kişinin cesedinin gömülmesi, ölünün bu dünyadan ayrılma isteğine karşılık vermek demektir ve bu onlar için yerine getirilmesi gereken ciddi bir taleptir.⁵⁰

⁴⁶ Hürmüzlü, 2008: 6-8.

⁴⁷ Özge Yıldız- Yılmaz Selim Erdal, ''Antandros Antik Kenti'nde Ölü Yakma Geleneği'', '23. Arkeometri Sonuçları Toplantısı', Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Yayınevi, Ankara, 2008, s. 41.

⁴⁸ Walter Burkert, *Greek Religion*, Cambridge-Harvard University Press, 2001, s. 190.

⁴⁹ Freeman, 2003: 112-224.

⁵⁰ Eco, 2012: 677.

Eğer bunu yapmazlarsa tanrıları kızdırmaktan ya da ölüyü öfkeliendirmekten her daim çekinmişlerdir.⁵¹ Bu yüzden ölenlerin ruhlarının huzura ermesi geride kalanlar için çok önemlidir.⁵² Ölüm, geride kalanları üzdüğü ve özellikle ölenin yakınlarının hayatını doğrudan etkilediği için, yaşayanlar, dinsel inançlarının çerçevesinde, ölen kişinin ve tanrıların beklentilerini, ölen kişiyi ölüme hazırlayarak, onu gömerek ve arkasından törenler düzenleyerek en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmışlardır.⁵³

Ölü gömmeyi; ölen kişinin bedenini ortadan kaldırırken, bunu kültürel ve duygusal anlamlar barındıran yollarla, toprağı kazarak açılan çukura bedeni yerleştirmek olarak tanımlamak mümkündür.⁵⁴

Hellen dünyasında iki farklı gömü biçimi kullanılmıştır.⁵⁵ Bunlardan ilki en bilinen uygulama olan, cesedin formuna müdahale etmeksizin gömmek (inhumasyon), ikincisi ise cesede yakma işlemi uygulayıp (kremasyon) gömmektir.⁵⁶ İnhumasyon gömü, giderek çeşitlenmiş ve ailelerin ekonomik ve sosyal durumlarına göre gömü yapabilme seçeneğı sunmuştur.⁵⁷

2.3.1. Kremasyon

Kültürün henüz çeşitlenmediğı dönemlere baktığımızda, o dönem insanının yaşamı hakkında; yaşam süreleri, cinsiyetleri, soyları, kalıtsal hastalıkları, yaşadıkları yaralanmalar ve darp izleri, tükettikleri besinler gibi bilgileri, kazılarda ele geçen kemik ve dokulardan edinebilmekteyiz. Bununla birlikte, mezarın konumu, şekli, derinlik ölçüsü ve ölen kişiye nasıl bir işlem uygulandığı, bir insan depolamaktan daha fazla bilgi içerebilmektedir.⁵⁸ Ateşle yanmak, günümüzde dahi dinsel dünyada ‘cehennem’ olarak adlandırılan bir boyutta, insanları işledikleri günahlardan arındırmayı vadetmektedir.

Ölülerin yakılması işlemi⁵⁹ olarak adlandırabileceğimiz kremasyon, Antik Çağ’da da yaygın bir gömü geleneğı olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak dikdörtgen ya

⁵¹ Sophocles, *Antigone*, Oxford University Press, New York, 2003, s. 71-72.

⁵² Abuzer Kızıl, *Antik Dönem Yunan Dünyası’nda Ölüm Kavramı ve Bununla İlgili Bazı Betimler*, Cilt:2, Sayı:3, Aralık 2017, s. 33.

⁵³ Akçay, 2017: 4.

⁵⁴ Suavi Aydın-Kudret Emiroğlu, *Antropoli Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s.343-344.

⁵⁵ Hürmüzlü, 2008: 8.

⁵⁶ Veli Sevin, *Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1995, s.77.

⁵⁷ Hürmüzlü, 2008: 9.

⁵⁸ Mike P. Pearson, *The Archaeology of Death and Burial*, Texas A&M University Press, 2000, s. 3-7.

⁵⁹ Tamay Tekçam, *Arkeoloji Sözlüğü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 49.

da yuvarlak formlu bir çukur içinde gerçekleştirilen kremasyonda, bu çukur, nekropolisteki mezarlar için ortak bir kullanım alanı da olabilmektedir. Ölüsü yakılan aile bireyi ya da akraba tarafından, kemik ve küller alandan toplanıp bir urneye yerleştirilmektedir. Diğer bir seçenek ise; ölü mezarında direkt yakılarak kül ve kemiklerin bir urneye konulması ya da kremasyonun uygulandığı mezarın üzerinin küçük bir tümsek halinde örtülmesidir.⁶⁰ Kremasyon göz önüne getirildiğinde, ateş, alevler ve odun yığınları meşakkatli görünse de cesedi yakma işlemi sonrası geriye kalanlar yalnızca küller ve kemiklerdir.⁶¹ (Resim 5).

Ölü yakmanın, dünyadan ruhu daha hızlı salıverdiği düşünülmektedir.⁶² Doğumun ölüme, ölümün de doğuma bağlılığı düşüncesi, yeniden doğabilmek ve ölümün bağrında yaşamın yeniden filizlenebilmesi için ölmek, devamlılık için de bir gerekliliktir. Bu inanç, ölümün korkulan yönünü biraz olsun törpülemiştir. Nitekim, kremasyon bu yüzden en yaygın yöntemlerden biri olmuştur. Üstelik ateşin, ruhu hızlıca bedenden kurtarmasının yanı sıra arındırıcı bir yönünün de olduğuna inanılmıştır.⁶³ Latince *cremare* kelimesinden türetilen kremasyon, anlam olarak da cesedin ateş yoluyla küle dönmesi demektir. Kelime anlamı olarak da ateş yoluyla arınma inancını desteklemektedir.⁶⁴ Kremasyondan, kahramanlara layık bir gömü biçimi olarak da bahsedilmektedir. Çocuk ve bebeklere kremasyon uygulanıp uygulanmadığı ise her zaman sorgulanmıştır. Plinius'un '*Naturalis Historia*' adlı eseri bu konuya ''Dişleri kesmeden önce ölen bir kişinin yakılmaması, insanlık tarihinde evrensel bir uygulamadır.'' cümlesiyle açıklama getirmektedir.⁶⁵ Buluntularda çocuk ve bebeklere sadece inhumasyon uygulanırken, kremasyonda cinsiyet gözetilmemiştir. Bu durum, kremasyonun sadece kahramanlara değil, normal hayat yaşamış yetişkin herhangi bir bireye de uygulandığını kanıtlamaktadır.⁶⁶

Antik Çağ kremasyon tarihi oldukça karmaşık olmasına rağmen, bazı temel üsluplardan bir tanım yapmak mümkündür. İlk olarak kremasyonun gerçekleştiği yerde,

⁶⁰ Hürmüzlü, 2008: 9.

⁶¹ Pearson, 2000: 5-6.

⁶² Pearson, 2000: 51-52.

⁶³ George Thomson, *Tarih Öncesi Ege II*, Payel Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 255.

⁶⁴ Donald T. Kauffman, *Dictionary of Religious Terms*, Revell Company, 1967, s. 136.

⁶⁵ Yıldız-Erdal, 2008: 48.

⁶⁶ Hürmüzlü, 2008: 9.

yakım sonrası cesetten geri kalan küller ve kemikler toplanıp bir kabın içine konmakta ve bu kap, herhangi bir mezara (basit inhumasyon, kayaya oyulan mezar, lahit vb.) yerleştirilmektedir. Urne adı verilen bu kapların belirli bir tipolojisi yoktur. Kemik ve küller içine yerleştirildikten sonra üzeri, taş, çanak veya bir seramik parçası ile kapatılmaktadır. Çanak ile kapatılan urnelerde çoklu deliklere rastlanmış ve bu delikler, bedenden kurtulan ruhun çıkışını sağlamak şeklinde yorumlanmıştır.⁶⁷ Ölülerin yakıldığı veya gömüldüğü yere bırakılan eşyaların da ölü ile birlikte yakılması olağandır. Eşyalar yakılmadan da mezara bırakılabilmektedir. Genelde kremasyon gömülerde mezarlar bir defaya mahsus kullanılırken, aynı gömü yerinde iki farklı kişiye ait kremasyon buluntularına rastlanmaktadır.⁶⁸

Atina'da çoklu gömü ve tekli gömülerde rastlanılan kremasyon yanında inhumasyon da görülmeye başlanmıştır. İnhumasyonun da yaygınlaşması ile beraber ölü gömme tercihleri çeşitlenmiştir. Bu dalgalanma özellikle Atina'da dikkat çekmektedir. Her iki yöntemin de kullanılması, öbür dünya inancı hakkında belirgin bir değişiklik olduğunu göstermez. Çünkü her iki yöntemi de uygulayanlar mezarların yaşayan kullanıcıları olduğu için, ilgili ideolojik unsurların zaten kabul görmüş olması gerekmektedir.⁶⁹

2.3.1.1. Kremasyonun Antropolojik Değerlendirmesi

Bir ceset ateşe maruz kaldığında, başlangıçta saç ve cildin kavrulması ve yanması gerçekleşir. Yakma işlemi sırasında ateşin ısısı yükseldikçe, tendonları ve kasları büzmeye başlar. Dolayısıyla yanmanın etkileri önce dış kısımlarda gözlemlenir. Deri ve kas yanıklarından önce vücut içinde gaz genişlemesinden dolayı karın şişliği gözlemlenir. Yakma süreci ilerledikçe, yumuşak dokular yok olmaya başlar ve dokuların kaybolduğu bölgelerde iskelet ortaya çıkmaya başlar. Sonunda tüm dokular tahrip olup yandığında geriye sadece kemikler ve dişler kalır. Yok olmasalar da tahribe uğramaktadırlar. Rutin

⁶⁷ Akçay, 2017: 34.

⁶⁸ Jonathan H. Musgrave, 'Dust and Damn'd Oblivion: A Study of Cremation in Ancient Greece', Annual of The British School at Athens 85, 1990, s. 271-299.

⁶⁹ Douglas J. Davies – Lewis H. Mates, *Encyclopedia of Cremation*, Ashgate Publishing Company, United Kingdom, 2005, s. 6.

bir yakma işleminde ısı 900 °C'ye ulaşırken 1000 °C'nin üzerine de çıkabilmektedir. Yanma işlemi bitince kalan bazı parçalarda büzülme meydana gelebilir.⁷⁰

Birçok araştırmacı, Antik Dönem ve öncesinde gerçekleştirilen kremasyonların ortalama kaç derece ısıya ulaştıktan sonra yanmaya başladığını araştırmak için ölünün mezarına bırakılan kişisel eşyaları ya da mezar hediyesi olan boncuklardan yola çıkarak, bir boncuğun kaçınıcı derecede yandığını tahmin etmeye çalışmışlar ve bunun için boncuklara ısı vermişler ve boncukların 850 °C'de erimeye başladığını 940 °C'de tamamen sıvılaştıklarını gözlemlemişlerdir. Yani, erimeden yanmaya geçiş aşaması, bu iki derece arasında gerçekleşmektedir.⁷¹

Bir diğer önemli nokta, kemikteki renk değişimleridir. Araştırma sonuçları ayrıntılı farklılıkları gözler önüne sermektedir. Tamamen ısınan kemik başta kararıp sonradan turuncu veya kırmızımsı bir kahverengini almıştır. Yaklaşık 200-250 °C'de kemikler, sarımtırak beyaz veya fildişidir. 300-400 °C arasında kahverengi ve koyu kahverengi-siyah arası bir renktedir. Isı, 550 °C'ye ulaştığında kemikler gri ve gri-mavi bir renk alır. 650-700 °C'ye ulaştığında süt beyaz ve tebeşir rengine döner. 850-950 °C'de kemikler tamamen mat beyaz bir hal alırken, 1000 °C'den sonra 1600 °C'ye varan sürede kemikler erimeye başlar. Dokular, yok olsa da yakma sonucu konservasyona uğrayan kemikler, günümüze dek bozulmadan gelebilmiştir.⁷²

300-400 °C'de siyaha dönmüş, 650 °C'ye ulaşınca dek ten rengi ve grimsi tonları görmüştür. 650 – 800 °C arasında beyazlaşmaktadır. (Resim 6).

2.3.2. İnhumasyon

Ölünün bedenine müdahale etmeden olduğu gibi toprağa gömmek⁷³ anlamına gelen inhumasyon, kremasyon gömü ile aynı dönemde kullanılmıştır. Eldeki arkeolojik verilere göre insanlık tarihinin en eski gömü şekli olan inhumasyon⁷⁴ yakma gömüye

⁷⁰ Simon Mays, *The Archaeology of Human Bones*, Second Edition, Routledge Publishing, New York, 2010, s. 311-315

⁷¹ Mays, 2010: 316-318.

⁷² Mays, 2010: 318-322.

⁷³ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul, 2003, s. 65.

⁷⁴ Hürmüzlü, 2008: 13.

nazaran daha pratiktir bu yüzden daha fazla tercih edilmiştir ve mezar eşyaları daha fazladır.⁷⁵ (Resim 7).

En basit inhumasyon mezar, toprağa açılan bir çukur ya da kayaya açılan bir oyuktur. Mezarın yönü ve pozisyonu ile ilgili bilinen herhangi bir kural yoktur.⁷⁶

İnhumasyon gömü, ölünün mezara yatırılış biçimine göre kendi içinde gruplanmaktadır.

2.3.2.1. Hocker Pozisyonu

Ölen kişinin mezara ana rahmindeki pozisyonuna getirilerek yatırılmasıdır. Bu pozisyonu alabilmek için, ölünün sağ ya da sol tarafına yatırılması gerekmektedir. Bacaklar karına doğru çekilir, kollar dirseklerden bükülerek göğüs hizasına getirilir. Burada dikkat edilmesi gereken, ölen kişinin bedeninin soğuyup katılmadan, yani *rigos mortis* olarak adlandırılan ölüm katılığını almadan ona hocker şeklinin verilmesidir.⁷⁷ Ölüye, özellikle bu pozisyonun verilmek istenmesi, kremasyondaki ateşin ruhu diğer hayata ulaştırdığı inancı gibi, anne rahmi pozisyonunun da diğer dünyaya geçiş ritüeli olabileceği düşünülmektedir.⁷⁸ (Resim 8).

2.3.2.2. Dorsal

Ölen kişinin vücuduna herhangi bir şekil verilmeksizin, bedenin sabit bir şekilde yatırılmasıdır. Beden uzanır vaziyettedir.⁷⁹ (Resim 9).

2.3.2.3. Çoklu Gömü

Çoklu gömü yaygın olmamakla birlikte, genellikle anne ve bebek ya da anne ve çocuğun bir arada gömülmesidir. Çoklu gömüler üzerine en yaygın düşünce, mezarı tekrar kullanmaktır.⁸⁰

⁷⁵ Akçay, 2017: 23.

⁷⁶ Kızıl, 2017: 45.

⁷⁷ Uhri, 2010: 81-84.

⁷⁸ Tahsin Özgüç, *Ön Tarihte Anadoluda Ölü Gömme Adetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1948, s. 72.

⁷⁹ Sevil Özterzi, ‘‘Anadolu’da Neolitik ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açından Değerlendirilmesi’’, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji (Paleoantropoloji) Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2011, s. 26.

⁸⁰ Seda Karagöz Arıhan, ‘‘Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri’’, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji (Paleoantropoloji) Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2007, s. 14.

Çoklu gömü, özellikle belli bir mezar tipine, özellikle belli bir yaş grubuna ya da cinsiyete, yetişkinlere ya da çocuklara şeklinde farklılık gözetmeksizin uygulanmıştır. Anne ve çocuğun birlikte gömülmesi aile bağını çağrıştırmaktadır. Bu durumda çoklu gömü hakkında hem aile bireyleri aynı yerde gömülmüştür yorumunu yapabilir hem de yer tasarrufunun söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.⁸¹

2.4. Mezar Tipleri

İnsanların, ölü bedeni belli bir konuma getirmeye başladığı andan itibaren, orada bilinçli bir gömü olduğundan söz edilebilir.⁸² İnsan bilinci, geride kalanların bir gün ölümü deneyimleyeceğine ikna olmuş ve bu kaçınılmazlık karşısındaki çaresizliğini hafifletmek istemiş ve buna yönelik yöntem geliştirmiştir. Yöntem ve olanaklar arttıkça, seçenekler de artmış, ritüellerle birlikte hem geride kalanların hem de ölenlerin lehine ilerlemiştir.⁸³

Antik Yunan dünyasında, ölen birinin mezara gömülmesi kutsal olarak adlandırılabilir kadar önemlidir. Bedenin ruhu, küçük bir nefesle terk ettiğine ve gömülmeyen ruhun dinlenemediğine inanılmıştır. Bu konuda disiplin sahibidirler. Bu durumun bir örneği; savaş anında gömülemeyen askerlerden ötürü komutanların suçlanması veya cezalandırılmasıdır.

Eski kaynaklar, cenaze ritüelleri ve gömülmenin gerekliliğini vurgular, bu görevlerin ihmal edilmesini, özellikle ölen kişinin insanlık onuruna hakaret olarak gösterir.⁸⁴ Hellenler bu gerekliliği yalnızca zorunluluk çerçevesinde yapmamıştır. Atina Akropolü burada yüksek bir sanat ve mimarlık eseri olarak örnek gösterilebilir.

Daha geriden özetlemek gerekirse; Antik Dönem öncesine kadar uzanan bu disiplin ve gelişim, artan imkanlarla birlikte, ilerleyen dönemler içerisinde mezar tiplerinin artması ile birlikte günümüze dek çeşitliliğini sürdürmüştür.

Antik Çağ'da yaygın olarak görülen inhumasyon gömü türleri; basit inhumasyon mezar, çatı kiremit mezar, pişmiş toprak kap mezar (pithos), sandık mezar, lahit mezar ve pişmiş toprak lahit mezar olarak sayılabilmektedir.

⁸¹ Jean Bottero, *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012, s. 310.

⁸² Roger Lewin, *Modern İnsanın Kökeni*, Türkiye Bilimsel Araştırma Kurumu, Ankara, 2008, s. 236.

⁸³ Uhri, 2010: 97.

⁸⁴ https://www.metmuseum.org/toah/hd/dbag/hd_dbag.htm

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CENAZE RİTÜELLERİ

3.1. Cenaze Ritüelin Önemi

Antik Çağ dinlerine bakıldığında ritüalizmin, ölüm ve din konusunda temel bir unsur olduğu görülmektedir. Son zamanlarda yapılan özellikle etimolojik araştırmalarla birlikte, kült ve ritüeller yalnızca dinin sınırlı bir kısmını oluşturmamakta, Antik Dönem öncesinden bugüne tarihin izleri olarak önem kazanmaktadır.⁸⁵

Çeşitlenerek ve değişime uğrayarak günümüze kadar gelmiş olan inançlar sistemi, sadece mezarları ya da dini değil, ölüme dair hemen hemen her konuyu temsil etmektedir. Mimari ve plastik eserler, edebiyat, resim ve vazo bezemeleri gibi Antik Dönem’de uygulanan sanat yöntemleri de, ilgili durumlarda kült ve dini ritüel kavramlarına dahil edilmektedir.⁸⁶

İnsanoğlu, en başından bu yana, başa çıkamadığı ölüm karşısında sergilediği ilkel dürtülerin üstesinden gelmenin yolunu ritüeller gerçekleştirerek azaltmaya ve kontrol altına almaya çalışmıştır. Hellen toplumunda kült kavramı ve ritüel inançları, bu ilkel korkuyu bastırabilmenin yanı sıra, toplumsal düzeni sağlamak ve inançsal bir düşünce etrafında toplanmak ve bir birlik sağlamak amacı da gütmektedir.⁸⁷

Hellenlerin büyük bir bölümü bu inanç ve ritüeller etrafında toplanıp bu anlamda bir standart oluşturabilmişlerdir. Özellikle ölüm üzerine dönemin ünlü düşünür ve şairleri söylemleriyle bu inanç sisteminin günümüze aktarılmasında büyük rol oynamışlar ve bu sistemi farklı farklı yorumlamışlardır. Günümüzde de olabileceği gibi, yorumlamaların bazıları felsefi bir söylem olarak değerlendirilmiştir. Tüm coğrafyaya bakıldığında, özellikle ticaretin artması ile kültürler arası etkileşimler sonucu inanç sisteminde de bölgeler arası etkileşimler olmuştur. Genel anlamda bir kültürün içinde

⁸⁵ Eco, 2012: 593.

⁸⁶ Akçay, 2017: 99.

⁸⁷ Eco, 2012: 594.

değerlendirilebilen Antik Çağ Dönemi kült ve ölüm ritüellerinin Miken Dönemi'nden başladığı düşünülmektedir.⁸⁸

3.2. Kült ve Tapınak Kavramları

Kült kavramı, bu anlayışı taşıyan toplum ya da toplulukların belli başlı mekân ve zamanlarda, önceden belirledikleri yetkililerin de katılımı ve yönetimi ile ritüel olarak adlandırılan davranış ve eylemlerde bulunmalarınıdır.⁸⁹ Antik Çağ toplum inancında üç ana kült yer almaktadır. Bunlar Tanrı kültü, kahramanlar kültü ve ölü kültüdür.⁹⁰

Ritüeller, kült kavramları ile tanrılar arasındaki ilişkileri düzenlemekte ve insanlarla tanrıların ilişkilerini de dengede tutmaktadır.⁹¹ Tanrılar kültü, diğerlerine nazaran ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü Hellenler başlarına gelen iyi ve kötü olayların tanrılardan geldiğine inanmaktadırlar. Bunun için kültlerin yer aldığı belli başlı mekanlarda (nehir, dağ, rüzgâr, deniz kıyısı, orman) kült için dini ritüeller büyük bir özenle uygulanmaktadır.

Etimolojik olarak bakıldığında, Hellenler için tanrılara onur (time), korku (eusebeia), saygı ve özen (therapeia) temel alınarak tapınım gösterildiği görülmektedir.⁹² Diğer bir yandan, yaşamın başka bir boyutuna geçmiş olan ölülerin ve kahramanların ruhlarının huzur bulmalarına fayda sağlayabilmek düşüncesi de kült inancının önemini artırmaktadır.⁹³ (Resim 10)

Antik Çağ'da kült kavramının peşinden gidebilmek için, kült için uygulanan ritüellerin alan ve mekânını ele almak gerekir. Ele alınan bu incelemeler, kült mekânının düzenlenişi ve oradaki yaşam hakkında da bilgiler sunmaktadır. Kült ritüelleri ailelerin kendi içinde, genelde günlük ve dini eylemlerini gerçekleştirdikleri alanda gerçekleşmektedir. Özetle, kült için gerçekleştirilen dini ritüeller yalnızca kültün bulunduğu mekânda kitlesel olarak değil, aile içinde evin '*hestiasında*' (aile ocağı), aile üyeleri tarafından da

⁸⁸ Pelin Taş, '*Antik Dönem'de İonia Bölgesi'ndeki Ölü Gömme Adetleri*', T.C. Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Programı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2016, s. 6.

⁸⁹ Eco, 2012: 594.

⁹⁰ Daniel Ogden, *A Companion to Greek Religion*, White&Blackwell Publisging, West Sussex, 2010, s. 113.

⁹¹ Eco, 2012: 594.

⁹² Eco, 2012: 595.

⁹³ Yayoi Shirai, *Ideal and Reality in Old Kingdom Private Funerary Cults*, The Old Kingdom of Archaeology Proceedings of The Conference, 31 Mayıs- 4 Haziran, Prague, 2004, s. 325-326.

gerçekleştirilmektedir. Daha büyük topluluklar halinde ziyaret edilen kült mekânları ise, tapınaklardır.⁹⁴

Kült kavramının daha kolay anlaşılabilmesi için özellikle günlük yaşamlarında, evlerinde kült alanı olarak adlandırdıkları yerleri ele almak gerekmektedir. Ele alınan bu incelemeler, Hellenlerin günlük yaşam alanları ve genel rutinleri dahi kült hakkında bilgiler sunmaktadır. Kült için düzenlenen ritüeller, evlerde uygulandığında, genellikle ailenin günlük dini eylemlerini gerçekleştirdikleri alanda uygulanmaktadır. Özetle, kült için gerçekleştirilen bu dini ritüeller, yalnızca kültün bulunduğu dinsel mekânda ve toplu bir kalabalık olarak değil, aile içinde ve evin *hestiasında* (aile ocağı), aile üyeleri tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Daha büyük topluluklar halinde ziyaret edilebilen kült mekânları ise, tapınak olarak adlandırılmaktadır.⁹⁵

Antik Çağ insanının *antropomorfizm* (her şeyi insan şeklinde görme) özellikleri, tapınakların oluşmasında başlıca etkindir. İnsan şekline büründürdükleri tanrıların heykellerini güvende tutmak ve ritüellerini kült için ayrılmış özel alanda daha rahat gerçekleştirebilmek için bu tanrı ve tanrıça evlerine ihtiyaç duymuşlardır. Tapınakları, bu özellikleri ile çevrelerindeki diğer yapılardan kolayca ayırt edilebilecek şekilde inşa etmişlerdir. Bu anlamda, tapınak alanının sınırları açıkça belirtilmiştir.⁹⁶

Kelime olarak latince *templum* olarak ifade edilen tapınaklar kısaca; dini ritüellerin gerçekleştirilip duaların edildiği yapılardır (Resim 11). Fakat dualar ve birtakım ritüeller tapınağın dışında (açık havada) gerçekleştirildiği için, tapınağın içinde genelde kült heykele adanan teşhizatları, ayrıca birtakım sunu armağanları yer almaktadır. M.Ö. 1000 yılından itibaren gelişim göstermeye başlamış olan tapınaklar, Yunan mimarisinde en çok kullanım gören yapılardan biridir.⁹⁷ Öyle ki; basit kerpiç yapılardan oluşan bu tapınaklar mimari açıdan gösterdikleri gelişim ile, günümüzde görmeye alışık olduğumuz görkemli hallerini almışlardır.⁹⁸

Tanrı ve ölü kültü heykelleri genelde, tapınağın açık hava kısmında yer almaktadır. İçerisi, yukarıda belirtildiği üzere, değerli objelerin ve adakların sunulduğu

⁹⁴ Eco, 2012: 594.

⁹⁵ Eco, 2012: 595.

⁹⁶ Mansel, 2014: 151.

⁹⁷ Eco, 2012: 595.

⁹⁸ Mansel, 2014: 151.

alan olarak kutsal kabul edilmiştir. Adak ve kurban kesme işlemi, tapınağın *Bomos* kısmında gerçekleşmektedir. Bomos, kült heykellerin konulduğu kaide olarak da kullanılmaktadır ve birtakım sunular kült heykellerinin dibine bırakılmakta, sonrasında dua ritüeline geçilmektedir. Sunuların bırakıldığı bu heykeller zaman zaman başka yerlerde gerçekleştirilen bayram ve tören alanlarına taşınabilmektedir. Fakat tapınak içinden diğer armağan, sunu ve değerli eşyaları çıkarmak saygısızlık olarak görülmüştür. Adak ve kurban olarak sunulan bu eşyalar, tanrıları memnun etmek ve onlara yakın olmak için yapılmasının yanı sıra, tanrıların büyüklüğünü hatırlamak ve onlarla insanlar arasındaki farkın vurgulanmasıdır.⁹⁹

Tapınak ve kült kavramına genel olarak bakıldığında, bu kavramlar Antik Çağ toplumunda birliği sağlamada önemli rol oynamıştır. İnsanlar bu kült inançları ve dini ritüeller aracılığı ile ortak toplumsal mekânlarda bir arada olmuşlardır.¹⁰⁰ Toplum, tapınak kurallarına uymaya özen göstermişlerdir. Tapınakların, kutsal mekânlar olmalarından ötürü bir takım temel kurallara uyulmaya dikkat edilmiştir. Bunlardan en temel olanı tapınağa girerken arınmaktır. Bunun için ziyaretçilere belli bir kabın içinde su sağlanmaktadır. Bunun haricinde tapınakta cinsel ilişki, doğum, ölüm yasaktır. Tapınak, ihlale kapalı bir alandır. Bu yüzden, içeri sığınan sığınmacılara dokunulmaz.¹⁰¹

3.2.1. Kurban Kavramı

Bir tapınma kültü olan tanrılara, erken dönemlerden itibaren, henüz tapınakların mağara ve orman gibi doğal oluşumdan ibaret olduğu mekânlarda, dönemin ritüelleri uygulanmıştır. Bunların başında kurban sunuları gelmektedir. Kurban ya da kurbanlar, birden fazla tanrı, tanrıça veya kahraman için sunulabilmektedir. Kurban alanı, pratik ihtiyaç ya da tanrısal işaretler doğrultusunda seçilmekte ve yeri mümkün olduğunca değiştirilmemektedir.

Zamanla kurban ritüelinin aynı alanda gerçekleşmesinden dolayı burada kül ve kurban kalıntıları üst üste bir yığın oluşturmuştur. Bu yığın, gözle görülür bir hâl aldığı anda, etrafı basit bir duvarla çevrelenmiş, sonrasında da geliştirilen yapı teknikleri

⁹⁹ Eco, 2012: 595

¹⁰⁰ Eco, 2012: 595-595

¹⁰¹ Eco, 2012: 595-597

ile mimari bir yapı olarak adlandırılacak olan Altar'a (üzerinde kurban kesilen ve tanrıya sunu yapılan mimari öge¹⁰²) dönüşmüştür.¹⁰³

Antik Çağ'da kurban kavramını ve ritüel dahilindeki öğeleri ilk inceleyen Platon olmuştur ve kurbanı tanrılara sunulan armağan olarak tanımlamıştır.¹⁰⁴ Platon'un bu konu üzerinde yapmış olduğu incelemeler, Platon'un yaşadığı Antik Dönem'de, bu ritüelin Hellenler için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu konuya, Homeros'un *İlyada* adlı destanında da değinilmektedir¹⁰⁵

Özellikle ölüm ve ölüm sonrası konularda birçok bilgiye ulaşılan Homeros destanlarından kurbanların genel olarak, boğa, öküz, kuzu, keçi, koyun ve dişi domuz olduğu anlaşılmaktadır (Resim 12). Bu örneklerle, Yunan heykel sanatındaki cenaze betimlerinin olduğu kabartmalarda da rastlanmaktadır. Seçilen kurbanlarda belli başlı özellikler aranmıştır. Örneğin, kurban edilecek hayvan alacalı ve karışık renkli değil, ak ya da kara olmalıdır. Bu spesifik özellik yine Homeros'un destanlarında belirtilmiştir. Sadece kurbanların dış görünüşleri değil, yaş ve sağlıklarına da dikkat edilmiş, küçükbaş hayvanlar bir yaşına varmadan, büyükbaş hayvanlar ise dört yaşını aşmadan kurban olarak sunulmuşlardır.¹⁰⁶

Dini ritüeller konusunda önemli bir yere sahip olan kurban sunmayı, Antik Çağ toplumunun tamamı uygulamamış ya da uygulayamamış olsa da, biraz inancı ve imkânı olan sıradan bir vatandaş, en azından herhangi bir işe girişmeden önce ya da rutin işleri öncesi tanrıları hatırlamaktadır ve onlara dua ederken toprağa şarap dökme eylemini yerine getirmektedir.¹⁰⁷ Kurbanın büyüklüğü küçüklüğü ile tanrıların bunlardan memnun olup olmaması arasında bir paralellik yoktur. Nitekim büyük baş bir hayvanın kurban edilip yakıldığı gibi, ufak bir tütsü veya bir çörek de tanrılar için yeterli olmuştur. Göz ardı edilmeyen durum ise, kurbanın kokusunun tanrılara ulaşmasının önemidir. Sunulan

¹⁰² Tekçam, 2007: 11.

¹⁰³ Cengiz Çetin, 'Antik Yunan'da Kurban Yüzlük Kurban ve Altar', Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, s.6, 2006, s.87.

¹⁰⁴ Gürbüz Erginer, *Kurban Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 20.

¹⁰⁵ Homeros, *İlyada*, I., 35-45.

¹⁰⁶ Çetin, 2006: 88-90.

¹⁰⁷ Eco, 2012: 605.

kurbanların tütsülendiği ve yakıldığı an kurbanlardan çıkan kokudan tanrıların haz aldığına inanılmaktadır.¹⁰⁸

3.3. Cenaze Uygulamaları

Antik Çağ'da yaşayanlar için dini ritüeller ne derece karmaşık ve önemli ise, ölüm de aynı şekilde bir dizi ritüeli beraberinde getirmektedir. Kalanların ölüye ve ölüme duyduğu saygı ve sorumluluk cenaze ritüellerinin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Kısaca ölümün gerçekleştiği andan itibaren verilen tepkiler ve yapılan eylemler cenaze ritüelleri olarak adlandırılmaktadır.¹⁰⁹

Ölen kişinin ruhunun diğer dünyada var olabilmesi için bu dünyadan kesin olarak kopması gerekmektedir. Ölümle ilgili ritüeller bu noktada devreye girmekte ve ölen kişinin diğer dünyaya geçiş yolculuğunu rahat ve kesin olarak gerçekleştirebilmesi için uygulanmaktadır. Bu uygulamalar, ölüye verilen önemi ve ona duyulan saygıyı ifade etmekle birlikte, eğer uygulanmazsa ölünün ruhunun azap çekeceğini ve geride kalanları huzursuz edeceğini düşündürmüştür.¹¹⁰

Cenaze uygulamalarından genelde ölen kişinin birinci derece yakınları; ailesi ve akrabaları sorumludur. Ölen kişiye karşı sorumlulukları yerine getirmek, ailenin itibarı için de büyük önem taşımaktadır.¹¹¹ Eğer ölen kişinin ailesi veya akrabaları yok ise, bu görevi en yakın arkadaşları üstlenmelidir.¹¹²

Hellenlerin inancına göre ölüm; kişinin hayati fonksiyonlarını yitirmesi ile son bulmaz. Hem ölen hem de geride kalanlar için de yeni bir döneme geçiş başlar. Bu geçiş süresince ve sonrasında uygulanan tüm ritüeller hem ölenin hatırlanması hem de geride kalanlar ile arasındaki bağı pekiştirmesi için de çok önemlidir.¹¹³

Homeros'un İlyada adlı eserinde, Patraklos'un hayaleti, Akhilleus'un rüyasına girerek henüz gömülemediği için diğer dünyaya geçememenin ve iki dünya arasında sıkışıp kalmanın ızdırabını Akhilleus'a yalvararak ifade etmiştir.¹¹⁴

¹⁰⁸ Eco, 2012: 606-607.

¹⁰⁹ Akçay, 2017: 102.

¹¹⁰ Horst Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, Arion Yayınevi, İstanbul, 1999, s.176.

¹¹¹ Kurtz-Boardman, 1971: 143.

¹¹² Hürmüzlü, 2008: 43.

¹¹³ Eco, 2012: 676.

¹¹⁴ Homer, *İlyada*, XXIII., 65-75.

Patraklos'un yakarışında da dile getirildiği üzere, ölünün gömülmesi son derece önemlidir. Bu uygulamanın ritüellere uygun olarak gerçekleşmesi yalnızca dini açıdan değil, aynı zamanda hukuki açıdan da önem arz eder. Eğer, ölen kişiden geriye bir miras bırakılmışsa, bu mirastan yararlanabilmek için geride kalanların bu uygulamaları eksiksiz yerine getirmesi gerekmektedir. Öyle ki, Atina'da vatandaş olarak tanınmanın bir koşulu da kişinin birinci dereceden ölen yakınlarına cenaze töreni yapıp yapmamasına bağlıdır. Aynı durum, ölen için mezar yaptırma sorumluluğu için de geçerlidir. Bu sorumluluğu yerine getirmemek demostan kovulmaya kadar gitmektedir. Fakat ölen kişi fahişe olsa bile, bir mezarının olmasına ihtiyaç duyulmakta ve varsa yakını tarafından ona bir mezar yaptırılması beklenmektedir. Eğer ölen kişinin bedeni bulunamazsa, temsilen de olsa bir mezarının olması gerekir. *Kenotaph* denilen bu temsili mezar ölünün diğer dünyaya geçebilmesi için mutlaka yaptırılmalıdır. Bu ölünün itibarı için de büyük önem arz etmektedir.¹¹⁵

Temsili mezarın önemi, Homeros'un *Odyseia* adlı eserinde, Odysseus'un, Agamemnon'un itibarı için yaptırdığı temsili mezarda bir kez daha görülmektedir.¹¹⁶

Agamemnon'a yapılan temsili mezardan anlaşıldığı üzere *Kenotaph* uygulaması kahramanlar için son derece yerinde bir uygulamadır. Kahramanlar temsili bir mezarla onurlandırılırken, katiller ve ağır suç işleyenler için tam tersi uygulanmakta, bu kişiler mezardan ve gömülmekten mahrum bırakılarak cezalandırılmaktadırlar. Kremasyon uygulamasının çok yaygın olduğu bölgelerde ise, kremasyondan mahrum bırakılarak ölenin cezalandırılması söz konusudur. Özetle, Solon yasaları ile desteklenip sabitlenen gömü ritüellerinin Antik Çağ'da bir gelenek halini almasında yasaların şekillendirmesi ve toplum tarafından önemsenmesi sebepleri yatmaktadır.¹¹⁷

3.3.1. Prothesis

Ölüm, gerçekleştiği an, geride kalanların verdikleri tüm tepkiler ve eylemleri ölüm ritüellerinin tamamını oluşturmaktadır. Antik Çağ toplumunda, bu ritüellerin başında cesedin yıkanması gelmektedir. Antik Dönem'de birçok toplumda olduğu gibi Hellenler'de de cesedin yıkanması; cesedin başka bir hayata geçmeden önce arınması

¹¹⁵ Akçay, 2017: 101.

¹¹⁶ Homeros, *Odyseia*, IV., 580-585.

¹¹⁷ Akçay, 2017: 102.

demektir.¹¹⁸ Cesedin yıkanması sırasında kullanılan başlıca malzeme sudur ve özellikle ceset yaralıysa, yara izleri ve kan izleri suyla temizlenmektedir.¹¹⁹ Ölüyü yıkamak, gereklilikle birlikte, gitgide ritüelin bir parçası haline gelip genelleşmiştir.¹²⁰ Ayrıca, ölü evine bulaşan *miasmadan* (kirlilik) dolayı, ölüyü yıkamada kullanılacak olan su başka bir evden alınıp kullanılmaktadır.¹²¹

Cesedin arınması ve defnedilmek üzere hazırlanması ailenin kadınlarının görevidir. Fakat kadınların cesedi yıkayıp hazırlayabilmesi için en az altmış yaşında olması gerekmektedir. Eğer ölen kişinin ailesinde bunu gerçekleştirecek bir kadın bulunmuyorsa, yakın çevresinde bulunan yine altmış yaş şartını sağlayan bir kadın cesedi yıkamalıdır.¹²² Bazı kaynaklarda altmışlı yaşlar şartı, ölüme yakın olan bir kadın olmalıdır şeklinde tanımlanmıştır.

Geometrik Dönem kraterlerinde ölünün yıkanma sahneleri tasvir edilmiştir. Tasvirde ölü, kline üzerinde betimlenmiştir. Klinenin altında yıkama sırasında kullanılacak, içinde bol su bulunan ayaklı kazanlar yer almaktadır. Ve ölünün sağında ağıt yakan kadın figürleri bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında, betimler ölü yıkamaya dair arkeolojik verileri destekler niteliktedir.¹²³

Ölünün yıkanması, vazo betimleri yanı sıra yazılı kaynaklarda da detaylı yer bulmuştur. Homeros'un İlyada adlı destanında Patraklos'un cenaze için yıkayıp arınması anlatılmıştır.¹²⁴

Cesedin yıkanması sonrası merhemleme işlemine geçilmektedir. Merhemleme ve yağlama işleminin sebepleri cesedin dokusunun daha uzun süre korunması ve kötü kokuyu önlemesi olarak açıklanmaktadır. Yağlama sırasında zeytinyağı, merhemleme sırasında ise bal kullanımından yine yazılı kaynaklarda bahsedilmektedir. Merhemleme

¹¹⁸ Akçay, 2017: 103.

¹¹⁹ Arihan, 2007: 40.

¹²⁰ Müzehher Erim, *Euripides'de Trajedi Kaynağı Olarak Kadın Ruhu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1967, s.61.

¹²¹ Nuran Şahin, 'Beyaz Lekythoslar Işığında Klasik Devir'de Atina'da Ölüm İkonografisi ve Ölü Kültü', *Arkeoloji Dergisi*, S.4, 1996, s.146.

¹²² Kurtz-Boardman, 1971: 144.

¹²³ Akçay, 2017: 104.

¹²⁴ Homeros, *Odyseia*, XVIII., 340 -360.

ve yağlama ile ilgili bu kaynaklardan biri yine Homeros'un İlyada destanıdır ve Likya Prensi Sarpedon'un ölüsüne uygulanan yağlama işleminden bahsedilmiştir.¹²⁵

Cesedin yağlama ve merhemleme işlemi sonrasında çenesinin bağlanması ve gözlerin kapatılması gerekmektedir. Bu işlemi ölen kişi evliyse ve eşi hayattaysa eşi, gerçekleştirmelidir. Eğer ölen kişi bekârsa ya da eşi hayatta değilse, yakın çevre ya da akrabalarından altmışlı yaşlarda bir kadın bu işlemi gerçekleştirmelidir.¹²⁶

Çene ve gözlerin bağlandığına dair arkeolojik verilere Kmiros ve Rhodos nekropollerindeki Geometrik Dönem'e ait mezarlarda bulunan çene ve ağız bantları ile ulaşılmıştır. Bu bantların amacı, ağzın kapalı ve çenenin sabit durmasını sağlamaktır. Bantlar, çene altından dolaştırılıp, yanakların üzerinden geçirilerek, kafanın hemen üzerinde bağlanmak suretiyle kullanılmıştır.¹²⁷

Çeneyi kapatmadan hemen önce ölünün ağzına ya da göz kapaklarına; yeraltı dünyasına, Hades'in ölüler şehrine varabilmesi için kendisini Styks nehrinden kayıkla geçirecek olan Kharon'a verilmek üzere sikke yerleştirilmektedir. M.Ö. 400'den sonra bu işlem, ritüellerin bir parçası olan gelenek halini almaya başlamıştır.¹²⁸

Gözlerin kapatılma sürecinden, Homeros'un *Odyseia* destanında da bahsedilmiştir:

'...Ölü döşğinde ağıt yakamadı ona töresince,

kapatamadı gözlerini, son saygıyı gösteremedi ölüsüne...' ¹²⁹

Ölünün yıkanması, merhemlenmesi, yağlanması ve ağzının kapatılması sonrasında, ölü giysisi giydirilip takıları takılarak süslenmekte ve cesedin vücudunun hazırlanma işlemi böylece tamamlanmaktadır.¹³⁰

Giydirilen giysi, günümüzde kullanılan kefene benzemekle birlikte genellikle beyaz renk tercih edilmiştir. Bir istisna olarak, askeri bir disiplin toplumu olan Sparta'da

¹²⁵ Homeros, *Odyseia*, XVI., 665-675.

¹²⁶ Hürmüzlü, 2008: 44.

¹²⁷ Akçay, 2017: 106-107.

¹²⁸ Akçay, 2017: 108.

¹²⁹ Homeros, *Odyseia*, XXIV., 295-300.

¹³⁰ Taş, 2016: 6.

M.Ö. 300’de Sparta kralı Lykourgos döneminde ölen askerler *phoiniks* adı verilen askeri üniformaları ile birlikte gömülmüştür.¹³¹

Cesede uygulanan temizleme süsleme işlemleri sonrasında, beden sergilenmeye hazır hale getirilmiştir. Bu aşama, Prothesis’e geçiş aşamasıdır. Ölünün bedeni, *lekhos* adı verilen yüksek, tahta benzeri bir kline veya sedir üzerine yatırılmaktadır. Ölünün başının altına, yastığa benzeyen bir materyal konularak başı desteklenmektedir. Klinenin üzerine kalın bir örtü serilmektedir. Bu örtü (*stroma*) ile kefen birbirine karıştırılmamalıdır. Ölünün bedeni, *endyma* veya *pharos* ile adlandırılan bir kefenle, baş kısmı açık bir şekilde sarılmaktadır.¹³²

Ölü, kline adı verilen platforma, baş kısmı sağ yana bakacak şekilde yatırılmıştır. Ayakların kapı tarafında olmasına dikkat edilmiştir. Ölünün yanına kötü ruhların ondan uzak durmasını sağlayan ağaç dalı, kekik gibi otlar bırakılmıştır.¹³³

Ölünün tüm bu işlemlerden geçirilip kline üzerine bırakılması ile *Prothesis* ritüeli başlamaktadır. Bu ritüel ve aşamaları sadece İlyada destanında değil, diğer yazılı kaynaklarda da kendine yer bulmuştur. Ölünün defin için hazırlanması, yıkanması, merhemlenip yağlanması, süslenmesi, giydirilmesi, çelenklerle ve çiçeklerle süslenmesi, tüm bunları 60’lı yaşlarda kadın akrabaların yapması gerektiği, dönemin yöneticisi Demosthenes’in de gündemi olmuştur.¹³⁴

Prothesis yalnızca inhumasyon gömü yapılacak ölüye değil, kremasyon uygulanmış ölüye de uygulanmaktadır. Bu işlem, ölünün yakılmasından sonra, kül ve kemiklerinin sergilenmesi ile gerçekleştirilmektedir.¹³⁵

Yazılı kaynaklar dışında Prothesisle ilgili kanıtlara dönemin vazo betimlerinde oldukça rastlanmaktadır. Attika’da bu sahne betimleri vazolarda uzun bir dönem kendine yer bulmuştur (M.Ö. 8-5 yy.).¹³⁶

Attika’da bulunan bu vazolarda, ölü bir kline üzerinde uzanmaktadır. Ölünün başı, uygulanan ritüele uygun olarak sağ tarafa bakmaktadır. Klinenin etrafında ölü için yas

¹³¹ Akçay, 2017: 108.

¹³² Kurtz-Boardman, 1971: 144.

¹³³ Akçay, 2017: 108-111

¹³⁴ Akçay, 2017:108-111.

¹³⁵ Akçay, 2017:108-111.

¹³⁶ Hürmüzlü, 2008: 46.

tutan figürler yer almaktadır. Genel olarak yas tutan kadın figürler olmakla birlikte ölüye akrabalık bağı olarak yakın olduğu düşünülen, ölüye dokunur vaziyette figürler de bulunmaktadır.¹³⁷

Siyah figür tekniği ile yapılmış ve M.Ö. 6.yy sonu ile M.Ö. 5.yy başına tarihlenen bir loutrophoros vazo buluntusunda da prothesis ritüeli, ayrıntılı bir şekilde bezemelerde görülmektedir. (Resim 13 a-b)

Prothesis'in bir diğer amacı, ölümün kabul görmesi ve teyit edilmesinin yanı sıra, aynı zamanda ölüye duyulan saygı ve ölümden dolayı hissedilen derin üzüntünün bir göstergesi olarak ağıt yakmaktır.¹³⁸

M.Ö. 6.yy ile birlikte Solon reformlarında, prothesisin iki gün sürmesi ve sonrasında Ekphora'ya geçiş ritüelinin başlaması gerektiği belirtilmiştir.¹³⁹

Cesedin hazırlanması, yıkanması, sergilenmesi aşamalarına yakınların duyduğu üzüntüyü dışa vurum olarak yorumlanan ağıt süresi eklendiğinde, prothesis süresinin sınırlandırılması son derece mantıklıdır.

Ağıt sırasında sergilenen abartılı üzüntü dışa vurumları Solon tarafından 'kaba ve barbar' olarak değerlendirilmiş ve daha ılımlı davranılması konusunda sınırlama getirilmiştir.¹⁴⁰

Ölümün gerçekleştiği andan itibaren başlayan ağıt, bu ritüellerin ayrılmaz bir parçasıdır. *Penthos* olarak tanımlanan ağıt süreci, geniş davranışlar bütününe kapsamaktadır. Özellikle kadınların ağlayıp bağırması, saçlarını yolması, dövünmesi, göğüslerine vurarak ağlaması ve kendilerini yaralaması genel olarak gerçekleştirilen *Penthos* hareketleridir ve bu hareketler *Kopetos* olarak adlandırılır.¹⁴¹

Bu davranışların haricinde, özellikle ölünün akraba ve yakınları eski ve yırtık elbiseler giymekte, sessizliğe bürünüp ölen kişi için oruç tutmakta ve toprakla ya da çamurla üzerlerini kirleterek ölümün ortaya çıkardığı *Miasma* (kirlilik) halini görünür

¹³⁷ G. Ahlberg, *Prothesis and Ekphora in Greek Geometric Art I*, Göteborg, 1971, s.29.

¹³⁸ Kurtz-Boardman, 1971: 144.

¹³⁹ Margaret Alexiou, *The Ritual Lament in Greek Tradition*, Cambridge University Press, England, 1974, s. 6.

¹⁴⁰ Plutark, *Solon XII*.

¹⁴¹ Hürmüzlü, 2008: 45.

kılmaktadır. Miasmadan nasibini alan akrabalar, ölü ile yakın bağlarını daha fazla güçlendirmek için ölüye adaklar da adamaktadırlar. Ölü yakınlarının sergilediği tüm bu davranışlar aynı zamanda, akrabaların bir araya gelip, sevgi ve akrabalık bağlarının ne kadar kuvvetli olduğunu göstermenin de bir yoludur.¹⁴²

Homeros'un İlyada destanında yas tutma konusuna da geniş yer verilmektedir.¹⁴³

Yine İlyada destanında Hektor'un ölümüne duyulan üzüntü nedeniyle Prothesis esnasında yakılan ağıtlardan da bahsedilmektedir.¹⁴⁴

Yas süresince, en önemli rol kadınlara düşmektedir. Dolayısıyla en yoğun acı ve üzüntü duygularını, abartılı gözyaşı gösterilerini kadınlardan sergilemesi beklenmektedir. Bedenlerine, özellikle göğüs kısımlarına vurup, acı içinde dövünen kadınların bir de ağıt lideri bulunmakta ve bu lider ölünün ardından *gaos* adı verilen ağıtlar yakmakta ve sonrasında ölünün arkasından övgüler yağıdırmaktadırlar. Fakat erkeklerden bu derece abartılı roller beklenmemektedir. Çünkü Antik Yunan toplumunda erkek rolüne biçilen toplumsal ölçü ile yas sırasında gösterilen abartılı tutum ters düşmektedir.¹⁴⁵ Buna rağmen, ölünün yakın akrabası erkekler üzüntülerini göstermek için üzerlerine kül atıp yerlerde yuvarlanmışlardır.¹⁴⁶ Yas süresince geride kalanlar, yas içinde olduklarını göstermek için koyu renkli giysileri tercih etmişlerdir.¹⁴⁷

Burada dikkat edilmesi gereken nokta; Hellen yas sürecinin en başta tamamen bir üzüntü ifadesiyken, sonradan bir mizansene dönüşmesidir. Yani ilerleyen zamanlarda vazgeçilmeden uygulanan bir senaryoya dönüşmüştür.¹⁴⁸

Cenaze süresince, yas tutmak da ölüyü tüm akraba ve dostlarla birlikte bir araya gelip herkesin gözü önünde ölüyü onurlandırmanın bir parçasıdır. Bu durum aynı zamanda, ölenlerin yakınlarının toplumsal statülerini de topluma sergileme fırsatı vermektedir. Bu yüzden belirli bir süre sonra, yas tutacaklar, söylemeleri ve yapmaları gerekenler önceden belirlenmiştir.¹⁴⁹

¹⁴² Eco, 2012: 677.

¹⁴³ Homeros, *İlyada*, XXIII., 5-15.

¹⁴⁴ Homeros, *İlyada*, XXIV., 710-725.

¹⁴⁵ Eco, 2012: 678.

¹⁴⁶ Şahin, 1996: 149.

¹⁴⁷ Homeros, *İlyada*, XXIV., 90-95.

¹⁴⁸ Eco, 2012: 678.

¹⁴⁹ Eco, 2012: 678-680.

Ağıt ve yas eylemlerini yalnızca akraba ve yakınları değil, ücretle tutulan profesyonel yas tutucular da gerçekleştirmektedir. Maddi durumu iyi olan aileler ise yine ücret karşılığında ağıt ya da şarkı besteletebilmekte ve bunları sergileyerek yine ekonomik statülerini insanlara göstermektedirler.¹⁵⁰

Attika’da ele geçen vazolarda Prothesis kadar fazla olmasa da yas tutma sahneleri de vazolarda betimlenmiştir. Az olan bu ağıt sahnelerinde genel olarak iki farklı ağıt figürü bulunur. Her iki elini de kaldırmış olan ve kadın olduğu düşünülen figürler; diz çökmüş veya oturmuş olan figürlerdir. Diz çökmüş halde olan figürlerin bazılarının elinde silah olmasından ötürü, erkek oldukları düşünülmektedir.¹⁵¹

Ağıt, cenaze ritüellerinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Cenaze ritüellerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ölümün gerçekleştiği an itibariyle, ölünün yıkanıp merhemlenmesi, yağlanması, giydirilip takılarının takılması ve bedenin kline üzerine yerleştirilip ağıtlar eşliğinde insanlara sergilenmesi ile birlikte cenaze ritüellerinin Prothesis evresi son bulmaktadır.

Miasma (kirlilik), ölümün gerçekleştiği andan itibaren insanları etkilemektedir. İnsanlar bunu ağıtlarla dışa vurmaya çalışmışlardır. Ölü, yıkanarak kirliliğinden arındırılmaktadır. Fakat ölünün akrabalarına ve ölüyü ziyarete gelenlere bulaşan miasmadan arınmak için, ölü evinin giriş kapısının önüne bir kap içine konulan su kullanılmıştır.¹⁵²

Su, eskiden günümüze birçok kültürde olduğu gibi, arınma, temizlenme anlamını ifade etmektedir. Bu yüzden, su, cenaze ritüellerinde temizlenme ve manevi anlamda da arınmanın önemli bir parçasıdır. Bu inanıştan yola çıkılarak, miasmanın ölü evine de bulaştığı düşünülmektedir ve ölümün üçüncü günü, Prothesisin bitiminden sonra ölü evi de temizlenip, miasmasından arındırılmaktadır.

Arındırma sırasında en çok kullanılan kap formu, derin, konik ayaklı ve çift kulplu olması, kullanımda pratiklik sağlaması ile *Lebes Gamikos*’dur. Dönem olarak Geç Arkaik

¹⁵⁰ Eco, 2012: 678-680.

¹⁵¹ Taş, 2016: 8.

¹⁵² Akçay, 2017: 109.

ve Klasik Dönem'e tarihlenmektedir. Lebes Gamikos'ların üzerinde de işlevlerine yönelik cenaze ritüeli betimleri yer almaktadır.¹⁵³

3.3.2. Ekphora (Üçüncü Gün)

Prothesisin bitmesiyle birlikte, Ekphora süreci başlamaktadır. Kaynaklarda üçüncü gün olarak da geçmektedir. Defnedilecek ölü bedeninin kortej eşliğinde nekropole götürülmesidir.¹⁵⁴ Ekphoranın en bilinen özelliği, gün doğmadan başlaması gerektiğidir. Cenaze alayının gün doğumundan önce başlamasının sebebi, korteji halkın da izleyebilmesi içindir. Bu yüzden, kortejin gece gerçekleşmesi, utanç verici bir olay olarak algılanmıştır.¹⁵⁵ Bu kortejin, düzenlenen kanunlar çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Örneğin, ağıtların dışarıda yakılması yasaklanmıştır. Kortejin sabah erkenden ve sessiz gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Cenaze korteji, sanılanın aksine halkın katıldığı kalabalık bir topluluk değil, aile ve yakınlar arasında gerçekleştirilen daha mütevazı bir geçit törenidir.¹⁵⁶

Cenazenin nekropol alanına götürülmesi, yakınlarının ya da varsa kölelerinin elleri üzerinde taşınmasıyla ya da atlı arabalarla gerçekleştirilmektedir. Cesedin taşınma işlemi, daha sonradan ücret karşılığında tutulan cenaze taşıyıcılar ile çeşitlenmiştir.¹⁵⁷ Cenaze taşıma sırasında genelde önde, elinde libasyon taşıyan bir kadın yer almaktadır.¹⁵⁸

Önde libasyon taşıyan kadınlar haricinde, kadınlar cenaze kortejinin arkasında yer almaktadır. Ön sıralarda erkekler yer almıştır. Ve erkeklerin ellerinde silah bulunmaktadır.¹⁵⁹

Cenaze kortejinde en ön sırada libasyon kabı taşıyan bir kadın yerine mızrak taşıyan birinin yer alması, ölen kişinin biri tarafından öldürüldüğünü anlatmak içindir ve gömü sonrasında bu mızrak, gömülen kişinin mezarına saplanmaktadır. Mızrak, aynı zamanda öldüren kişi ya da kişilere karşı öfke ve kini temsil etmektedir.¹⁶⁰

¹⁵³ Akçay, 2017: 110.

¹⁵⁴ Eco, 2012: 678-679.

¹⁵⁵ Akçay, 2017: 114.

¹⁵⁶ Kurtz-Boardman, 1971: 145.

¹⁵⁷ Şahin, 1996: 151.

¹⁵⁸ Akçay, 2017: 115.

¹⁵⁹ Kurtz-Boardman, 1971: 61.

¹⁶⁰ Akçay, 2017: 115.

Ekphora sahnesi, vazo betimlerinde prothesis betimleri kadar yer bulmamıştır fakat yine de örnekleri bulunmaktadır. Geometrik Dönem pişmiş toprak vazolarında, bir örtü yardımıyla sarılmış cesedin, atlı arabayla taşınma sahnesi bulunmaktadır. Kadın figürlerin betimlerinde ağıt yaktıkları açık bir şekilde anlaşılmaktadır.¹⁶¹ Taşınma sırasında bedenin kafası sağda olacak şekilde yan yatırılmıştır.¹⁶² (Resim 14)

Ölü bedenin gömülme aşaması prothesis ritüeli kadar ayrıntılı değildir. Beden arabayla taşınmışsa arabadan yavaşça indirilir ve bedene gömülecekse inhumasyon, yakılacaksa kremasyon işlemi uygulanır.

Gömü sırasında toprağa tahıl ürünleri de serpiştirilmektedir.¹⁶³

Cenaze korteji sırasında libasyon kabı taşınmasından hareketle, mezar başında defin sırasında *ta trita* olarak adlandırılan bir törenin gerçekleştiği bilinmektedir. Ayrıca mezar başında yapılan içecek sunu kaplarından libasyon ritüelinin uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu ritüel de, o dönem için Solon Kanunları tarafından belirlenmiştir. Kanunla, öncesinde yapılan abartılı kurban sunularına ve hayvan kurban edilmesine de kısıtlama ve yasaklamalar getirilmiştir.¹⁶⁴

Uygulanan defin sonrasında cenaze alayı eve geri dönmektedir ve prothesis kısmında bahsedilen miasmadan arınma suyunu evin önüne bırakmaktır. Cenazede bulunmuş olanlar miasmadan bu suyla arınmaktadırlar.¹⁶⁵

Miasmadan arınıp eve girildikten sonra, ölünün arkasından onu öven konuşmalar gerçekleştirilmektedir. Bu konuşma yapıldığı esnada *Perideipnon* olarak adlandırılan bir yemek yenmektedir. Yemek esnasında ölüyle ilgili anılar hatırlanmakta ve anılarak ölüyle olan olumlu bağlara vurgu yapılmaktadır.¹⁶⁶ Ölünün bedenlen aralarında olup bu yemeğe katılamadığı için bu yemek büyük bir sessizlik içinde gerçekleştirilmektedir.¹⁶⁷

¹⁶¹ Eco, 2012: 679.

¹⁶² Ahlberg, 1971: 222.

¹⁶³ Akçay, 2017: 117.

¹⁶⁴ Taş, 2016: 9.

¹⁶⁵ Kurtz-Boardman, 1971: 145.

¹⁶⁶ Eco, 2012: 679.

¹⁶⁷ Şahin, 1996: 158.

Perideipnon da içerdği konuşmalar ve yakınların bir arada toplanmasıyla, cenaze ritüellerinin önemli bir parçası daha gerçekleştirilmektedir.¹⁶⁸

Perideipnon, ritüelin önemli bir parçası olmasına rağmen, antik kaynaklarda bu konuda ayrıntıya çok fazla yer verilmemiştir. Mezarlarda bulunan keçi koyun, kuş, domuz gibi yenilen hayvan kemiklerine ve *khoor* olarak adlandırılan zeytinyağı, süt, bal ve şarap gibi içilen sunu ve adaklara da rastlanmıştır.¹⁶⁹

Homeros'un İlyada destanında insan ve hayvan kurbanlarından bahsedilmektedir. Akhilleus, Patraklos için hem hayvan hem de insan kurbanları sunmuştur.¹⁷⁰

Kurban sunma ritüeline Odysseia destanında hem hayvan sunularından ve içecek sunularından bahsedilmektedir ve ruhlar bu kanları içmek için gelmişlerdir.¹⁷¹

Ölüm ve cenaze ritüellerinin hemen hemen her aşamasından kesitler bulunan Homeros'un destanlarından İlyada destanında, Patroklos'un yakılmadan bir gece evvel onun adına düzenlenen şölenden bahsedilmektedir.¹⁷² İlyada destanında Hektor adına verilen yemek ise, gömüldükten sonra verilmiştir.¹⁷³

Solon'un cenaze ritüelleri konusunda yaptığı geniş düzenlemeler sonucu, Klasik Dönem'de insan ve kanlı kurban sunu geleneği yasaklanmıştır.¹⁷⁴

Kısıtlama kanunlarına maruz kalacak kadar önemsenerek gerçekleştirilen ritüeller ve mezar, geride kalanlar için ölen kişiyle bağ kurmanın en gerçek yolu olarak görülmüştür. Mezarın belirli dönemlerde ziyaret edilip mezara adakların bırakılması, ölü ile kurulan bağların tazelenmesi ve hatırlanması için gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁵

3.3.3. Dokuzuncu Gün

Ekphora bitimini takip eden dokuzuncu gün, yine ölüyü anma töreni düzenlenir ve ölünün yakınları yeniden bir araya gelmektedirler.¹⁷⁶ Anma ritüelleri için ölünün

¹⁶⁸ R. Garland, *The Greek Way of Death*, Cornell University Press, New York, 1985, s.39.

¹⁶⁹ Hürmüzlü, 2008: 40-41.

¹⁷⁰ Homer, *İlyada*, XXIII., 160-180.

¹⁷¹ Homer, *Odysseia*, XI., 25-40.

¹⁷² Homer, *İlyada*, XXIII., 25-35.

¹⁷³ Homer, *İlyada*, XXIV., 800.

¹⁷⁴ Şahin, 1996: 156.

¹⁷⁵ Eco, 2012: 680.

¹⁷⁶ Eco, 2012: 680.

mezarı başında bir araya gelmişlerdir.¹⁷⁷ Mezar başında dokuzuncu gün toplanılıp gerçekleştirilen ritüeller hakkında bilgi ve detaylar oldukça azdır. En bilineni, mahkeme kayıtlarında böyle bir anmanın gerçekleştiğine dair bilgilerin bulunmasıdır.¹⁷⁸

Dokuzuncu gün, ruhun geri dönme ihtimalinden dolayı ritüel, endişeli bir bekleyiş havasında gerçekleştirilmiş, ruhun geri dönmediğine kanaat getirdiklerinde, artık ölümden ve korkulardan tamamen arındıklarını düşünmüşlerdir.¹⁷⁹

3.3.4. Yas Bitimi ve Yıl dönümler

Dokuzuncu gün sonrasını takiben 30. gün ve belirli zamanlarda anma törenleri gerçekleştirilmiştir. Arkaik ve Klasik Dönem’de yas dönemlerinin süresi hakkında belirli bir aralık ve sınırlamadan söz edilmemiştir.¹⁸⁰ Yas sona erdiğinde ise, bu bir seremoni ile ilan edilmektedir.¹⁸¹

Yasın sona ermesiyle birlikte, görevini ve tüm ritüelleri yerine getirmiş olan ölünün yakınları, artık gündelik hayatlarına geri dönmektedirler.¹⁸²

Eğer ölen kişinin geride bir mirasçı adayı varsa, bu adayın tüm ritüellere katılım göstermesi ve herkesten daha fazla önem vermesi beklenmiştir. Bu durum, mirasçının, miras haklarından yararlanabilmesi için büyük önem teşkil etmektedir.

Dokuzuncu gün ve otuzuncu gün ritüelleri gerçekleştirildikten sonra, ölen kişinin ölüm yıl dönümlerine de önem verilmiştir. Otuzuncu günde, yakın akrabalar evlerinde, kendi imkânlarıyla ölü için yemek ziyafeti vermişlerdir. Mezar ziyaretlerinde ölüye armağan olarak çiçekler götürülmüş, çelenkler sunulmuştur. Bu çiçek ve çelenkler de ölüye duyulan saygının bir belirtisidir.¹⁸³

Ölenlerin arkasından mezar ziyaretleri ve anma törenlerinin yanı sıra yine belirli zamanlarda cenaze oyunları düzenlenmiştir. Bu oyunlar da cenaze ritüellerinin bir

¹⁷⁷ Garland, 1985: 39.

¹⁷⁸ Kurtz-Boardman, 1971: 147.

¹⁷⁹ Şahin, 1996: 158.

¹⁸⁰ Eco, 2012: 680.

¹⁸¹ Kurtz-Boardman, 1971: 147.

¹⁸² Kurtz-Boardman, 1971: 147.

¹⁸³ Kurtz-Boardman, 1971: 147.

parçasıdır. Homeros'un İlyada destanında da ölü için düzenlenen araba yarışlarından söz edilmektedir.¹⁸⁴

Ölüyü anma ritüelleri, yıl dönüm ziyaretleri Hellenler için çok önemli olmasına rağmen, bu ritüeller hakkında çok detaylı bilgiler bulunmamaktadır.

¹⁸⁴ Akçay, 2017: 119.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA İONİA BÖLGESİNDE KREMASYON

4.1. İonia Bölgesi Tarihsel Süreci ve Coğrafyası

Antik Çağ'da Ege Denizi'nin kuzeyinde Makedonya ve Trakya, doğu yönünde Anadolu, Güney bölümünde Girit Adası yer almaktadır. Ege sözcüğü ise, fransızcada *Egeê*, İngilizcede *Argaios* sözcüğünden türemiş *Aegean Sea/ Aegean Cost*, Almandada ise yine *Aigaios* sözcüğünden türetilmiş *Ägäisches Meer* ve *Ägäische Küste* şeklinde kullanılmıştır.¹⁸⁵

Ege Denizi'nden ve kıyı şehirlerinde bulunan limanlardan en iyi şekilde yararlanmış olan İonlar'ın, Batı Anadolu kıyısında yerleşimleri, Büyük Menderes ile Gediz arasında bulunmaktadır. (Miletos ile Foça arasındaki bölgedir.)¹⁸⁶

İklimi ile beğeni kazanan İonia sınırları, başka bir deyişle, Kuzeyde Aiolis, güneyde Karia, Doğuda Lydia, batıda Ege Denizi ile sınırlandırılmıştır. İonlar'a sonradan Smryna'nın da dâhil olması ile sınırları kuzey yönünde Hermos Irmağı'na kadar gelmiştir.¹⁸⁷

Hellenler, İonia adını *İônia* (*Ιωνία*) şeklinde kullanmışlardır. Asurlarlarca Yawanaya, Babil dilinde Yamanaya'dan hareketle Luwi diliyle ilişkilendirilmiştir¹⁸⁸, Mısır uygarlığı *Uinim*, diğer doğu bölgeleri de *Jawan* olarak kullanmıştır.¹⁸⁹

Heredot, İonları gerçek aslı Atinalı İonlar olarak tanımladığı gibi İon coğrafyasından da imrenerek bahsetmiştir:

“İonlar, kentlerini bizim yeryüzünde bildiğimiz en güzel gökyüzü altında ve en güzel iklimde kurmuşlardır. Ne daha kuzeydeki bölgeler ne de daha güneyde kalanlar, İonialılar

¹⁸⁵ Akurgal, 1997: 310.

¹⁸⁶ Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Yayınları, anakara, 2002, s.120.

¹⁸⁷ Sevin, 2001: 83-84.

¹⁸⁸ Mehmet Kurt, *‘II. Sargon Devri Kaynakları Işığında Anadolu ve Toros Dağları Bölgesi’*, AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 29 Sayı: 48, Ankara, 2010, s.77.

¹⁸⁹ Hülya Boyana, *‘İonialılar ve İonia'daki Kabile Teşkilatlanması’*, Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi, 26/1, 2011, s36

ile bir tutulamaz. Hatta ne doğusu ne de batısı, kimisi soğuk, kimisi ıslak, kimisi sıcak ve kurak olur.¹⁹⁰

Onların kimlerden olduğu, hangi şehirden geldikleri gibi sorulara tam olarak ne zaman geldiler sorusu da eklenmelidir. Batı Anadolu bölgesinden daha evvel bahsedildiği gibi M.Ö. 11. yy. sonu 10. yy. başında geldikleri kabul edilmekle birlikte¹⁹¹ bu konuda kesin bir şey söylenmemektedir.¹⁹² (Resim 15)

Heredot'un da belirttiği gibi, kuzeyden güneye, Batı Anadolu kıyısı boyunca yerleşim gösteren Aiol, İon ve Dor halkları arasında en fazla İonia kendini geliştirme fırsatı bulmuştur. Aioller, bu bölgeye İonlardan önce gelmelerine rağmen, Batı Anadolu'nun kuzeyinde yer aldıkları için M.Ö. 9. /8. ve 7. yy. boyunca Akdeniz ticaret merkezlerinden uzak kalmışlar, tarım ve balıkçılıkla geçinmişler, evrensel olaylarda daha az rol almışlardır.¹⁹³

Strabon'un deyimiyle, tarihi dönemlerin başlangıcında İonya adı ile bilinen ve düz bir çizgi olarak uzunluğu 800 *stadiondan*¹⁹⁴ daha fazla olan İonya,¹⁹⁵ Aioller gibi M.Ö. 8. yy.da 12 Kentli İon birlikleri kurdular (Resim 16). Bu kent birlikleri sırasıyla; güneyden başlayarak ilk kentleri Miletos (Milet- Balatlı)'dur. Hemen sonra Myrus/Myus (Afşar Köyü) ve Priene (Güllübahçe) gelir.¹⁹⁶ Orta bölgede Ephesos (Efes), Kolophon (Değirmendere), Teos (Sığacık) ve Lebedos (Ürkmez)¹⁹⁷, kuzeyde Erithrai (İldırı), Klazomenai (Urla), Phokaia (Foça), Samos (Sisam) ve Khios (Sakız) olarak sayılmaktadır.¹⁹⁸ Bu şehirler yönetim olarak hür olmakla birlikte, onları birbirine bağlayan bir din birliği bulunmaktadır.¹⁹⁹

¹⁹⁰ Heredotos, *Tarih*, I, 142.

¹⁹¹ John T. Hooker, *Mycenaean Greece*, Routledge and Kegan Paul, London, 1980, s.120.

¹⁹² Kaya, 2016: 158.

¹⁹³ Özçelik, 2002: 119.

¹⁹⁴ Yaklaşık 180-200 metre aralığı gösteren uzunluk ölçü birimi

¹⁹⁵ Strabon, *Geographika*, XIV, 2, 29.

¹⁹⁶ Heredotos, *Tarih*, I, 142.

¹⁹⁷ Memiş, 1999: 255.

¹⁹⁸ Kaya, 2016: 159.

¹⁹⁹ Özçelik, 2002: 120-121.

12 İon Şehri'nin Poseidon Helikonias himayesinde bulunan, dini ve siyasi nitelikli konfederasyonun adı *Panionion Birliği*'dir ve toplantı yeri *Mikale* (Samsun)'dir.²⁰⁰ M.Ö. 8.yy.'da bu konfederasyona, sonradan İon birliğine katılan Smryna da dahil olmuştur.²⁰¹

Birliğin sayesinde İonya 5. yy.'a kadar oldukça gelişmiş ve dönemin en parlak ve en yüksek kültür düzeyine sahip şehir devleti olmuştur.²⁰² Ticaret için uzak ülkelere giden gemilerin hareket noktası ise Ephesos ve Phokaia limanları olmuştur.²⁰³

İonia, sadece ticarete değil, sanatta, bilimde, mimaride ve daha birçok alanda gelişmeye devam etmiştir.²⁰⁴ Özellikle bilimsel ve düşünsel alanda felsefe tohumları, ilk burada yeşermiştir.²⁰⁵

Birçok İon şehirde Athena kültürüne rastlanması ve bu kentlerde Athena'ya baş tanrıça olarak itibar edilmesi, İon Birliği'nin Atina'dan geldiğine dair güçlü bir teori niteliğindedir. Bu dönemde İon şehirleri altın çağını yaşarken,²⁰⁶ Hellen ana karası, Dor istilasına uğradığı için ciddi şekilde tahrip edilmiş, yakılıp yıkılmış, bir savaş, kargaşa ve mücadele evresine girmiş, M.Ö. 1000 yılına doğru yavaş yavaş kendini toplamaya ve sükûn bulmaya başlamıştır.²⁰⁷ Yine bu dönem Yunanistan'ı istila eden Dorlar'a Yunanistan da yeterli gelmediği için Akaların ardı sıra onlar da Batı Anadolu kıyılarına göçmeye başlamışlardır. Girit'i işgal ettikten sonra Rhodos ve Kos adaları ve bu adaların karşısında bulunan yarımada (Reşadiye ve Bodrum) işgal edip buralarda en önemli Dor şehirleri olan ve günümüze dek iyi korunmuş Halikarnassos (Bodrum) ve Knidos (Deveburnu)'u kurmuşlardır.²⁰⁸

İonia'nın gelişim gösterdiği ve bir yıldız gibi parladığı bu dönemde Lydia İon kentlerine çok ağır baskılarda bulunmamış ama İonları tamamen rahat da bırakmamıştır. İonlar da çözüm olarak yönetimi, o dönemin güçlü devlet adamları olarak sivrilen *Tiranlara* bırakmışlardır. Tiranlığı bir anlamda Lydia'nın tacizleri gerekli kılmıştır.²⁰⁹

²⁰⁰ Memiş, 1999: 255.

²⁰¹ Sevin, 2001: 82.

²⁰² Memiş, 1999: 255.

²⁰³ Özçelik, 2002: 121.

²⁰⁴ Erbaşı, 2011: 73.

²⁰⁵ Esma Reyhan- Tülin B. Cengiz, *Eski Çağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, s.155.

²⁰⁶ Kaya, 2016: 161.

²⁰⁷ Memiş, 1999: 255-257.

²⁰⁸ Memiş, 1999: 255-257.

²⁰⁹ Özçelik, 2002: 122.

Ancak M.Ö. 546'da Sardes, Persler tarafından tahrip edilmiş ve sonrasında Lydia krallığı yıkılmıştır.²¹⁰

İonlar, Lydia krallarını kabullendikleri anda Lydia krallığının yıkılması ile İonlar da Pers yönetimine girmiştir. İonia'da siyasal birliğin olmaması, Perslere karşı direnememelerindeki en büyük neden olarak gösterilmektedir.²¹¹

Persli General Harpagos, İonia'daki tüm ana kentleri işgal etmiştir. Bazı halklar (Phokaia ve Teos), Pers egemenliğine girmek istememiş ve deniz yoluyla uzak ülkelere göç etmişlerdir.²¹² Pers yönetimi altında bulunan İon kentleri ise, satraplık olarak biçimlendirilmiştir.²¹³

İlerleyen zamanlarda İonlar, Pers yönetimi altında bulunmasına rağmen refahları ve kültürel zenginlik üretimleri devam etmiştir. İonialılar, sanat, mimari, düşünce ve bilim anlamında Persler'i de etkilemiştir.²¹⁴ Ancak bu uyum çok uzun sürmemiş, Perslerin M.Ö. 546'da gerçekleştirdikleri İskit Seferi sonunda boğazların kontrolünü ellerine aldıklarında İon polisleri bu durumdan ekonomik olarak son derece olumsuz etkilenmiştir. Bunun üzerine İonlar, Yunan ana karasından yardım istemiş, Atina ve Eretria, İonlar'ın M.Ö. 500' de başlattıkları bu ayaklanmaya el verdiğince destek olmuşlardır. Fakat Miletos şehrinin önderliğinde başlatılan bu ayaklanma, Persler tarafından kolaylıkla bastırılmış, üstelik yine Miletos, Persler tarafından ele geçirilip tahrip edilmiştir.²¹⁵

İonia, ayrıca M.Ö. 478'de Atina'da kurulan *Attika Delos Deniz Birliği*'ne de üye olmuştur. Bu birlik, Yunanlıların siyasi anlamda şimdiye dek kurdukları en büyük birlik olarak önem taşımaktadır.²¹⁶

²¹⁰ Veli Sevin, *Lydialılar Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi Cilt:2*, Görsel Yayınları, İstanbul, 1982, s. 291.

²¹¹ Reyhan-Cengiz, 2015: 155

²¹² Veli Sevin, *Anadolu'da Yunanlılar Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi Cilt:1-2*, Görsel Yayınları, İstanbul, 1982, s. 232.

²¹³ John Boardman, *The Greeks Overseas: Their Early Colonies and Trade*, Thomas and Hudson Publishing, London, 1988, s. 102.

²¹⁴ Sevin, 1982a: 233.

²¹⁵ Sevin, 1982a: 233.

²¹⁶ Memiş, 1999: 279.

İlerleyen zamanlarda, Pers kralı Dareios, İonlar üzerinde kurduğu yoğun baskıyı azaltmış olsa da bir kez yıkımı yaşayıp parlaklığını yitiren İon dünyası, M.Ö. 6. yy.'da sahip olduğu o parlaklığı bir daha yakalayamamıştır.²¹⁷

Ekrem Akurgal'a göre, İon kültürü: Lydia, Karia ve Lykia gibi eski Anadolu kavimleri ile Anadolu kavmi niteliği kazanmış olan Friglerin ortak yaratastır. Hellen yazılı kaynaklarında Anadolu halklarının İon halkları ile kaynaştığından bahsedilmektedir. İon şehirleri Perslerin eline geçtiğinde burada bulunan yetenekli ressam ve heykeltıraşlar, filozoflar, Atina ve özellikle İtalya'ya göç etmişlerdir.²¹⁸

Perslerden sonra İon şehir devletleri, Makedonyalı Büyük İskender'in hâkimiyetine girmiştir.

4.2. Antik Dönemde İonia Bölgesi'nde Rastlanan Kremasyon Gömü Örnekleri

İonia Bölgesi sınırları, güneyde Miletos ile başlayıp, kuzeyde Phokaia ile sonlanmaktadır. Ege Göçleri sonucu, Yunan ana karasından gelen Hellenlerin M.Ö. 11. yy.'dan itibaren burada bir İon Birliği kurdukları bilinmektedir. İonların gelmesiyle Batı Anadolu kültüründe ortaya çıkan değişim ve gelişimler, İon kültürü olarak adlandırılmıştır. Mezar ve gömü geleneklerindeki değişiklikler de bu kültürün bir parçasıdır. Bölgenin mezar ve gömü geleneğini gözlemleyip yorumlayabilmek, bölgede yapılmış olan kazı çalışmaları, bu çalışmaların değerlendirilmesi ve bu kazılar sonucu ortaya çıkan buluntuların incelenmesi ile mümkün olmaktadır.

Mezar ve gömü geleneğinde, en dikkat çeken uygulamalardan biri de Yakma Gömü (Kremasyon)'dur. Kremasyon uygulaması, Anadolu'da ilk olarak, Akeramik Neolitik Dönem'de, Aşıklıhöyük'te bulunmuştur. Buradaki kremasyon uygulamalarının diğer bölgelerden farkı, kremasyonun, yetişkin kadın-erkek, çocuk, bebek fark etmeksizin herkese uygulanabilir olmasıdır. Bu dönemden itibaren, kremasyon gömü M.Ö. 2. bine kadar devam etmiş ve M.Ö. 2. bin yıldan itibaren yaygınlaşmış, dönem dönem sık ya da daha seyrek görülerek, varlığını günümüze dek sürdürmüştür.

İonia Bölgesi'nde kremasyon buluntularına ilk olarak Geç Tunç Çağı'nda (GTÇ) rastlanmıştır. Bu dönemi temsil eden en önemli iki yerleşim ise Baklatepe ve

²¹⁷ Freeman, 2003: 179.

²¹⁸ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları, İstanbul, 2003, s.203-204.

Panaztepe'dir. Bu yerleşim alanlarında hem birincil, hem de ikincil kremasyon gömülere rastlanmıştır. Panaztepe yerleşiminde birincil ve ikincil kremasyon gömüler tercih edilmiş,²¹⁹ Baklatepe yerleşiminde ise ikincil kremasyon gömüler uygulanmış, yakma işlemi gömü alanında değil, yakma alanında yapılara, kalıntılar urneye konulmuş ve urne mezara bırakılmıştır.²²⁰ Panaztepe'de hem bu ikincil uygulama tercih edilmiş hem de ölünün yakıldığı alanda kalıntılarının urneye konulup o alana gömülmesi olarak tanımlanan birincil kremasyon tercih edilmiştir.

GTÇ'de yine Batı Anadolu'da kremasyon gömüye bir örnek olarak Troia VI şehri gösterilmektedir. Burada Beşiktepe ve Müskebi'de urnelere rastlanmıştır, urneler içerisinde yanmış insan kemikleri bulunmuştur. Aynı zamanda Troia VI'da bulunan yakma çukurları, burada ikincil kremasyonun da uygulanmış olduğunu göstermektedir.

Protogeometrik Dönem ile birlikte, kremasyon İonia Bölgesi'nde yayılım göstermeye başlamış ve bu yayılım Geometrik Dönem'de de aynı yayılım hızıyla devam etmiştir. M.Ö. 7. yy.'da lahitlerin İonia Bölgesi'nde popülerliğinin artmasıyla, inhumasyon gömü geleneği, kremasyonun önüne geçmiştir. Lahitlerin bu kadar yaygın kullanılmasının temelinde ise, İonia'nın Mısır ile arasındaki siyasi ilişkileri sonucunda lahitlerin İonia'da yaygınlaşması ve çok fazla tercih edilerek, İonia Bölgesi ölü gömme adetlerinde bir çeşitlenme sağlaması sebep gösterilmektedir.²²¹

4.2.1. Klazomenai

Klazomenai, Urla ilçesi sınırlarında yer alan bir antik kenttir. Yerleşim olarak İskele mahallesi arazileri ve Karantina adası üzerinde yayılmıştır. Kentin sınırları karantina adasının hemen karşısında yer alan Liman Tepe'den, batıda Ayyıldız Tepe ve Cankurtaran Tepe'nin eteklerine dek uzanmaktadır.²²² Kentin genel sınırları ise

²¹⁹ Armağan Erkanal, “Panaztepe Kazısının 1985 Yılı Sonuçları”, 8. Kazı Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eser ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1986, 253-254.

²²⁰ Yılmaz S. Erdal, “Bakla Tepe Geç Tunç Çağı Mezarından Gün Işığına Çıkarılan Yanmış İnsan İskelet Kalıntılarının Antropolojik Analizi”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.19, S.2, 2002, s. 123.

²²¹ Güven Bakır- vd., “1998 Yılı Klazomenai Çalışmaları”, 21. Kazı Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1999, s.48.

²²² Güven Bakır-Çetin Anlağan, ‘1979 Yılı Klazomenai Kazısı’, II. Kazı Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1980, s.87.

doğusunda Smryna, batısında Ertyhrai ve Hypokremnos (İçmeler), güneyinde ise Sığacık Körfezi şeklindedir.

Birçok Batı Anadolu antik kenti gibi Klazomenai de antik kaynaklarda kendine yer bulmuştur. Heredot, *Heredot Tarihi* adlı eserinde Klazomenai'den Oniki İon birliğine katılan şehir olarak bahsederken²²³ Pausanias eserinde Küçük Asya'ya gelen bir grup İonlunun sıra ile İda Dağı eteklerinde, Kolophon yakınlarında şehirler kurup, en son Klazomenai'yi kurup buraya yerleştiklerinden söz eder.²²⁴

Klazomenai'nin konumu, körfezlerini ve körfezlerdeki deniz trafiğini kontrol edebileceği ve kendi limanları yanı sıra etrafında bulunan küçük yerleşimlerin limanlarından haberdar olabileceği bir şekilde konumlanmıştır. Ege ve Akdeniz'in yanı sıra Anadolu hinterlandı ile çevre ülkelerle de bağlantı içinde kalmıştır. M.Ö. 7. ve M.Ö. 4. yy.larda özellikle Ege ile yoğun ticari ilişkileri olmuştur.²²⁵

Klazomenai'de İon yerleşimi sürerken önce Lydialılar sonra Persler bölgede hakimiyetlerini hissettirmişlerdir. Pergamon müttefiki olarak bilinen Klazomenai, Hellenistik ve Roma Dönemi'nde de varlığını sürdürmüş ancak anakaradan biraz çekilerek Karantina Adası'nda yoğun yerleşim göstermiştir. Bizans döneminde ise piskoposluk listesinde adı geçmektedir.

Kentte 1789 yılına dek sistemli bir kazı ve yüzey araştırması gerçekleştirilmemiştir. İlk araştırmalar 1921-22 yılları arasında²²⁶ G.P. Oikonomos tarafından gerçekleştirilmiştir fakat çalışmalar yayınlanmadığı için Klazomenai'nin sahip olduğu kültür evreleri hakkında bir şey söylemek zordur. 1989 yılından itibaren Güven Bakır başkanlığında başlatılan kazılar 2006 yılına dek devam ettirilmiş, 2007 yılından itibaren Yaşar Ersoy tarafından sürdürülmektedir.

İonia Bölgesi'nde erken dönemden itibaren gömü geleneklerini izleyebildiğimiz kentlerden biri de Klazomenai'dir. Kent birçok nekropolise ve tümülüslere sahiptir (Resim 17). Klazomenai'de Protogeometrik Dönem'den itibaren kremasyon ve

²²³ Heredotos, I. 42.

²²⁴ Pausanias, VII, III, 8-9.

²²⁵ Pınar Gözlük, 'Klazomenai İskeletlerinin Paleontolojik Açıdan Değerlendirilmesi', Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fizik ve Paleantropoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998, s.6-7.

²²⁶ Bakır-Anlağan, 1980:87.

inhumasyon gömülerin tercih edildiği görülmektedir. Arkaik Dönem’de lahit geleneği popüler hale gelene dek kremasyonun sıklıkla tercih edildiğini ele geçen buluntulardan anlamaktayız.

HBT (Hamdi Balaban Tarlası) sektörünün özellikle kent kapısı ve savunma sistemi alanında yapılan açmalarda tanımlanmış veya tahribattan dolayı tam olarak tanımlanamamış olası kremasyon mezar buluntularına rastlanmıştır.²²⁷ 24 ve 40 no’lu mezarlar olarak adlandırılan kremasyon mezarlar Protogeometrik Dönem’e tarihlenmiştir. 24 no’lu mezarda, mezar hediyesi olarak ele geçen fibula benzeri bronz nesne tarihleme konusunda veri sağlamıştır (Resim 18).²²⁸ Her iki kremasyon mezar da, ana kayaya açılan sığ bir dikdörtgen ve iç kısımda bulunan çukura basamaklar aracılığı ile erişilen mezar formundadır. Yine her iki mezarda yakma gömü olduğunu gösteren yanmış yetişkin birey kemiklerine ve yoğun kül tabakasına rastlanmıştır. 40 no’lu mezar sonradan içine pithos mezar konularak tekrar kullanılmış, bu yüzden kısmen tahribata uğramıştır.²²⁹ Yıldıztepe Nekropolisi’nde ele geçen kremasyon mezar, Klazomenai’de Geometrik Dönem’de yakma gömünün halen devam ettiğini gösterir. 82/12 no’lu olarak adlandırılan bu kremasyon mezar, ana kaya üzerinde uygulanmıştır. Uygulama sonrası geriye kalan yanmış kemiklerin yanı sıra Geç Geometrik Dönem’de kullanılan skyphos parçalı bir şekilde mezar hediyesi olarak ele geçmiştir. Skyphos’un kulpları arasında kalan metopta dönemini yansıtan konsantrik daire bezemeleri bulunmaktadır. Aynı şekilde bu kremasyon mezar da geç dönem mezarları tarafından tahribe uğramıştır.²³⁰

Arkaik Dönem’e gelindiğinde gömü gelenekleri konusunda özellikle inhumasyon gömü türlerinin artması, lahitlerin ön plana çıkması ile birlikte halen devam eden kremasyon geleneğini Yıldıztepe Nekropolisi temsil etmektedir. Arkaik Dönem başlarında M.Ö. 7. yüzyılın ilk çeyreğinde- Yıldıztepe Nekropolisi’nde iki adet yakma gömünün varlığı bilinmektedir. Zaman zaman geç dönem mezarlarının tahribinden

²²⁷ Güven Bakır vd., ‘2006 Yılı Klazomenai Kazısı’, XXIX. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 3, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2008, s.318-323.

²²⁸ Yaşar Ersoy vd., ‘2007 Yılı Klazomenai Kazısı’, XXX. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 3, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, s.240.

²²⁹ Yaşar Ersoy vd., ‘2009 Yılı Klazomenai Kazısı’, XXXII. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 4, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2011, s.173-174.

²³⁰ Güven Bakır, ‘1982 Yılı Urla/Klazomenai Kazısı Sonuçları Hakkında Rapor’, V. Kazı Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1983, s.228.

kurtulamayan yakma gömü örneklerinin aksine, Arkaik Dönem başına tarihlenen 81/15 no'lu kremasyon mezar örneği tahribat görmemiş, in-situ olarak iki skyphostan oluşan mezar hediyeleri ve ölü bireye ait yanmış kemikler ve yakmak için kullanılan malzemenin karbonlaşmış parçaları ile birlikte bulunmuştur. Bu kremasyon örneğinde de ana kayanın yüzeye sığ bir biçimde düzleştirilip hafif çukurluk verilerek ve etrafına taşlar dizilmesi suretiyle sınırlandırılarak kremasyon mezar alanı haline getirildiği görülür.²³¹

Yakma işlemi gerçekleşikten sonra kemiklere dokunulmamış, kalan ateşi söndürmek için mezarın üzeri kumla ve irili ufaklı çakıl taşları ile örtülmüş ve mezarın üstünde tümsek oluşmuştur.²³²

Arkaik Dönem'in başlarında kremasyon mezar örneklerine kentin kuzeybatısında yer alan Akpınar Nekropolü'nde rastlanmıştır.²³³ Yıldıztepe Nekropolü ile karşılaştırıldığında Akpınar Nekropolü'nde sayıca daha fazla yakma gömü örnekleri mevcuttur. Klazomenai kentine özgü diyebileceğimiz kremasyon uygulaması bu nekropolde de sürdürülmektedir. Yakma çukurları bireyin gömüleceği yerde yüzeye yakın seviyede çok derin olmayan 3x4 m genişliğinde oval çukurlarda yapılmıştır (Resim 19 a-b).²³⁴ Yakma sonrası kemikler mezar etrafında dağılmış ve yine yakma işlemi bitince ateşin tamamen sönmesi için mezarın üzeri çakıllı toprakla örtülmüştür. Mezarlar bulunduğu yanmış bireye ait kemiklerin yanı sıra yanmış odunların karbonlaşmış kalıntıları ve kül tabakaları ile karşılaşmıştır.²³⁵ Mezarlarda sıkça rastlanan ve tamamen yanmış olarak ele geçen alabastron ve aryballosların bireye ait kişisel eşyaları olduğu düşünülmektedir. Bu kaplarla birlikte yanmış takıların da bulunması bireyin eşyaları ile birlikte yakıldığı düşüncesini destekler.²³⁶ Arkaik Dönem'e ait kremasyon mezarlar önceki dönemle karşılaştırıldığında daha zengin mezar hediyelerine sahiptir. On dokuz adet kremasyon mezardan çıkan buluntuları; alabastron, aryballos, ağız çentik kuşlu kaseler, meanderli kaseler, kalathos, olphe, İonia kylikleri, kalathos, orientalizan

²³¹ Güven Bakır, 'Urla/Klazomenai Kazısı 1981 Yılı Çalışmaları Raporu, IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1983, s.66-67.

²³² Hürmüzlü,2008:12.

²³³ Bilge Hürmüzlü, 'Klazomenai Akpınar Nekropolisi', Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2003, s.8.

²³⁴ Hürmüzlü,2003:241.

²³⁵ Güven Bakır vd., '2000 Klazomenai Kazısı', XXIII. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 1, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, s.48-49.

²³⁶ Hürmüzlü,2003:243.

bezemeli oinokhoe, khytra, amphoralar, mutfak kapları, bronz fibula, spiral küpe, cam boncuklar, aşık kemikleri, pişmiş toprak oyun taşları, iğne ve metal objeler olarak sıralayabiliriz.²³⁷ (Resim 20 a-b).

Yakma işlemi sonrası mezarın üst tabakasında ele geçen ve hafif yanık izlerine maruz kalan khytra gibi mutfak kapları parçalarına rastlanması, yakma işlemi sonrası mezar alanında bir ziyafetin gerçekleştiği düşüncesini akla getirir.²³⁸

Arkaik Dönem yakma gömü örneklerinin devamına Klazomenai kentinin güneydoğusunda yer alan Kalabak Nekropolü'nde rastlanmaktadır.²³⁹ Kremasyon gömüler Akpınar Nekropolü'nde ele geçen kremasyon örneklerinden sayıca daha azdır fakat yakma işlemi yapılan mezarların derinliği ve boyutu diğer kremasyon örneklerine rastlanan Klazomenai nekropollerine göre daha fazladır. Çukur olarak adlandırılacak derinliğe sahip bu kremasyon mezarda yakma işlemi gerçekleştirildikten hemen sonra mezarın üzeri kapatılarak tümsek görünümünü almıştır. Dört adet kremasyon mezarla temsil edilen Kalabak Nekropolü'nde az sayıda mezar hediyesine rastlanmıştır. Bu hediyeler; kaba hamurlu mutfak kabı, kristalize olmuş gümüş bir yüzük, bir oinokhoe ve bezemeli skyphostur.²⁴⁰

Kalabak Nekropolü batısında yer alan DSİ Nekropolü'nde Geometrik Dönem sonu Arkaik Dönem başına tarihlenen kremasyon gömü ve inhumasyon gömü örnekleri bulunmakla birlikte mezarlar hakkında detaylı bilgiler yer almamaktadır. Mezarlarda bulunan yakılmış bireylere ait kemiklerden cinsiyetlerini belirlemek oldukça zordur. Kremasyon mezarlarda alabastron, aryballos, mutfak kapları, tabak, İonia kyliksi, olpe, lekane, lydion, dinos, rozetli ve kuşlu kase örneklerine rastlanmıştır.²⁴¹

DSİ Nekropolü'nün 400 m güneydoğusunda yer alan Çayır Nekropolü'nde Erken Arkaik Dönem kremasyon örneği bir mezarla temsil edilmektedir fakat mezar hakkında yeterli veri mevcut değildir.²⁴² Aynı durum Klazomenai Güney Nekropolü ve Tümülüslerde ele geçen kremasyon mezar için de geçerlidir. Kremasyon mezarın varlığı

²³⁷ Bakır vd,2002:49; Hürmüzlü,2003:Tablo 1-2.

²³⁸ Hürmüzlü,2003:245.

²³⁹ Hürmüzlü,2003:3.

²⁴⁰ Bakır, 1983: 67-68.

²⁴¹ Polat Ulusoy, '*Burial Custom of Clazomenae in the Iron Age (1100-500 BC)*', Bilkent University Department of Archaeology and History of Art, Unpublished Masters Thesis, Ankara, 2010, s.47-48.

²⁴² Ulusoy,2010:50.

bilinmekte fakat hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Güney Nekropolü, DSİ, Çayır ve Akpınar Nekropollerinde görülen benzer ve bahsedilmesi gereken bir özellik, mezar alanlarının aile mezarları olabileceği yönünde duvarların tespit edilmiş olmasıdır.²⁴³

Klazomenai kentinde Arkaik Dönem’de lahitlerin ortaya çıkması ve çok fazla tercih edilmesi ile birlikte Klasik Dönem ve Hellenistik Dönem’de kremasyon gömü neredeyse tercih edilmemiştir. Klazomenai’nin antik tarihine bakıldığında ele geçen inhumasyon mezar örnekleri; basit toprak mezar, pithos, yemek kapları, özellikle bebekler için amphora ve hydria formları, taş sanduka mezarlar, çatı kiremitli mezarlar, taş lahitler ve Klazomenai üretimi pişmiş toprak lahitlerdir.

Klazomenai’de uygulanan kremasyon gömüler için eldeki verilere göre genel bir değerlendirme yapılacak olursa, birincil kremasyon ve urne mezar kullanılmıştır. Birincil uygulamada açılan mezarın derinliği ve genişliği yakılacak bireyin ebatlarına ve nekropolün bulunduğu alanın toprak yapısına, eğimine ve konumuna göre değişiklik göstermektedir. Klazomenai’de kremasyon gömü yalnızca yetişkin bireylere uygulanmıştır. Genel olarak bakıldığında bu dönemde çok zengin mezar buluntularına rastlanmaz. Geometrik Dönem ve Arkaik Dönem başlarında kent sakinlerinin hem kremasyon hem de inhumasyonu tercih ettiği görülür. Bu durum, ailenin, ölen bireyin mezarı konusunda kendi kişisel tercihlerini uyguladıklarını gösterir. Arkaik Dönem’in ortasından itibaren inhumasyon gömü türünde ve tercih edilme oranında artış söz konusudur.

4.2.2. Ephesos

İzmir ilinin Selçuk ilçesi sınırlarında yer alan Efes Antik Kenti, Panayır Dağı’nın batı ve güney; Bülbül Dağı’nın ise kuzey eteklerinde yer almaktadır. Doğudan gelen ticaret yollarının Ege’ye açılan kollarından biri Smryna, diğeri ise Ephesos’tur. Ephesos, deniz ticaretindeki imkanları kadar kara ticaretinde de başarılı bir kenttir.²⁴⁴ Kozmopolit bir şehir olmasından dolayı limanı Smryna kentinin limanından daha fazla tercih

²⁴³ Ulusoy,2010:52.

²⁴⁴ David Magie, Anadolu’da Romalılar 3 Batı Anadolu Kent Devletleri, Çev. Nezih Başgelen-Ömer Çapar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s42.

edilmiştir. Çok kültürlü toplum yapısı göz önüne alındığında On İki İon Şehri'nden en az İon olan kentin Ephesos olduğu söylenebilmektedir.²⁴⁵

Strabon ve Pausanias gibi antik yazarların kaynaklarında geçen bilgilere göre Ephesos'ta önceleri Karia'lılar ve Lelegler yaşamıştır. Daha sonra Atina kralı Kadros'un oğlu Androklos, İon halkı ile beraber burada Ephesos kentini kurmuştur.²⁴⁶ Yine antik yazarlardan edindiğimiz bilgilere göre kentin kuruluşu M.Ö. 2. binlere dek gitmektedir ve yapılan kazılar bu bilgileri doğrulamaktadır.²⁴⁷

Antik dönemin hemen öncesi, Tunç Çağı zamanı etrafında Troas, Myken ve Hitit uygarlıkları bulunan Ephesos'un Antik döneminde ise Smyrna, Sardis ve Miletos kendisine komşu yerleşimlerdir.²⁴⁸

Kentin kozmopolit yapısını, ana tanrıça kültü ve limanı şekillendirmiştir. Bu yüzden koruyucu tanrı Artemis; Kybele ya da Meryem Ana olabilmektedir.²⁴⁹ Artemisle özdeşleştirilen Kybele ve kültün alanı, antik dünyada en çok onurlandırılan yer ve tanrıça kültlerinden biridir.²⁵⁰

Ephesos'un Menderes nehrinin hemen ağzında yer aldığı dönem nehir zamanla alüvyonlarla dolmuş, liman ve çevresi balçıkla kaplanmaya başlayınca kent bu durumdan oldukça olumsuz etkilenmiştir. Bir süre sonra liman tamamen işlevsiz hale gelmiştir.²⁵¹

M.Ö. 7. yy'da Ephesos; o dönem Kimmerlerin saldırılarına maruz kalmış, hemen sonrasında M.Ö. 560'da Lydia kralı Kroisos tarafından işgal edilmiştir. Kimmer saldırıları sonrası oldukça tahrip olan Artemis Tapınağı yine Lydia kralı Kroisos tarafından yeniden yaptırılmış ve şehir Menderes limanının bulunduğu alandan, 1200 m ileride Artemis Tapınağı'nın bulunduğu alana taşınmıştır²⁵². M.Ö. 546'da Kroisos'un

²⁴⁵ Devrim Erşen, *Değer Biçilemeyen Hazinele Türkiye'nin Antik Kentleri-Ege*, Ekin Grubu Yayınları, İstanbul, 2015, s.145.

²⁴⁶ Strabon, XIV. 1. 3.; Pausanias, VII. 2. 6.

²⁴⁷ İlhan Akşit, *Türkiye'nin tarih hazineleri Batı Anadolu Uygarlığı*, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1980, s.109.

²⁴⁸ Erşen, 2015:144.

²⁴⁹ Erşen, 2015:144.

²⁵⁰ Magie,2003:42.

²⁵¹ Erşen, 2015:148.

²⁵² İlhan Akşit, *Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin Antik kentleri*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2019, s.165.

Perslere yenilmesi ile Ephesos diğer İon şehirleri ile aynı kaderi paylaşarak Perslerin hakimiyetine girmiştir.²⁵³

Büyük İskender'in Persleri yenmesi ile Pers hakimiyetinden kurtulan Ephesos, Hellenistik Dönem'de Seleukoslar tarafından bir süre idare edilip M.Ö. 190 yılından sonra Bergama Krallığına, M.Ö. 133'ten sonra ise Roma'ya bağlanmış ve bu dönem parlak dönemlerinden birini yaşamıştır. Ephesos'un Hristiyanlık döneminde 50 yılından itibaren havari St. Paulus'un buraya geldiği ve M.S. 2. yy başında Ayasuluk'ta gömüldüğü bilinmektedir.²⁵⁴

M.S. 7. ve 8. yy.da Arap akınlarına maruz kalan kent, 1426 yılından itibaren Osmanlı topraklarına dahil olmuş, o dönemden itibaren Türk şehri olarak kalmıştır.²⁵⁵

Kazı geçmişine kısaca değinmek gerekirse; Artemis Tapınağı'nın 1869 yılında İngiliz mühendis Wood tarafından keşfedilmesi ile başlamış, 1904 yılında aynı alanda yine İngiliz D.H. Hogart tarafından kazılar başlatılmıştır.²⁵⁶ 1985 yılında Avusturya Viyana Üniversitesi Klasik Arkeoloji Bölüm Başkanı Otto Benndorf tarafından sistemli bir kazı çalışması başlatılmış, 2008 yılından itibaren Sabine Ladstätter²⁵⁷ tarafından halen devam ettirilmektedir.

Ephesos'ta kentin yerleşimi, kült ve inançları, mimarisi ve kronolojisi hakkında uzun seneler yapılan kazılar ışığında ulaşabileceğimiz geniş bir veri tabanı olmasına karşın en eski gömü geleneklerinden biri olan kremasyonu incelemek istediğimizde elde edilen arkeolojik veriler henüz geniş değildir.

Eldeki bu veriler, Ephesos kentinde kremasyon uygulamasının çok sık tercih edilmediğini düşündürmektedir. M.Ö.1-M.S.1 yılları arasına Roma Dönemi'ne tarihlenen yüz seksen adet ostotek parçası bulunmasına karşın, Hellenistik Dönem ve öncesi hakkında aynı buluntu zenginliğine henüz ulaşılmamıştır. Bu dönemlerden az sayıda

²⁵³ Akşit, 1980:110.

²⁵⁴ Akşit, 2019:165

²⁵⁵ Akşit, 2019:165

²⁵⁶ Anton Bammer-Ulrike Muss, Antik Dünya'nın Bir Harikası Efes Artemision'u, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2010,s.29. - Akşit, 1980:110.

²⁵⁷ Jonannes Koder-Sabine Ladstätter, 'Ephesos 2009', 32. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2011, s.278

verinin olması yıllar içinde meydana gelen jeolojik değişimler ve tarım faaliyetleri ile açıklanmaya çalışılmıştır.²⁵⁸ (Resim 21)

1996 yılında Ayasuluk Tepesi'nin doğu yamaçlarında gerçekleştirilen kısa süreli kazı çalışmalarında toplamda sekiz adet mezar bulunmuştur. Bu mezar türleri sırası ile; sanduka, çatı kiremidi mezar, urne ve pithostur. Pithosun tarihlenmesi Geometrik Dönem'e yapılmış geri kalan mezarlar M.Ö. 5. yy.a tarihlendirilmiştir. (Resim 22)

7 no'lu mezar olarak adlandırılan urne, çatı kiremitleri ile yapılmıştır. Mezar içinde yer alan urne kabı Pelikedir ve ağzı kayrak taşı ile örtülmüş, etrafı küçük taşlarla desteklenmiştir (Resim 23). Pelikenin hemen altında ele geçen kemikler 30 yaşlarında yetişkin bir kadın bireye aittir ve kemikleri üzerinde yapılan analiz sonucu kremasyon ateşinin 700 °C'de uygulandığı anlaşılmıştır. Pelikenin kapağı üzerinde farkedilen hafif altın kalıntısı, bireyin ziynet eşyaları ile birlikte yakıldığını düşündürmektedir.²⁵⁹ (Resim 24)

Diğer İon kentlerinde olduğu üzere Ephesos'ta da kremasyon ve inhumasyon eş zamanında uygulanmıştır. Özellikle M.Ö. 4 yy. sonu ile M.Ö. 3.yy arasında kremasyona dair belirli bir ayırım yapmak oldukça zordur. Ephesos'ta Pers egemenliği döneminde kremasyonun neredeyse hiç görülmemesi Pers dininin gömü gelenekleri üzerinde etkili olabileceğini düşündürmektedir. Ancak bu düşünceye dair elde herhangi bir kanıt yoktur. M.Ö. 4yy.da Büyük İskender sonrası kremasyon gömü tekrar görülmeye başlar. Bu durumu Büyük İskender'in kültür ve geleneklere olan uyumu ile açıklamak olasıdır ancak bu düşünce de henüz bir varsayımdan öteye gitmez.²⁶⁰

4.2.3. Teos

İzmir'in, Seferihisar ilçesine bağlı Sığacık mahallesinde yer alan Teos Antik Kenti, İzmir'e yaklaşık 60 km ve İzmir'in güneybatı yönündedir.²⁶¹ Teos'un kuzeyde ve güneyde iki ayrı limanı bulunmaktadır. Dolayısıyla Teos ekonomisinde M.Ö. 6. yy itibari

²⁵⁸ Martin Steskal, 'Ephesos'ta İnhumasyon ve Kremasyon', Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Aizonai IV Özel Sayı, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2019, s.360-361.

²⁵⁹ Adil Evren-Cengiz İçten, 'Selçuk-Ephesos 3447 Parsel Kurtarma Kazısı', VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane, Ankara, 1998, s.91-92.

²⁶⁰ Steskal, 2019:360.

²⁶¹ <http://www.teosarkeoloji.com>

ile denizcilik hakimdir ve bu durum siyasi açıdan Teos'u Ege ve Akdeniz'de siyasi açıdan önemli bir konuma getirir.²⁶²

Romalı antik yazar Pausanias, kentin ilk yerleşimcilerinin Kariyalılar olduğunu, sonrasında Boiataia ve Atina'dan gelen İon halklarının buraya göç ettiklerinden bahsetmiştir. Kentin kurucusu olarak Minyaslı Athamos'tan söz etmiştir.²⁶³

Teos, On İki İon şehrinden biridir.²⁶⁴ M.Ö. 572 yıllarında doğmuş olan lirik ozan Anakreon'un şehri olarak da ünlenmiştir.²⁶⁵ Anakreon dışında yaşamış olan diğer filozof ve çağın değerli sanatçıları; Antimakhos, Epikuros, Nausiphanes, Apellikon ve tarihçi Hekataios olarak sayabiliriz.²⁶⁶ Bu yüzden Teos, antik dönemlerin ünlü ozan memleketlerinden biri sayılmaktadır.²⁶⁷ Antik yazıtlardan günümüze kalanlarda Teos'da profesyonel sanatçıların ve etkinliklerini düzenledikleri oyunlarını sergiledikleri özerk bir yerleşimlerinin olduğu anlatılmaktadır. Hiç şüphesiz bu kadar entelektüel sanatçı ve oyuncu barındıran bir kentte tanrı olarak en çok Dionysos benimsenmiştir. Kentin en önemli yapısı olarak kabul edilen Dionysos Tapınağı M.Ö. 2. yy.'da inşa edilmiş ve günümüze dek ulaşmıştır. Bu tapınak, Anadolu'da Dionysos adına yapılan en büyük tapınaktır.²⁶⁸ Dionysos kültürünün önemi nedeniyle M.Ö. 3. yy.'da tiyatrocu, şarkıcı, müzisyen ve şairlerden oluşan Dionysos Sanatçılar Birliği kurulmuştur.²⁶⁹

Kent, diğer İon kentleri gibi M.Ö. 545 yıllarında Pers hakimiyetine girmiştir.²⁷⁰ M.Ö. 494'te Attika Delos Deniz Birliği'ne üye olup belirli aralıklarla altı talent vergi ödemiştir. Vergilerini düzenli olarak ödeyen Teos, dönemin ekonomik olarak en güçlü şehirlerinden biridir.²⁷¹

²⁶² Musa Kadioğlu vd., '2011 Yılı Teos Kazı Çalışmaları Raporu 2. Sezon', XXXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Görsel İletişim Hizmetleri, Çorum, 2013, s.221.

²⁶³ Pausanias, VII.,3, 6.

²⁶⁴ Heredotos, I, 142.

²⁶⁵ Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s.92.

²⁶⁶ <http://www.teosarkeoloji.com>

²⁶⁷ Magie,2003:53.

²⁶⁸ Erşen,2015:125. ; Sevin,2007: 92.

²⁶⁹ <http://www.teosarkeoloji.com>

²⁷⁰ <http://www.teosarkeoloji.com>

²⁷¹ Hülya Boyana, 'Vergi Listelerine Göre Attika Delos Deniz Birliği ve İonia İle İlişkileri', Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1, 2016, s.44.

Teos'un üzerindeki Pers hakimiyeti belli bir dönem sona erse de Teos bu durumdan tamamen Büyük İskender döneminde kurtulmuştur. M.Ö. 286'da I. Seleukos egemenliğinde olan kent, I. Attalos döneminde (M.Ö. 241-197) Pergamon krallığına bağlanmış, M.Ö. 129 yılından itibaren vasiyet yoluyla Roma hakimiyetine geçmiş, Roma'nın Asia eyalet sınırları içinde varlığını sürdürmüştür.²⁷²

Teos'un kazı tarihçesi 18. yy'a dayanmaktadır. İlk arkeolojik çalışmalar 1764-1765 yılları arasında R. Chandler - N. Revett'in *Society of Dilettanti* adına gerçekleştirdikleri çalışmalardır. 1862'de R. Pullan'ın kazıları bu çalışmaları takip eden ikinci kazı çalışmasıdır. Her iki kazı çalışması da genel olarak Dionysos Tapınağı'nda gerçekleştirilmiştir. 19. yy. sonları itibarı ile tekrar başlanan kazılar bu sefer Fransız Y. Bequignon - A. Laumonier tarafından 1924-1925 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Kazılardaki gecikme Anadolu'da gerçekleşmiş olan savaşlar ile açıklanmaktadır. Bu dönem yapılan kazılar Dionysos Tapınağı yanısıra Hellenistik Sur, Agora ve Bouleuterion'da gerçekleştirilmiştir. 1962-1967 yıllarına gelindiğinde kazılar Türk bilim insanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Ankara Üniversitesi'nden Y. Boysal ile B. Öğün, Dionysos Tapınağı, Hellenistik Sur, Bouleuterion ve Tiyatro, Agora ve Akropolde kazı çalışmaları yapmışlardır. 1993-1996 yılında N. Tuna kentte kısa süreli yüzey araştırmaları gerçekleştirmiş, 2006 yılında ise Y. Ersoy tarafından yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. 2010 yılından itibaren kazılar Prof. Dr. Musa Kadioğlu başkanlığında yürütülmektedir.²⁷³

Kentte gerçekleştirilen kazı çalışmaları ve buluntular ışığında Protogeometrik Dönem'e ait bir bebek mezarına rastlanmıştır. Hellenistik Dönem çöplüklerinde ele geçen Amphora; inhumasyon tarzı bir mezardır ve mezarla ilgili çok fazla veri yoktur.²⁷⁴ Protogeometrik Dönem'e ait bir kremasyon buluntusuna rastlanmamıştır.

Gömü gelenekleri ve mezar formları açısından bakıldığında kentte Protogeometrik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar bir sürerlilik söz konusudur; son yıllarda yapılan çalışmalar dahilinde en erken kremasyon örneğine ise Geç Protogeometrik dönemde rastlanmıştır. 1996 yılında İzmir Müzesi tarafından Türbe

²⁷² <http://www.teosarkeoloji.com>

²⁷³ <http://www.teosarkeoloji.com>

²⁷⁴ Baki Öğün, 'Teos Kazıları 1963', Türk Arkeoloji Dergisi, XIII-I, s115-117.

Mevkii'nde iki farklı alanda yapılan kurtarma kazılarında bir yakma alanı keşfedilmiştir. Alanın kremasyon alanı olduğunu destekleyen siyah ve karbonlaşmış yanık odun parçalarına rastlanmıştır. Aynı alan içerisinde ayaklı bir krater ve yirmi üç adet kotyle ele geçmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi kremasyon mezar; buluntular yoluyla Geç Geometrik Dönem'e tarihlenmektedir (Resim 25). Araştırmaların devamında kemik buluntularına rastlanılmaması ikincil kremasyon uygulamasının yapıldığı ancak bir kez kullanım gördüğü şeklinde yorumlanmıştır.²⁷⁵

2005 yılında Teos'un yaklaşık 1 km güneyinde gerçekleştirilen sondaj kazısında yine ikincil kremasyon uygulanan bir urne ile karşılaşmıştır. Urne kabı bronz bir hydridir. İki duvar arasında in-situ olarak ele geçirilen hydrida yalnızca yanmış kemiklere rastlanmış, onun haricinde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. 43 cm yüksekliğinde, şişkin gövdeli, dışa dönük ağız kenarlı ve halka kaidelidir. Bronz urne Arkaik Dönem sonu Klasik Dönem başına tarihlendirilmiştir. Bronz bir kabın urne olarak kullanılması Teos kenti ve İonya Bölgesi gömü gelenekleri için önemli bir örnektir.²⁷⁶ (Resim 26 a-b)

Teos Antik Kenti'nde en yoğun kremasyon buluntuları, diğer gömü tipleri ile birlikte, Batı Nekropolü'nde görülmüştür. Batı Nekropolü, Teos Antik Kenti'nin batısında, kente yaklaşık 2 km mesafede yer almaktadır. Batı Nekropolü'nde Klasik Dönem ve Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenen kremasyon mezarlara rastlanmıştır. Bulunan kremasyon örnekleri birincil kremasyonu temsil etmektedir (Resim 27). İkincil kremasyonu temsil eden tek bir urne örneğine rastlanmıştır; ancak formu tam olarak belirlenemeyen kap içerisine kemikler doldurulup bir çukur içine bırakılmıştır.

Mezarların formu kare veya dikdörtgen şeklindedir. Hemen hemen tüm birincil kremasyon mezarlarda yoğun karbon tabakası ve yanık odun parçalarına rastlanmış bazılarında yakılan bireyin kemikleri mevcutken çoğunda kemikler ele geçmemiştir (Resim 28). Bulunan kemiklerin bir örneği yanık odun parçasına yapışmış şekilde tespit edilmiştir. Mezarların bir kısmı çok fazla tahribe uğradığı için tarihlenememiştir de ele

²⁷⁵ Kaan İren-Ayla Ünlü, 'Burning in Geometric Teos', ed. Koray Konuk, Stephanéphoros De L'économie Antique À L'asie Mineure, Hommages à Raymond Descat, Bordeaux, 2012, s.310-316.

²⁷⁶ Nuray Çırak-Selma Kaya, 'İzmir Seferihisar İlçesi 3021 Ada, 4 Parseldeki Sondaj Kazısı Çalışmaları', XV. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, s.3-5.

geçen mezar hediyeleri aracılığı ile bir kısmı tarihlendirilebilmiştir. Kremasyon mezarın alanının boyutları ve genişliği her birinde değişmektedir; tespit edilen ortalama derinlik ise yaklaşık 12 cm'dir.²⁷⁷ Kremasyon sırasında uygulanan yüksek ısı nedeniyle mezarın tabanı ve çevresindeki toprak sertleşmiş ve renk olarak daha kırmızı bir hal almıştır (Resim 29).²⁷⁸ Kremasyon mezarların çoğunda mezar hediyesine rastlanmıştır. Ele geçen en yoğun mezar buluntuları; su mermeri alabastron parçaları, kaseler ve kase parçaları, figürinler ve figürin parçaları, bodur lekythoslar ve amphoriskoslar, striglis, ayna ve boncuklar, yanmış çivi ve metal objelerdir.²⁷⁹

Teos Antik Kenti'nde inhumasyon gömü olarak en çok kullanılan mezar tipleri; basit mezar, çömlek mezar, pithos mezar, pişmiş toprak lahitler, sanduka mezar, çatı kiremit mezar, Tümülüs ve anıtsal mezar/mezar stelleridir.²⁸⁰ İnhumasyon gömü örneklerine kremasyon örneklerinden daha fazla rastlanmıştır.²⁸¹

4.2.4. Kolophon

Kolophon Antik Kenti, İzmir ili, Menderes ilçesinde bulunan Değirmendere ve Çamönü köyleri arasında yer almaktadır. Kent, deniz kıyısına 15 km mesafededir. Antik Smyrna'yı güneye Notion ve Ephesos'a bağlayan en kestirme yol Kolophon'dan geçmektedir.²⁸² Kolophon, Antik İonia Bölgesinde Arkaik Dönemden Hellenistik Dönem içlerine dek Batı Anadolu'da var olmuş önemli kentlerden birisidir.²⁸³ Yazıtlarda kentin territoriumunun Klazomenai'den Teos'a kadar uzandığı belirtilir. Yine yazıtlarda geçen kentin limanı muhtemelen M.Ö. 5.yy sonu ile 4. yy başlarında kurulan Notion'dur.²⁸⁴

²⁷⁷ Şebnem Güllüsaç, 'Teos Batı Nekropolü (Hiddenbay Kurtarma Kazısı)', T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2018, s.26-157

²⁷⁸ Hürmüzlü, 2003:244.

²⁷⁹ Güllüsaç, 2018:26-157.

²⁸⁰ Musa Kadioğlu vd., '2014 Yılı Teos Kazı Çalışmaları 5. Sezon', XXXVII. Kazı Sonuçları Toplantısı, 3. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2016, s.466.

²⁸¹ Yapılan son dönem kazıları ve yayımlanmamış kazı çalışmaları sonucu değişiklik gösterebilmektedir.

²⁸² Christine Özgan vd., 'Kolophon Antik Kenti 2010 Yılı Yüzey Araştırmaları', XXIX Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 1, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2012, s.263-264.

²⁸³ B. Ayça Polat Becks, 'Kolophon'dan Klasik Dönem Konutları', Colloquium Anatolicum XIII, Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2014, s.274.

²⁸⁴ Becks, 2014:275.

M.Ö. 8. yy.'da Kolophonluların İzmir'e gelmelerinden itibaren Aiol karakteri sergileyen kent, İon karakterine bürünmüştür.²⁸⁵ Kent, verimli ovalara sahiptir ve su kaynakları bakımından zengin, tepelik bir arazide yer alır. Kuzeyi Değirmendere Çayı, güneyi Çamönü Çayı ile sınırlandırılmış, kentin ortasından Kuruçay ve Kabaklıdere Çayı geçmektedir (Resim 30).²⁸⁶

Kolophon arazi konumu ile diğer İon kentlerinden çok daha elverişli bir konumdadır. Topraklarının verimliliği ve su kaynaklarına erişilebilirliği sayesinde kent kısa sürede zenginleşmiştir.²⁸⁷ M.Ö. 5. yy. sonu 4. yy. başları itibarıyla kentin zengin teraslı evleri dikkat çekmektedir.²⁸⁸

Kolophon'un 5,5 km kuzeyinde yer alan Baklatepe'de Geç Kalkolitik ve Tunç Çağ'ına ait kalıntılar Prehistorik Dönem yerleşimlerinin varlığını düşündürmektedir.²⁸⁹

Amerikalı ekiplerce yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılan Geometrik Dönem'e ait Tümülüs mezarlar ve İzmir Müzesi tarafından 2000 yılında yapılan kazılarda karşılaşılan Geometrik Dönem keramiği İon varlığının ilk izleri olarak kabul edilir ve Kolophon, antik kaynaklarda 12 İon kentlerinden biri olarak anılır.²⁹⁰

M.Ö. 7. yy.'a gelindiğinde Batı Anadolu Antik kentleri gibi Kolophon da Lydia krallığının hakimiyetine girmiştir. M.Ö. 546 yılında Pers hakimiyetine giren Kolophon'un Pers hakimiyeti altında zengin ticaret hayatını sürdürdüğü ve sikke basmaya başladığı bilinmektedir.²⁹¹

Büyük İskender Persleri yenip, Kolophon dahil geniş topraklara sahip olmuştur. Ancak M.Ö. 323'te Büyük İskender'in ölümüyle bölgede birçok Hellenistik krallıklar kurulmuştur. Bu güçlerden biri olan Lysimakhos Trakya'da kurduğu krallıktır.²⁹²

M.Ö. 302'de Kolophon'u ele geçiren Lysimakhos, Kolophon ve Lebedos nüfusunun bir kısmını o dönemde yeniden kurulmuş olan Ephesos'a göç etmeye

²⁸⁵ Akşit, 2019: 159.

²⁸⁶ Özgan, 2012: 263-264.

²⁸⁷ Akşit, 2019: 159.

²⁸⁸ Becks, 2014: 275.

²⁸⁹ Becks, 2014: 275.

²⁹⁰ Özgan, 2012: 267.

²⁹¹ Özgan, 2012: 267.

²⁹² Akşit, 2019: 159.

zorlamıştır.²⁹³ O dönem Kolophon nüfusunun bir kısmı Notion'a taşınıp orada yaşamaya devam etmiştir. Böylece Notion kenti, 'Kıyıdaki Kolophon' olarak anılmıştır.²⁹⁴

Nüfusun Ephesos ve Notion'a göçmesiyle birlikte geride kalan nüfusu ile Kolophon varlığını sürdürmüş ancak eski zenginliğini yitirmiştir. Kazılar esnasında bulunan sikkeler ve yazıtlar bu kronolojiyi desteklemektedir. Kolophon, Kurupedion Savaşı'ndan sonra Seleukosların hakimiyetine girmiştir.²⁹⁵

Antik dönemin ünlü düşünürlerinden biri de Kolophon'da yaşamıştır. Doğa felsefecisi olan Ksenophones, o dönem için lüks kıyafet ve parfüm kullanan Kolophonluların, Lydialıları taklit ettiklerini düşünerek eleştirmiştir. Kolophon, zengin teraslı evlerinin yanı sıra at yetiştirme çiftlikleri ve kolophonium reçinesi ile de ünlenmiştir.²⁹⁶

Kolophon'un antik dönemde bulunduğu konumu ve önemi göz önüne alındığında, kentteki araştırmaların daha fazla önem kazanması gerektiği düşünülmektedir. Kent ilk olarak, 1885 yılında Amerikan arkeolog Carl Schuchardt tarafından tespit edilmiştir ve Schuchardt kent hakkında bilgiler vermiştir.²⁹⁷

1922 yılında ise Carl Blegen ve Hetty Goldman başkanlığında Metroon ve çevresinde kazılar gerçekleştirilmiştir. 2000 yılında Halit Ağa Tepesi'nde İzmir Müzesi başkanlığında kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Devamında 2010 yılında kentte başlayan Kolophon yüzey araştırması, uzun bir ara sonunda kentte yapılan uzun soluklu ve sistemli bilimsel bir çalışmaya olmuştur.²⁹⁸

Kolophon'da Kuzeybatı, Kuzeydoğu ve Güneybatı nekropollerinde bulunmaktadır. Nekropollerden çıkan buluntulara istinaden dikkat çeken bir durum, Roma ve Geç Antik Dönem buluntularına henüz rastlanmamıştır. Nekropollerin ağırlıklı kullanım aralığı M.Ö. 6-5 yy.'lardır. Klasik ve Hellenistik kenti, Akropolis çevresinde yoğunluk göstermektedir.²⁹⁹

²⁹³ Özgan,2012:268.

²⁹⁴ Akşit, 2019: 159.

²⁹⁵ Özgan,2012:268.

²⁹⁶ Becks, 2014:274.

²⁹⁷ Özgan,2012:264.

²⁹⁸ Özgan,2012:264.

²⁹⁹ Özgan,2012:273.

Kolophon'da antik dönemde uygulanmış gömü geleneklerine bakıldığında kremasyon ve inhumasyon gömü geleneklerinin uygulandığı görülmektedir. Kuzeydoğu Nekropol'de Geometrik, Güneybatı Nekropol'de Arkaik-Hellenistik Dönem'e ait olduğu düşünülen çok sayıda tümülüs ve dairesel planlı temel kalıntılara rastlanmıştır.³⁰⁰ İnhumasyon gömüler genellikle bebek ve çocuk mezarlarıdır ve mezar olarak pithos ve amphora tercih edilmiştir. Yetişkin inhumasyon gömüleri ise; tümülüs, çömlek mezar, tholos, sandık mezar, kayaya oygu mezar ve stel olarak sıralanmaktadır. Elde edilen gömülerin sayılarına bakıldığında inhumasyon gömüler kremasyon gömülere oranla daha fazladır.

Kolophon'da 1922 yılında C. Blegen başkanlığında yürütülen kazılarda Kuzeydoğu Nekropolü'nde, Geometrik Dönem'e tarihlendirilen dört adet tümülüs tespit edilmiştir. Kısa süreli olarak gerçekleştirilen çalışmalarda I ve II no'lu tümülüsler tamamen kazılmıştır. III nolu tümülüs kısmen kazılmış fakat herhangi bir bulgu ele geçmemiştir. IV no'lu tümülüs ise çok fazla tahribe uğramış olduğu için kazısı yapılamamıştır.³⁰¹ Bu nedenle bulunan kremasyon örnekleri I ve II no'lu tümülüs örnekleri ışığında değerlendirilecektir.

I ve II no'lu tümülüslerin kazısı tamamlanmış ve tümülüslerde birden fazla gömüye rastlanmıştır. Her iki tümülüste beşerli gömü mevcuttur. I no'lu tümülüsten (Resim 31) 3; II no'lu tümülüsten (Resim 32) ise bir adet yetişkin birey kremasyon örnekleri ele geçmiştir. Buluntulardaki tüm bireylere birincil kremasyon uygulanmıştır.³⁰²

Tümülüslerde ele geçen kremasyon örnekleri, toprağa açılan ve sığ denilebilecek dikdörtgen çukurlarda uygulanmıştır. I no'lu tümülüsteki kremasyonda dikdörtgen çukurun her bir köşesinde 0,23 m çapında küçük delikler yer almaktadır. Bu deliklerin yakma esnasında gerekli olan hava sirkülasyonunu sağladığı düşünülür. II no'lu tümülüste bulunan kremasyon mezar iyi derecede korunmuştur. Bunun nedeni olarak

³⁰⁰ Christine Özgan vd., 'Kolophon Antik Kenti 2011 Yılı Yüzey Araştırmaları', XXX Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 1, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Çorum, 2013, s.199.

³⁰¹ Benedikt Grammer, 'The Burial Grounds of Colophon', Conference Paper, October, 2014, s.6.

³⁰² Olivier Mariaud, 'The Geometric Graves of Colophon and The Burial Customs of Early Iron Age İonia', Ed. A. M. Ainian, The Dark Ages Revisited, From The Dark Ages to the Rise of the Polis, Proceedings of the International Symposium in Memory of Williw D.E. Coulson, Volos, 2007, 2010 s.689-694.

kremasyon çukurunun dere taşlarından yapılan bir duvarla desteklenmiş olmasıdır. 2m uzunluğunda olan bu kremasyon çukuru, 1.25 m derinliğe sahiptir.³⁰³

Kremasyon uygulamasında birey, kremasyon çukuruna yerleştirilmiş, mezarın etrafına kaba ve kilden yapılmış yiyecek ve içecek kapları bırakılmıştır. Yakma işlemi sonrası kemiklere dokunulmamış, yakıldığı yerde kalmıştır. Mezara konulacak seramikler kremasyon yanığının üzerine bırakılarak üzeri taş ve toprakla kapatılmıştır. Daha sonra ise üzerine tümülüs inşa edilmiştir.³⁰⁴

Kremasyon mezar buluntuları olarak elimizde olan kremasyon örneklerinden genellikle bronz fibulalar ve kaba kilden yapılmış kaplara ait parçalar ele geçmiştir. Bronz fibula için genellikle kremasyon mezarlarında bulunduğunu söylenebilir. II no'lu tümülüste bronz fibula ve kap parçası yanı sıra iğ formu pişmiş toprak ağırşak ele geçmiştir.³⁰⁵

Kolophon'da bulunan kremasyon mezarlar buluntulara dayanarak Orta ve Geç Geometrik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Klasik ve Hellenistik Dönem için henüz kremasyon buluntularına rastlanmamıştır.

H.L. Lorimer, kremasyon mezarları tarihlendirme sırasında tarihsel olayları baz alarak M.Ö. 800 dolaylarında Atina'dan gelen Kolophonlular için kremasyonun popülaritesini yitirmiş bir mezar türü olduğunu söyler ve bu mezarları terminus ante quem olarak kabul eder; Mariaud ise bu yaklaşıma katılmaz ve mezar tarihlemesi yapabilmek için kazıların sistemli bir şekilde tamamlanması gerektiğini savunur.³⁰⁶

4.2.5. Phokaia

Phokaia, İzmir'e bağlı, bugünkü Foça ilçesinin altında yer almaktadır. İzmir'in kuzeybatı yönünde yer alan Phokaia, İonia'nın önemli kent merkezlerinden biridir. Deniz gücünde önde gelen bir kent olan Phokaia'nın kıyısında birçok koy ve adalar yer almaktadır.³⁰⁷ Kentin hemen kıyıda kurulması ile ilgili Hellenlerin bu kıyıda geçici bir

³⁰³ Mariaud, 2010: 693-694.

³⁰⁴ Mariaud, 2010: 693-694.

³⁰⁵ Mariaud, 2010: 692.

³⁰⁶ Mariaud, 2010: 693.

³⁰⁷ Ömer Özyiğit, '1990 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları', XIII Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, s.99.

süre yaşayıp daha sonra dönmeyi istediklerine dair varsayım söz konusudur.³⁰⁸ Phokaia'nın kurulması ile ilgili birçok varsayım bulunmaktadır. Bir diğeri de İon kentlerinden Aiol kentlerine sızma yolu ile göçen halkların bu kentlere İon kimliği kazandırmış olduğu yönündedir.³⁰⁹ Antik yazar Pausanias'ın, Teos ve Erythrai'den gelerek Phokaia'ya yerleştiklerini söylemesi bu varsayımları destekler.³¹⁰ Strabon ise, kentin, Peleponnessos yarımadasından gelen Phokisliler tarafından Kyme kentinden onay alınarak kurulduğundan bahseder.³¹¹

Phokaia'nın deniz gücü ve ileri uygarlık düzeyinde olması, Arkaik Dönem itibari ile kenti önemli bir merkez haline getirmiştir. Karadeniz, Adriyatik Denizi, Etruria, İberia, Tartessos'ta deniz aşırı koloni kurmuşlar, Mısır'ın Nauktaris kenti ile önemli ticari ilişkilerde bulunmuşlardır.³¹² Heredotos, Phokaialıların deniz aşırı sefere çıkan ilk Hellenler olduğundan bahsetmiş ve Phokaia'nın tanrıça Athena'nın kenti olduğunu söylemiştir.³¹³

Phokaia'nın Antik Dönem'de yıldızının parlamasının, Smryna'nın Lydia Kralı Alyattes tarafından tahrip edilmiş olması etkili olmuştur. Bu sayede ticari üstünlük Phokaia'ya geçmiştir. Bu parlak dönem Phokaia sikkelerine de yansımıştır.³¹⁴ Kentin yaşam standardı M.Ö. 7. yy.-M.Ö. 4. yy. arasında hem ekonomik hem de kültürel olarak oldukça yüksektir ve bu anlamda Batı Akdeniz kıyılarını da etkilemiştir. (Resim 33)

M.Ö. 546 yılına dek son derece zengin olan Phokaia, bu tarihten itibaren yavaş yavaş eski gücünü yitirmeye başlamıştır. Perslerin hakimiyeti sırasında dahi ekonomik gücü elinde tutan ve değerli sikkeler basan nadir kentlerden biri olan Phokaia, özellikle Hellenistik Dönem'de yaptığı diplomasi hatalar ve yanlış kararlar sonucu zaman içinde eski gücünü kaybetmiş ve ufak bir şehir olarak varlığını sürdürmüştür.³¹⁵

³⁰⁸ Ekrem Akurgal, 'Anadolu Kültür Tarihi', Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2003, s.310-316.

³⁰⁹ Akurgal.2003:312-316.

³¹⁰ Suzan Özyiğit, 'Foça:Phokaia', Arkadaş Matbaacılık, İzmir, 1998, s.5.

³¹¹ Strabon,XIV:1.3

³¹² Özyiğit,1998:10.

³¹³ Heredotos, I:163

³¹⁴ Özyiğit,1998:11.

³¹⁵ Sabri Arıcı, 'Phokaia'nın Hellenistik ve Roma Dönemi Mezarları ile Ölü Gömme Gelenekleri', Seleucia, Sayı X, Olba Kazısı Serisi, Bilgi Kültür Sanat Ltd. Şti, Ankara, Mayıs -2020, s.156-157.

M.Ö. 5. yy.'da Phokaia, diğer İon kentleri gibi, Attika Delos Deniz Birliği'ne üyedir. Ancak ödediği iki talent verginin artması sonucu M.Ö. 412 yılında isyan edip birlikten ayrılmıştır.³¹⁶

Büyük İskender'in Anadolu'ya gelmesi ile (M.Ö.334) Perslerin hakimiyeti altında bulunan Phokaia, Büyük İskender sonrası Seleukosların yönetimi altına girmiştir. Seleukoslar sonrası Pergamon Krallığı hakimiyetine giren kent, M.Ö. 133 yılından itibaren Roma İmparatorluğu Asya eyaletleri içinde yer almıştır.³¹⁷

M.S. 11. yy.'a dek sıradan bir Bizans yerleşimi olarak varlığını sürdüren Phokaia, 1390 yılında Osmanlı topraklarına dahil olmuştur.³¹⁸

Phokaia'nın kazı tarihine bakıldığında, ilk kez Fransız Arkeolog Felix Sartiaux tarafından kazılmış olduğu bilinmektedir. Gerçekleştirilen bu kazı, Phokaia'nın ilk dönem kazısı olarak adlandırılmıştır. Sonrasında, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal tarafından ikinci dönem kazıları, Ömer Özyiğit tarafından da üçüncü dönem kazıları gerçekleştirilmiştir. Üçüncü dönem kazıları hâlen sürdürülmektedir.³¹⁹

Phokaia ilk dönem kazıları 1913 yılında Fransız Arkeolog Felix Sartiaux tarafından başlatılmıştır. İkinci dönem kazıları 1952 yılında Ekrem Akurgal tarafından sürdürülmüştür.³²⁰ Kazılar, 1952-1955 yılları arasında kesintisiz bir şekilde, 1974 yılına dek ise aralıklarla devam etmiştir. Bu dönem kazıları yarımada üzerinde yoğunlaşmıştır.³²¹

Antik kentin üçüncü dönem ve halen devam eden kazısı ise, Ege Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ömer Özyiğit tarafından 1989 yılında başlatılmıştır.³²²

Phokaia Antik Kenti'nde yapılan kazılardan ölü gömme gelenekleri ile ilgili bilgiler edinilebilecek buluntulara rastlanmıştır. Kentte yapılan kurtarma kazıları ve dönemseller kazılarda Arkaik Dönem'den Roma Dönemi'ne dek kullanım görmüş dokuz adet nekropolis alanı ve bir kaya mezarı tespit edilmiştir (Resim 34). Nekropolisler,

³¹⁶ Ahmet Müfid Mansel, 'Ege ve Yunan Tarihi', Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.299.

³¹⁷ Ekrem Akurgal, 'Anadolu Uygarlıkları', Net Turistik A.Ş., İstanbul, 2000, s.291.

³¹⁸ Ali Sevim-Yaşar Yücel, 'Türkiye Tarihi', Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.303-304.

³¹⁹ Özyiğit, 1992:99-102.

³²⁰ Özyiğit, 1992:99-102.

³²¹ Ömer Özyiğit, '1989 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları', XII Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 1, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1991, s.127.

³²² Özyiğit, 1991:127.

dönemsel olarak veya ard arda kullanım görmüştür.³²³ Yapılan kazılarda ortaya çıkan mezar tiplerinden yola çıkarak, Phokaia'da hem kremasyon hem de inhumasyon gömünün varlığı saptanmıştır. Arkaik Dönem'de kremasyonun yaygın olarak kullanıldığı belirtilmektedir. M.Ö. 3. yy.'da basit toprak mezarlar, taş lahitler ve kiremit mezarlar, inhumasyon gömü için kullanıldığı gibi kremasyon gömü için de kullanılmıştır.³²⁴

Phokaia'da Klasik Dönem'e ilişkin nekropol veya mezarlara dair henüz çok fazla veriye ulaşılamamıştır. Ancak Klasik Dönem'e tarihlenen bir çocuk mezarı ele geçmiştir.

Bir megaron pronaosunda pişmiş toprak lahit formunda ele geçen çocuk mezarı inhumasyon gömü olup, mezar hediyesi bronz bir iğne ve bir lekythostur.³²⁵

Phokaia Hellenistik Dönem mezarlarında hem inhumasyon hem de kremasyon gömü tercih edilmiştir. Roma Dönemi'nde ise kremasyon gömü tekrar görülmüş ama baskın gömü tercihi inhumasyon olmuştur. Arkaik ve Klasik Dönem'de yerleşim alanı olarak kullanılan yerin Hellenistik ve Roma Dönemi'nde de nekropolis olarak kullanılması kentin önemini yitirmesinden ötürü giderek küçük bir yerleşim halini aldığı şeklinde yorumlanmıştır.³²⁶

Yukarıda değinildiği üzere Phokaia'da bugüne dek yapılan çalışmalarda dokuz adet nekropolis tespit edilmiştir. Birden dokuza kadar numaralandırılan bu nekropolislerin kullanıldıkları dönemler şu şekilde belirtilmiştir:³²⁷

Arkaik Dönem'den İtibaren	1,5 ve 8 no'lu nekropolisler
Hellenistik Dönem	1,2,3,4,5,8 ve 9 no'lu nekropolisler
Roma Dönemi	1,6 ve 7 no'lu nekropolisler

³²³ Arıcı, 2020:157.

³²⁴ Özyiğit, 1991:137.

³²⁵ Nicholas Cahill, 'Taş Kule A: Persian Period Tomb Near Phokaia', American Journal Of Archaeology, Vol.92, No.4, October, 1988,s.483.

³²⁶ Arıcı, 2020:155.

³²⁷ Arıcı, 2020:155.

4, 5, 6, 7 ve 8 no'lu nekropolislerde kremasyon gömülere rastlanmıştır. 3. Nekropolisin kuzeyinde yer alan 4 no'lu nekropolisin IV no'lu tabakasinda Hellenistik Dönem'e ait inhumasyon gömülerin yanısıra bir osthoteke bulunmuştur.³²⁸ Bu osthoteğe birazdan değinilecektir.

4 no'lu nekropolisin kuzey kısmında yakınlarda yer alan 5 no'lu nekropolis M.Ö. 5. yy.'dan Erken Roma Dönemi'ne dek kullanım görmüştür (Resim 35). Nekropoliste kremasyon gömü örnekleri olarak sekiz adet kythra ve bir amphora olmak üzere dokuz adet kremasyon gömü tespit edilmiştir (Resim 36).³²⁹ Bazı yazarlar bu çömlekleri kremasyon mezarların urne kategorisinde ve ikincil kremasyon olarak yorumlamıştır (Resim 37).

Phokaia'da tiyatro kazıları sırasında bulunan 6 no'lu nekropolisin Erken Roma Dönemi'nden itibaren kullanım gördüğü düşünülmektedir. Dolayısıyla ele geçen yirmi adet çömlek ve bir amphora kremasyon mezarı da bu döneme ait olmalıdır.³³⁰

7 no'lu nekropolis, lokasyon olarak Fevzipaşa Mahallesi 'Mozaikler Alanı'nda tespit edilmiştir. Nekropolis, Arkaik Dönem'den Roma Dönemi'ne dek kullanım görmüştür. Bu tabakalar arasında kremasyon için kullanılan dokuz adet kapaklı güveç mezar örnekleri bulunmuştur.³³¹

2000 yılında Güney Nekropolisi'nde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında 8 no'lu nekropoliste, iki adet Arkaik Dönem sunağı yanı sıra bu sunakların doğu ve batısında sunakların yapımı sonrası kullanım gördüğü düşünülen nekropolis alanında tespit edilen yirmi dört adet mezara rastlanmıştır. Ele geçen mezarların sekiz tanesi kremasyon mezardır³³² ancak mezarlar ile ilgili verilen bilgiler burada yakma gömünün varlığının kanıtlandığının dile getirilmesi ile sınırlanmıştır. Alanda ele geçen dört adet lahit mezar ise Arkaik Dönem'e tarihlendirilmiştir.³³³

³²⁸ Arıcı, 2020:158.

³²⁹ Arıcı, 2020:158.

³³⁰ Arıcı, 2020:158-159.

³³¹ Arıcı, 2020:158-159.

³³² Ömer Özyiğit, '2000-2001 Yılları Phokaia Kazı Çalışmaları', XXIV Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı Dösim Basımevi, Ankara, 2003, s.337.

³³³ Özyiğit,2003:337.

Nekropolis alanlarında rastlanan kremasyon örneklerinin çoğu Erken Roma-Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. Ayrıca kremasyon gömüler hakkında henüz çok detaylı bilgiler bulunmamaktadır.

Arkaik Dönem'de baskın gömü tercihinin kremasyon olduğu düşünülmekte ve bu dönem ortaya çıkarılan çömlek ve amphora mezarların tümünde kremasyon uygulandığı ifade edilmektedir.³³⁴

Phokaia'da, daha önce söz edildiği üzere kentin farklı noktalarında dönem dönem kullanım gören nekropolisler bulunmaktadır. Modern Foça'nın kuzeyinde yer alan Çift Kayalar Tepesi'nin batı yönünde Roma Dönemi seramik çöplüklerinin bulunduğu alanda, Klasik Dönemden Hellenistik Dönem'e kadar kullanım görmüş olabileceği düşünülen nekropoliste lahit mezar, çatı kiremit mezar ve basit gömü mezarlara rastlanmıştır. Bulunan monolitik lahit mezarların birinde kremasyon gömüye rastlanmıştır. 2 no'lu lahit olarak adlandırılan mezarın dış tarafında görülen yanık tabaka, cesedin yakıldığı alandır. Yakma işlemi, mezarın hemen yanında gerçekleştirilmiş, sonrasında geriye kalan kül ve kemikler toplanıp lahdin içine yerleştirilmiştir. Mezar hediyesi olarak, mezarın ortasına yakın bir alanda sapsız bir bronz bıçak bulunmuştur.³³⁵

Kremasyon gömü ile birlikte ele geçen diğer inhumasyon gömü örnekleri Hellenistik Dönem'de hem inhumasyon hem de kremasyon gömünün uygulandığını göstermektedir.

Roma Dönemi başlarında (M.Ö. 2. yy. dolayları), inhumasyonun daha sık görüldüğü süreçte lahit içi kremasyon gömü örneklerine rastlanabilmektedir. Bu durum, araştırmacılar tarafından geleneklerin değişme aşamasında görülen geçiş süreci karmaşası olarak yorumlanmıştır. Bahsi geçen lahit içi kremasyon örneği ise Phokaia'da görülen kremasyonlu tek lahit örneğidir.³³⁶

Phokaia'da kremasyon gömü alanında tek örnekle temsil edilen mezar tipinden biri de 4 no'lu nekropolisin E3 karesinde bulunan osthotek mezardır. Phokaia tüf taşından yapılan bu osthotek, 0,36 m yüksekliğinde, 0,37 m genişliğinde ve 0,67 m

³³⁴ Ömer Özyiğit, '2000-2001 Yılları Phokaia Kazı Çalışmaları', XXIV Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı Döşim Basımevi, Ankara, 2003, s.337.

³³⁵ Özyiğit, 1991:131.

³³⁶ Taş, 2016:114.

uzunluğundadır. Kapaksız ve sade olarak ele geçen bu osthote, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir.³³⁷

Osthote Anadolu'da genellikle Erken Hellenistik Dönem'den Bizans Dönemi'ne dek kullanım görmüş, genelde kremasyon ve az da olsa çocuk inhumasyon gömüler için kullanılan sandık formu ve genel olarak bezemesiz bir mezar kabı formudur.³³⁸

Phokaia Antik Kenti'nde, kremasyon mezar örnekleri dışında inhumasyon mezarları temsil eden sade lahitler, pişmiş toprak lahitler, kiremit mezarlar, basit toprak mezarlar, taş örgülü mezar, tümülüs ve kaya mezarı buluntuları da ele geçmiştir. Özellikle Hellenistik Dönem'de yoğun kullanım görmüşlerdir. Kremasyon gömü olan urne mezarlar ise yoğun olarak Roma Dönemi'nde kullanılmıştır.³³⁹

Phokaia için genel bir değerlendirme yapılırsa, Arkaik ve Klasik Dönem kremasyon mezarları ile ilgili henüz çok fazla buluntu ele geçmemiştir. Ancak var olan veriler ışığında Antik Dönem boyunca hem birincil hem de ikincil kremasyonların tercih edildiği düşünülmektedir. Diğer Batı Anadolu İon kentlerinde olduğu gibi burada da kremasyon gömü yetişkinlere uygulanmıştır. Mezarlar zaman zaman birden fazla kullanım görmüştür. Genel olarak mezarlarda yön birliğine rastlanmamıştır. En sık karşılaşılan mezar hediyesi Styx nehrini geçmek için Kayıkçı Kharon'a verilen sikkedir. Bir dönem değerli sikkeler basan bir şehir için en sık rastlanan mezar hediyesinin sikke olması anlaşılabilir bir durumdur. Elbette diğer yandan Phokaia insanının ölümünden sonra hayata olan inancını da göstermektedir.

Sikke haricinde rastlanan mezar buluntuları ise; bronz bıçak, unguentarium, cam kâse, bardak ve çömlek, demir kemer tokası, kandil ve tek kulplu testidir.³⁴⁰

Phokaia'da kremasyon mezar dışında genel olarak bahse değer önemli bir anıt mezar bulunmaktadır. Pers karakterli bu eser İonia Bölgesi'nde bulunan Perslere ait tek eserdir. Pers Mezar Anıtı (Taş Kule) olarak anılan mezar, modern Foça'ya 7 km

³³⁷ Ömer Özyiğit, '2011 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları', XXXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Pegasus Görsel İletişim Hizmetleri, Çorum, 2013, s.179.

³³⁸ Arıcı, 2020:165.

³³⁹ Arıcı, 2020:159-167.

³⁴⁰ Arıcı, 2020:170-171.

mesafededir. Anadolu ve Persli ustalarca tuf kayalarının oyularak şekil verilmesi ile oluşturulan eserin M.Ö. 546 yılında yapıldığı düşünülmektedir.³⁴¹

Phokaia Antik Kenti'nde Roma Dönemi'nde görülen kremasyon örnekleri ile ilgili daha fazla veriye sahipken Antik Dönem ile ilgili net görüşlere varıldığını söylemek henüz yanlış olacaktır. Buna rağmen eldeki verilerden yola çıkarak, kremasyon gömünün Phokaia'da Hellenistik ve Roma Dönemi mezarları ile temsil edildiği düşüncesine varabilmekteyiz. Önümüzdeki yıllarda yapılacak çalışmalardan yeni bilgiler elde edilene dek, genel olarak Antik Dönem'de Phokaia'da kremasyon gömünün tercih edildiğini söyleyebilmekteyiz.

4.2.6. Khios

Khios'da Protogeometrik ve Geometrik Dönem'e tarihlenen kremasyon gömü örnekleri henüz çok fazla değildir. Ancak bu dönemlerde kremasyon gömünün uygulandığını gösteren veriler mevcuttur.

Ortaya çıkarılan bazı mezarların kap formunda olduğu belirtilmiş ancak türü verilmemiştir. Kariye'nin kuzeyinde yer alan Agios Isidoros yolunda gerçekleştirilen kazılarda Geç Protogeometrik Dönem'e ait olduğu düşünülen amphora içi dört mezar bulunmuştur. Aynı şekilde gömülerin ürne mi yoksa çocuk mezarı mı olup olmadığı belirtilmemiştir.³⁴²

Khios Adası'nda mezarların izlenebildiği diğer bir yerleşim alanı ise Rizari'dir. Rizari, 1950'lerin başında yapılan kurtarma kazısı sırasında araştırılmıştır. Çalışmalar küçük bir alanda gerçekleştirilebilmiştir. Nekropolün büyüklüğü ve yayılım alanı belirsizdir. Çalışma sırasında 2x1 m ölçülerinde kül ve karbonlaşmış toprak tabakası içeren yanık bir alan ortaya çıkartılmıştır. Yanık alanda taşlarla desteklenmiş sekiz adet gömü kabı bulunmuştur.³⁴³ Kapların altısının pithos, ikisinin amphora olduğu belirlenmiştir. Pithoslardan ikisinin içinde yalnızca toprak bulunurken diğerleri kül ve kemik kalıntıları da içermektedir. Mezarların içinde az sayıda küçük sunu kaplarından

³⁴¹ Özyiğit, 2003:334.

³⁴² Eva Maria Mohr, *'Eisenzeitliche Nekropolen im Westlichen Kleinasien: Struktur und Entwicklung zwischen dem 9. und 6. Jh. v. Chr.'*, Byzas 21, Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul, Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s216.

³⁴³ Mohr, 2015:218.

oluşan mezar hediyeleri de bulunmuştur.³⁴⁴ Urnelerde sistematik bir yön birliği bulunmaksızın doğrudan kaya üzerine yerleştirilmiştir. (Resim 38)

Lemos, ortaya çıkan sekiz gömü kabı için kremasyon ve çocuk inhumasyon gömülerinin bir arada olabileceğinden söz etmiştir.³⁴⁵ Eldeki veriler, Rizari’de ortaya çıkan buluntulardan yola çıkarak Khios’da Erken Dönem’de kremasyon gömünün uygulandığını, ek olarak hem kremasyon hem de inhumasyon gömünün aynı dönem uygulanabildiğini göstermektedir.

4.2.7. Samos

Samos’un araştırma geçmişine bakıldığında, çoğunlukla Antik Samos Kenti’nin havzasında bulunan gömüler bilinmektedir. Antik kentin güneybatısında Tria Dontia bölgesinde Geometrik Dönem’e ait mezarlar saptanmıştır (Resim 39). Çalışmalar 200 m²’lik bir alanda gerçekleştirilmiştir. Mezar alanı M.Ö. 6. yy. 3. çeyreğinde inşa edilen daire şeklinde alanda yer almaktadır. Daire şeklinde, taşlarla sınırlandırılmış bu alanda gömüler yapıldıktan sonra üzerleri 5.50 m çapında tümölüse benzer bir yığıntı ile örtülmüştür.³⁴⁶

Çember alanda yapılan kazıda ortaya çıkarılan veriler, genç bir kadına ait olduğu düşünülen istisnai bir inhumasyon mezar dışında Geometrik Dönem’de Samos’da yetişkin bireylere kremasyon uygulandığını, bebek ve çocukların ise yakılmaksızın farklı formda kaplarda inhumasyon yöntemi ile gömüldüklerini göstermektedir.³⁴⁷

Pişirme kabı, hydria ve amphora formlu urneler, herhangi bir yön birliği gözetilmeksizin yatay olarak toprağa gömülmüştür. Bireyler, ölçüleri yakılan bireye göre değişen ortalama 2.50 ila 1.10 m ölçülerindeki ocaklarda yakılmış ve yakma işlemi sonrası kül ve kemikler toplanıp urne içine konularak gömme işlemi gerçekleştirilmiştir. Kül ve kemik kalıntıları, urnenin içine ağız bölgesinden ve bazı durumlarda kap formunun karnına açılan bir delikten yerleştirilmiştir. Buluntular urne formunun

³⁴⁴ Yağız,2006: 237-238 – Mohr,2015:218.

³⁴⁵ A.A. Lemos, “*Rizari. A Cemetery in Chios Town*”, Greek Offerings. Essays on Greek Art in Honour of John Boardman, Oxford, s.80.

³⁴⁶ Mohr, 2015:222.

³⁴⁷ Mohr, 2015:222.

seçiminde cinsiyetin belirleyici olmadığını gösterir. Bulunan urne mezarların bir kısmı taban çukurunda etrafı taşlarla desteklenerek yerleştirilmiştir.³⁴⁸

Mezar halkası alanında mezarlara ek olarak sekiz adet yakma yeri bulunmuştur. ve birden fazla kez kullanıldığı gözlemlenmiştir. Yakma alanlarının katmanları; karbonlaşmış odun kalıntıları, kum ve çakıl taşları, killi toprak, kap-kacak parçaları ve bir elbiseye ait olabilecek metal aksesuarlar içermektedir. Buradan anlaşılacağı üzere birey, üzerinde giysi olduğu hâlde yakılmıştır. Ayrıca yakma ocaklarında bulunan hayvan kemikleri, zeytin çekirdeğı kalıntıları, kadeh parçaları, yonca ağızlı oinokhoe, pyxis, skyphos, krater ve amphora parçaları, kurban sunularını kanıtlamaktadır.³⁴⁹ Gömülere eşlik eden lü bireyin yakınları tarafından kullanılıp daha sonra ateşe atılan buluntular olabileceğı öngörülmektedir.

Samos’da Arkaik Dönem’e ait Doğı ve Batı Nekropollerini olarak adlandırılan iki nekropol alanı daha belirlenmiştir (Resim 40). Arkaik Batı Nekropolü, Heraion’a giden yolun sağı kuzey yamacında tepelik teraslı bir arazide geniş bir alana yayılmaktadır. Gömülerin arazi yapısına uyum sağılaması nedeniyle herhangi bir yön birliğı saptanamamıştır.³⁵⁰ Ayrıca yine arazinin koşullarına bağı olarak nekropolün bazı alanlarında gömülere yoğıun olarak rastlanırken bazı bölümlerinde ise mezar sayısı fazla değıildir.

1998 yılında Samos Batı Nekropolü’nde M.Ö. 6. yy.’dan Roma Dönemi’ne kadar uzanan 159’den fazla olduğu bilinen³⁵¹ farklı türlerde mezarlar belgelenmiştir. Bulunan mezarların eşitleri taş lahit ve pişmiş toprak lahit, pithos, basit toprak mezar, tuğıla mezar, ossilegia, oda mezar ve su knklerinden yapılan boru şeklinde mezar olarak sıralanmaktadır. Mezarların oğıunluğunu taş lahitler oluşturmaktadır. Tahribe uğramamış mezarların sayısı oldukça azdır. Daha sonra yapılan araştırmalarda 52 adet mezar daha bulunmuştur. Böylece bulunan mezar türlerine birincil ve ikincil kremasyon

³⁴⁸ Mohr, 2015:223-224.

³⁴⁹ Mohr, 2015:224.

³⁵⁰ Mohr, 2015:224-225.

³⁵¹ Bazı kaynaklarda mezar sayısı 161 olarak belirtilmiştir.

mezarlar, bebek ve çocuk gömüleri için hydira ve amphora ve çatı kiremidi mezarlar da eklenmiştir.³⁵²

Batı Nekropol’de bulunan mezarlardan yalnızca ikisi kremasyon mezardır. Bir diğeri ise dağınık halde bulunan urnedir. Birincil kremasyon mezar örneklerinden biri yanık bir alan içinde ortaya çıkartılmıştır ve az sayıda insan kemiği içermektedir.

Glyphada Gölü kuzey alanında Tsakos tarafından gerçekleştirilen kazılarda T1 ve T6 olarak adlandırılan ve M.Ö. 7-6. yy.’lar arasına tarihlendirilen iki adet kremasyon mezar tespit edilmiştir. Kremasyonların uygulaması kaya üzerinde bulunan doğal oyuklarda gerçekleştirilmiş, dolayısıyla kayaya ait bu doğal oyuklar kremasyon çukuru olarak kullanılmıştır. T1 no’lu kremasyon tahribe uğramasına rağmen küllerin bulunduğu alanda atlı figürinler ve seramik parçaları ele geçmiştir. T6 no’lu kremasyonun derinliği T1 kremasyon mezarın derinliğinden daha fazladır. (T1 derinliği 0.50 m, ölçüleri 1.180x0.70m – T6 derinliği 0.84 m, ölçüleri 0.90x0.60 m) T6 no’lu kremasyon mezarda kalın bir yanık tabaka içinde çok sayıda seramik parçası ile birlikte, gümüş üzeri altın kaplama dört adet küpe, beş adet bronz fibula ve fildişinden takı ve eşya parçalarından oluşan daha zengin mezar buluntularına rastlanmıştır.³⁵³ T1 no’lu birincik kremasyon gömüsünün erkek bir bireye ait olduğu osteolojik çalışmalarla belgelenmiştir. Ancak gömüye ait çok fazla buluntu ele geçmemiştir. T6 mezarı ile ilgili olarak ise, bunun bir kremasyon mezarı olabileceği gibi, kurban sunuların yakılması tanımlaması da öngörülmektedir.³⁵⁴

Samos Kuzey Nekropolü’nde Boehlau tarafından gerçekleştirilen kısa bir çalışmada iki taş lahit ve bir pişmiş toprak lahdin yanı sıra etrafı taşlarla çevrili yuvarlak formlu, tümülüs benzeri iki adet mezar ortaya çıkarılmıştır (Resim 41). Mezarların birinde kül tabakası ve kremasyon gömü kalıntıları içeren bir mezar tespit edilmiştir. Yanmış alan, kırık bir amphora ile ayaklı bir kâse parçası içermektedir. Mezarın hemen yakınında mermer sütun tamburu ve iki heykel parçası buluntularına rastlanmıştır.³⁵⁵

³⁵² Mohr, 2015:228.

³⁵³ Mohr, 2015:232-233.

³⁵⁴ Mohr, 2015:233.

³⁵⁵ Mohr, 2015:234.

Genel olarak bakıldığında Antik Dönem’de M. . 6.yy’da Samos’da hem birincil hem de ikincil kremasyonun uygulandığını düşündüren veriler mevcuttur. Yakma gömü uygulamasında arazi koşullarına bağlı olarak herhangi bir yön birliği tespit edilememiştir.  ocuk ve bebek mezarları örneklerinde, içinde yakılmış bir kadın birey ile yakılmamış  ocuk-bebek kemiklerinin aynı urnede bulunması kremasyon uygulamasının yetişkinlere cinsiyet farkı gözetilmeksizin uygulandığını, çocukların ise yakılmaksızın gömüldüğünü göstermektedir. Samos’da bireyler yakma ocağı olarak adlandırılan yakma alanlarında yakılarak bu alanın yakınlarına gömülmüşlerdir. Mezar hediyelerinde bulunan eşyaların materyali, türü, bezemesi ve kalitesi, bu dönem toplum içinde sosyal statü ve tabakalaşmanın olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Yakma alanı ve çevresinde ele geçen i ki ve sunu kapları ise libasyonun gerçekleştirildiğini düşündürmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA TROAS BÖLGESİNDE KREMASYON

5.1 Troas Bölgesi Coğrafyası ve Tarihsel Süreci

Antik Çağ'da Troas olarak bilinen; bugün Çanakkale ile kısmen Balıkesir illeri sınırları içinde bulunan Biga Yarımadası'nın batısında Ege Denizi (Mare Aegeum), güneyinde Edremit Körfezi, kuzeyinde Çanakkale Boğazı (Hellespontos) bulunmaktadır. Bölgenin güneyi, batısı ve kuzeyi denizle çevrilidir (Resim42).³⁵⁶ Güneyinde kara olarak Aiolis yer alır.

Troas, antik kaynaklarda da yer bulmuş; Strabon'un Geographika adlı eserinde Troas bölgesine oldukça yer verilmiş³⁵⁷ ve Troas için '*Propontise (Marmara Denizi) ve Aisepos ırmağından sonra gelen kıyıya döneceğim; bu deniz kıyısındaki ilk ülke Troas'tır. Her ne kadar harabe halinde terk edilmiş ise de sahip olduğu ün, yazarları kendisinden uzun uzun söz etmeye zorlar...*' sözleri ile başlayıp, o dönem coğrafyasına göre Troas'ın yerini tanımlamıştır.³⁵⁸

Antik yazarlardan Homeros ise Troas'ı; bölgenin yerli halklarından oluşan dokuz hanedan şeklinde ayırmıştır.³⁵⁹

Troas Bölgesi genel olarak engebeli bir coğrafi yapıya sahip olduğu için, tarımın yapılamadığı bölgelerinde dönemin yaşamış olan insan toplulukları tarafından hayvancılık gibi alternatif besin üretimleri tercih edilmiştir. Bölgede bulunan Homeros'un İlyada destanında '*çok pınarlı İda*' olarak bahsettiği İda Dağı (Kaz Dağları)'ndan³⁶⁰ gelen akarsular araziye beslemektedir. Bu akarsular; Satnioeis (Tuzla Çayı), Parsos (Bayram Deresi), Praktios (Umurbey Çayı) şeklinde sıralanmaktadır.³⁶¹ İda dağının akarsular bakımından zengin olması, bu bölgeyi yerleşme açısından her dönem

³⁵⁶ Bilge Ayça Polat, '*Troas Bölgesi'ndeki Arkaik ve Klasik Dönem Yerleşmeleri*', İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s.10

³⁵⁷ Polat, 2010: 9

³⁵⁸ Strabon, *Geographika*, XIII, I, I.

³⁵⁹ Homeros, *İlyada*, VI, 369.

³⁶⁰ Homeros, XIV, 283.

³⁶¹ Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001, s.59-60.

çekici hale getirmiştir³⁶². Suyun ve sulama imkanının bulunduğu İda dağı ve çevresi, bu anlamda da önemini her zaman korumuştur.

Arkaik Dönem başlangıcında artan nüfusun getirdiği sorun ve ihtiyaçlara çözüm için İonların, Anadolu'nun özellikle batı kıyılarında koloni kurmaya başladığı görülmektedir. Ayrıca Anadolu'nun batı kıyıları dışında, İtalya ve Karadeniz kıyılarında da yerleşim göstermişlerdir. Karadeniz kıyılarında kurulan kolonilerin bir diğer önemi de Karadeniz'e giden güzergahın Hellespontos üzerinden başlaması Karadeniz'de antik dünyanın ihtiyacını karşılayacak kadar önemli ölçüde tahıl üretimi yapılabilmesi³⁶³ ve koloniyi kuran ana kentin, koloni kenti ile sürekli iletişim halinde olması gerekliliği, Hellespontos ve kıyılarından sürekli haberdar olması ve bölgeyi bir anlamda kontrol edebilmesi demektir. Yeni pazarlar oluşturma düşüncesiyle Miletos ve Atina, bölgede koloni kuran önemli kentlerin başında gelmektedir.³⁶⁴

Aynı dönem (M.Ö. 8 yy. dolayları), Troas kıyılarına Yunan yerleşimleri başladığında bölgenin en eski yerli halkları da aynı bölgede yaşamaktadır. Hellespontosun güney kıyılarında yaşamakta olan yerli halklar antik kaynaklarda 'Lelegler' ve 'Dardenler' olarak geçmektedir.³⁶⁵

Bölgenin iskanının Paleolitik Çağlara dek gittiği bilinmektedir. Çalca mevkiinde bölgenin tek Neolitik yerleşimi bulunmaktadır. Çalca mevkiisi bu anlamda önem taşıdığı gibi, yerleşim Neolitiğin son dönemlerine tarihlenmektedir.³⁶⁶ Prehistorik devirlerden beri iskân görmüş bu bölge, bu zamanlarda dahi Anadolu-Avrupa (doğu-batı) arasında bir köprü görevi görmüş, her iki kültürün birbiri ile etkileşimini sağlamıştır.³⁶⁷

Troas bölgesinde yapılan çalışmalar sonucu, ilk yerleşimin Neolitik Dönem'e dek gittiği ve aynı bölgede farklı dönemlerce ve uzun yıllar yerleşimin devam ettiği görülmektedir. 'Kumtepe', burada bilinen en erken yerleşim örneğidir ve M.Ö. 5. binlere tarihlenir. Bronz Çağı'na gelindiğinde yerleşim ve yaşam konusunda bir hareketlilik ve

³⁶² Manfred Korfmann, *Denizsel Troia Kültürü*, Arkeo Atlas Dergisi II, İstanbul, 2003, s.132.

³⁶³ İsmail Gezgin, *Arkaik ve Klasik Dönemde Batı Anadolu*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2007, s.139.

³⁶⁴ Polat,2010: 12.

³⁶⁵ Ahmet Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004, s.16

³⁶⁶ Mehmet Özdoğan "1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı", XII. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara Basımevi, Ankara, 1990, s.346.

³⁶⁷ Afif Erzen, *Eskiçağ Tarihinde Marmara Denizi ve Boğazlar*, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi I, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1972, s.58-59.

yoğunluk gözlemlenmektedir. Troas, Bronz Çağ yerleşmesinin en dikkat çeken örneğidir. M.Ö. 950 yıllarında büyük bir yangın geçiren Troas'da Arkaik Dönem'le birlikte yeniden kentler kurulmaya başlar ve bölgede yaşam yeniden canlanır. Yine Yunan kolonizasyonu ve Yunan varlığı bu dönem ortaya çıkmaya başlar. M.Ö. 6.yy.'da Yunanlar, Troas bölgesinin birçok kıyısında koloni kentleri kurarak yayılmışlardır. Antik kaynaklarda, bu koloni kentleri ile yerli halkın birbiri ile uyum içinde yaşadıklarından bahsedilir. Yine bu dönem Troas aynı zamanda Pers etkisi altındadır. M.Ö. 5. yy. ortalarında bölgede Attika etkisi hissedilse de M.Ö. 334'te İskender, Pers kralı Darius'u yenip, Troas Hellenistik Döneme girene dek, Pers etkisinde yaşamaya devam etmiştir. Son olarak M.Ö. 241-226 yılları arası Seleukosların hakimiyetinde olan Troas, M.Ö. 133 yılında artık bir Roma eyaleti olarak var olmaya devam eder.³⁶⁸

Troas bölgesinin bilinen antik yerleşimleri;³⁶⁹ Abarnias (Abarnis), Abydos, Alexandria Troas, Andreia, Assos, Dardanos, Ilion (Troia), Kebren, Lamponia, Neandria, Parion, Skepsis, Sminthion (Apollon Smintheus), Tenedos'tur (Resim 43).³⁷⁰

5.2. Troas Bölgesi'nde Görülen Kremasyon Gömüler

Homeros'un destanlarında detaylı yer bulan Troas Bölgesi, 1800'lü yıllardan bu yana kişisel ve bilimsel meraklar ışığında dönem dönem araştırılmış ve keşfedilmiş, bölgede başlarda sistemsiz bir biçimde, sonradan ise sistemli olarak keşif ve kazı çalışmaları yapılmıştır. Kazı geçmişi oldukça uzun olan Troas Bölgesi, yıllar süren çalışmalar sonucunda, ölü gömme adetleri ile ilgili verilere de ulaşmıştır. Ölü gömme gelenekleri ile ilgili buluntular, Neolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Burada öncelikle bölgedeki yakma gömülerin de içinde bulunduğu nekropol alanları incelenecektir (Resim 44).

5.2.1. Beşiktepe

Beşiktepe yerleşimi; Çanakkale il merkezinin güneybatısında³⁷¹, Troia'nın 7 km. güneybatısında, denize yüksekliği yaklaşık 30 km.³⁷², Ege denizine uzanan kayalık bir

³⁶⁸ Polat,2010: 23-29.

³⁶⁹ Alfabetik sıraya göre sıralanmıştır.

³⁷⁰ Reyhan Körpe, 'Troas Bölgesi Antik Kentleri', Edt. Mustafa Demir, 'Çanakkale Savaşları Tarihi I', Değişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.349-410.

³⁷¹ TAY, Kalkolitik/Beşiktepe

³⁷² Polat,2010: 35.

çıkıntı üzerinde kurulmuştur (Resim 45 a-b).³⁷³ Bazı kaynaklarda Beşiğetepe olarak da isimlendirilmektedir.³⁷⁴

Yerleşme ilk olarak, Schliemann tarafından Troia Savaşları kahramanlarının mezarlarını aradığı sırada keşfedilmiştir.³⁷⁵ İlk Prehistorik buluntular ise J.Cook ve D.H. French tarafından tespit edilmiş ve Korfmann'ın başkanlığında 1982-1986 yılları arasında titizlikle kazılmıştır.³⁷⁶ En eski evre Troia I tabakasına tarihlendirilmiştir.³⁷⁷ Tabakalanmalar ise; en üst katmanda Bizans Dönemi, hemen altında iki tabaka Hellenistik Dönem, hemen altında Troia VI-VII ve en altta Tunç Çağı (Troia I) şeklindedir.³⁷⁸

1983 yılında Korfmann'ın kazıları sırasında güneydoğuda LL 82/83 kuzeydoğuda PP 83 açmalarında yapılan sondajlardan elde edilen bilgilere göre, bu Neolitik bölgede rahatça görülebilen Tümülüs, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Tümülüs, 40 cm kalınlığında, kil, kireç taşı ve topraktan oluşan homojen bir dolguya sahiptir. Tümülüsün tabana yakın bölümünde prehistorik malzemelere rastlanmıştır.³⁷⁹

Korfmann, Truva Savaşları'nın olup olmadığı konusunun tarih ve sosyoloji bilim dalları tarafından halen sorgulanırken bu süreçte arkeoloji dünyasında söz konusu döneme ait (M.Ö.13.-12.yy.) tam da deniz kıyısında bir mezarlığın bulunduğunu dile getirir. Kıyıya 1,7 m yükseklikte ve denize sarp olan bu mezarlığa giden yolun basamakları da dikkat çekmiştir. Ayrıca yoğun tahribat görmüş bir taş sırası ile çevrilidir. Bahsi geçen mezarlık 1984 yılı kazı döneminde Turan Efe tarafından bulunup kazılmıştır. Toplamda 8 açmada çalışılmıştır. Aynı yıl kazılan mezarlıkta toplamda, elli altı adet mezar açığa çıkartılmıştır.³⁸⁰ Korfmann'ın kazı başkanlığını yaptığı 1982-1987 yılları

³⁷³ Sinan Kılıç, *Marmara Bölgesi İlk Tunç Çağı Yerleşimleri*, 1999 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Ankara T.C. Kültür Bakanlığı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yayınları, Ankara, 2000, s. 32.

³⁷⁴ Aşkıl Akarca, *Troas'ta Aşağı Skamandros Ovası ve Çevresindeki Şehirler*, Belleten, 42/165, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1978, s.13

³⁷⁵ Akarca, 1978:13.

³⁷⁶ Ertan Küçükkefe, *'Troas Bölgeleri Ölü Gömme Gelenekleri'*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2011, s.70.

³⁷⁷ Kılıç, 2000:32.

³⁷⁸ Küçükkefe, 2011:70.

³⁷⁹ Manfred Korfmann, *'Beşik-Yassitepe ve Beşik Sivritepe 1983 Ön Raporu'*, 6. Kazı Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İzmir, 1984, s.111-113.

³⁸⁰ Manfred Korfmann, *'Beşik-Yassitepe ve Beşik Sivritepe ve Beşik Mezarlığı 1984 Ön Raporu'*, 7. Kazı Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1985, s.231-232

arasında bu mezarlıktan yüze yakın mezar açığa çıkartılmıştır. Alanında toplamda iki yüze yakın mezar barındıran ve extramural bir nekropol olarak tanımlanan bu mezarlık alanı, dönem dönem soyulmuş olsa da zengin buluntu örnekleri barındırmaktadır. Bölgenin zaman zaman erozyona uğraması sonucu mezarların çoğu tahrip olmuştur. Bu yüzden 100'e yakını tespit edilebilmiştir (Resim 46).

Mezarların 52 tanesi küp mezar, 35 tanesi çömlek mezar, 8 tanesi taş sanduka mezar ve 2 adet megaron planlı olarak tanımlanan oda mezarlarıdır.³⁸¹ Mezar türlerine bakıldığında o dönem hem inhumasyon hem de kremasyon gömü uygulanmıştır.

Bulunan mezarların arasında yakma gömü mezarları da bulunmaktadır. Megaron planlı olarak tanımlanan 1 no'lu oda mezarın içinde bulunan bir urnede, üç adet yakma gömüye rastlanmıştır. Bu gömüler, Korfmann tarafından Troia VI-VIIa evrelerine tabakalanmıştır. (M.Ö. 13yy.). Ayrıca küp mezarların içinde urnelere de rastlanmıştır. Çömlek/Urne mezarların bazılarının içi boş bir şekilde bulunmuştur ve kazı sahibince sembolik mezar olabileceği öne sürülmüştür.³⁸²

Bulunan gömülerdeki iskeletlerin içinde bazıları yanmış ve yanmamış halde kemikler birbirine karışık olarak bulunmuştur. Buluntularda çocuk ve bebek kremasyon gömüsüne rastlanmamıştır. Ve yakma gömü çoğunlukla erkek bireylere uygulanmıştır. Bulunan bazı gömülerde yön birliği bulunmaktadır. İkinci kez kullanılan mezar örneklerine rastlanmıştır. Ayrıca yakma gömülerin uygulanması hem Son Tunç Çağı Dönemi yakma gömünün uygulandığını gösterirken hem de Homeros'un destanlarını doğrular niteliktedir.

Her iki gömme türünde de mezar hediyelerine rastlanmıştır. Örneğin, mezar alanında bulunan ve tahrip olmuş bir küp mezarda, akik ve altın boncuklar, fildişi ve boynuzdan mühürler ve üstü bezeli kemik parçaları gibi zengin hediyeler bulunmuştur.³⁸³

Mezarların çoğunda Myken taklidi kap kacakların bulunmasını Troas ile Mikenlerin arasında düzenli bir iletişim olduğunu göstermektedir. Bu durum bize mezar

³⁸¹ Küçükkefe,2011:72-74.

³⁸² Küçükkefe,2011:72-74.

³⁸³ Manfred Korfmann, '*Beşik-Yassitepe ve Beşik Mezarlığı 1985 Ön Raporu*',8. Kazı Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür v e Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1986, s.265

buluntularının bahsi geçen şehir hakkında sadece dini değil, aynı zamanda ekonomik, ticari, siyasi ve günlük yaşamları hakkında bilgi edinebileceğimizi göstermektedir.

5.2.2. Troia/İlion

Homeros'un destanları ile özdeşleşmiş olan ve destanlarda İllion/İlion olarak bahsi geçen Troia, Biga yarımadasının kuzeybatı ucunda, Kara Menderes deltasının güneydoğusunda, Hisarlık sırtının batıya çıkıntı yapan en yüksek noktasında konumlanmaktadır. Hem iki kıtayı hem de iki denizi birleştiren bir noktada olması, Troia'yı her dönem, önemli bir kent haline getirmiştir.³⁸⁴ Troia, günümüzde de aynı önemini korumaktadır ve uzun kazı geçmişine bakarak arkeolojik veri bakımından çok bereketli bir bölge olduğunu söylemek mümkündür (Resim47).

Troia, Erken Tunç Çağı'ndan itibaren iskân edilmiş bir höyük yerleşimidir. Toplamda on ana tabaka ve fazlaca alt tabakalardan oluşan kronolojisi ile Anadolu ve Ege dünyasında büyük önem taşımaktadır. Troia'nın keşfedilmesinde Homeros destanlarının büyük etkisi vardır. Antik dönemlerden bu yana, hakkında araştırma yapılan ve merak edilen Troia, arkeoloji bilimine olan ilginin de artmasını sağlamıştır.³⁸⁵

Kazı dönemlerine kısaca bakılacak olursa; Hisarlık höyüğünün Troia/İlion ile özdeş olacağını keşfeden ve höyükte kazıyı ilk başlatan kişi Calvert'tir. Calvert aslen diplomattır ve 1863-65 yılları arasında gerçekleştirdiği kazılara ait yeterli belgeleme ve bilgiler mevcut değildir. Calvert'in Schliemann'ı bölgeye davet etmesi ile o dönem Troia'nın adı duyulmaya başlar. Buradan hareketle Troia'nın ününün bu dönem bu şekilde başladığını söylemem mümkündür. 1968 yılında bölgeye gelen Schliemann 1870 yıllarında kazıya başlamıştır.³⁸⁶ Schliemann kazıları 1890'a kadar devam etmiştir. Ne yazık ki bu dönem kazıları için de bilgi kısıtlılığı ve belgeleme eksikliği söz konusudur. Schliemann'ın ölümü sonrası kazıları Dörpfeld devam ettirmiş ve 1902 yılında kazıların genel değerlendirmesini içeren bir eser yayınlamıştır. Ayrıca Dörpfeldi Schliemann'ın tabakalama hatalarını fark edip bu konuda düzeltmeler de yapmıştır. Dörpfeld sonrası uzun bir aradan sonra 1932 yılında Cincinnati Üniversitesi'nden Prof. Dr. Carl Blegen, Troia höyüğünde yedi yıl süren kazılara başlamıştır. Blegen döneminde Troia'da daha

³⁸⁴ Polat,2010: 46-48.

³⁸⁵ Polat,2010: 46-48.

³⁸⁶ Burada Schliemann'ın da bir arkeolog olmadığını belirtmekte fayda vardır.

sistematik bir kazı gerçekleştirilmiş, daha modern teknikler kullanılmıştır. 50 yıllık bir aradan sonra ise kazılar 1988 yılında Tübingen Üniversitesi'nden Prof. Dr. Manfred Korfmann tarafından tekrar başlatılmıştır. Çalışmalar 2005 yılında Korfmann'ın vefatına dek Korfmann ve ekibi tarafından sürdürülmüştür (Resim 48). Kazı süresince Korfmann Prehistorik Dönem'e ağırlık verirken, Prof. Dr. Brian Rose ise Klasik Dönem ağırlıklı çalışma gerçekleştirmiştir. İlk dönem kazıları aksine Korfmann dönemi kazıları daha detaylı ve sistematiktir. Belgelemeler ve yayınlar üzerinde titizlikle çalışılmıştır.³⁸⁷

Troia Tabakalanması;

Troia I Dönemi	İTÇ (M.Ö. 3000'ler)	Denizsel Troia Kültürü
Troia II-III Dönemi	İTÇ II (M.Ö.2200)	
Troia IV-V Dönemi	İTÇ III ve OTÇ evresi (M.Ö. 2200-1700)	Anadolu Troia Kültürü
Troia VI-VIIa Dönemi	Son Tunç-İlk Demir evresi (M.Ö. 1700-1200)	Yüksek Troia Kültürü
Troia VIII Dönemi	Hellen Dönemi	
Troia IX Dönemi	Roma Dönemi	

Troia kazılarına 2020'de pandemi nedeniyle bir süre ara verilmiş olsa da, pandemi sonrası kazı çalışmaları günümüzde halen devam etmektedir.

Kazı sonuçları toplantıları ve raporlar incelendiğinde Troia buluntu malzemeleri ve mimari konusunda cömert bir yerleşim bölgesidir. Fakat ölü gömme gelenekleri açısından incelendiğinde aynı durum söz konusu değildir. Özellikle erken dönem tabakalarında bulunan az sayıda mezarlar, bu konuda detaylı ve net bilgilere sahip olmayı zorlaştırmaktadır.

³⁸⁷ Polat,2010: 48-50.

Troia'nın erken tabakalarında inhumasyon gömülere rastlanmıştır ve bunların çoğu intramural ve çocuk/bebek gömüleridir:

Troia I'in erken evresinde 6 adet çocuk gömüsü bulunmuştur. Bu gömülerin ikisi basit mezar, diğer dördü çömlek mezardır. Troia II tabakasında yetişkin bir kadın basit mezarı ile iki adet çocuk iskeleti bulunmuştur. Bu tabakada çok az mezar hediyesi buluntusu ele geçmiştir.³⁸⁸ Bunlar kap kacak ve bir kurşun bileziktir. Troia III ve IV tabakalarında yine dört adet yeni doğan çocuk mezarı bulunmuştur. Troia V katında ise iki yaşından daha küçük olduğu tahmin edilen bir pithos çocuk mezarı bulunmuştur.³⁸⁹ Bittel, yerleşim içinde çoğunlukla bebek ve çocuk gömülerin ya da çocuklu veya hamile kadın gömülerin olması durumunu, bu dönemlerde yetişkinlerin yerleşim dışına gömülmüş olabilecekleri şeklinde yorumlamıştır. Buradan yola çıkarak bu dönemlerde ektramural gömüler olduğu düşüncesi öne sürülebilir.

Blegen kazıları sırasında Aşağı Şehir kısmında Geç Troia VI'ya tarihlenen kremasyon mezarlığı bulunmuştur. Mezarlığın kuzeyindeki yakma alanı ise krematoryum olarak tanımlanmıştır (Resim 49).³⁹⁰

Aşağı şehri çevreleyen hendeğin yaklaşık 80 m güneyinde, iç kısımda bulunan mezarlıkta 18 adet el değmemiş, 182 adet ise oldukça tahrip olmuş kremasyon mezarlar bulunmuştur (Resim 50).³⁹¹

Troia yerleşimine bakıldığında tanımlanmış mezarların çoğu erken döneme aittir. Gömü çeşitleri çoğunlukla, basit mezar, küp mezar ve nadiren taş sanduka mezardır. Kremasyon mezarlar çok fazla tahribe uğradıkları için mezarlar hakkında detaylı bilgiler mevcut değildir. Tabakalardan çıkan mezar hediyeleri çok sayıda değildir. Genel olarak ektramural gömü tercih edilmiştir. Erken dönem tabakalarında yerleşim içinde genel olarak çocuk gömülere rastlanması, çocuk ölümlerinin daha sık görüldüğü ya da çocukların özellikle yerleşim içine gömüldükleri şeklinde yorumlanabilir. Genel olarak bakıldığında çocuk ve bebeklerin ruhlarının günahsız olduğuna inanıldığı için birçok

³⁸⁸ TAY, Hisarlık/Troia

³⁸⁹ Kurt Bittel, *'Prehistorik Devirde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri'*, II Türk Tarih Kurumu Kongresi, İstanbul, 1937, s.174.

³⁹⁰ Manfred Korfmann, *'1991 Yılı Troia Çalışmaları'*, 14. Kazı Sonuçları Toplantısı, C1, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1992, s.384.

³⁹¹ Küçükkefe, 2011:83.

dönemde ve bölgede çocuklar için intramural gömüler tercih edilmiştir. Kazılarda bebek kremasyon örneğinden söz edilmemiştir. Troia yerleşmesinde kremasyon gömü varlığı söz konusu olsa da detaylı incelenmiş ve geniş bilgiler veren bir kremasyon gömüye rastlanmamıştır.

5.2.3. Assos

Assos, Troas bölgesinin güney kıyılarında bulunan Ayvacık ilçesinin 13 km güneybatısında Behramkale Köyü'nde yer almaktadır. Kent, denizden 234 m yükseklikte volkanik bir kayanın üzerinde ve eteklerinde kurulmuştur. Hemen güneyinde dik yamaçlardan inilen bir limana sahiptir.³⁹² Liman, günümüzde de kullanılmakta ve turizm camiasında da Assos Antik Liman olarak bilinmektedir.

Assos, Troas bölgesinde sürekli yerleşim görmüş kentlerden biridir. Bölgenin M.Ö. 2. binden bu yana değişim geçirerek ve kesintiye uğramadan kullanım gördüğü bilinmektedir (Resim 51).³⁹³

Antik kaynaklarda Assos ismine çok rastlanmaz ve bu konudaki fikirler çeşitlilik gösterir; diğer yandan Satnioeis yakınlarında Pedasos olarak anılan Zeleg şehrini Assos ile bir tutan antik kaynaklar da bulunmaktadır.³⁹⁴ Bölgede araştırma yapanlar ise, Pedasos ile Assos'un aynı kentler olmadığını düşünmektedir.³⁹⁵

Assos'a bakıldığında, bölgenin konumundan fayda sağlanmış ve bölgenin yapılanması güçlendirilmiştir.

Kent, M.Ö. 7. yy.'ın başlarında kentin karşısında bulunan Lesbos adasından gelen Aioller tarafından kurulmuştur³⁹⁶ ve Assos, Aiollerin Troas'ta kurmuş oldukları ilk kenttir.³⁹⁷

Assos, Aiollerden önce Lydia egemenliğindedir. Aiollerin gelmesiyle hareketlenen kent, M.Ö. 545 yılından itibaren diğer Batı Anadolu kentleri gibi Perslerin eline geçmiştir.³⁹⁸

³⁹² Polat,2010: 433.

³⁹³ Ümit Serdaroğlu, *Assos*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1996, s.9.

³⁹⁴ Polat,2010: 435.

³⁹⁵ Sevin,2001:69.

³⁹⁶ Strabon,*XIII-I*,58.

³⁹⁷ Körpe,2008:362.

³⁹⁸ Körpe,2008:362.

Assos, M.Ö. 478 yılında kendisi gibi birkaç kıyı kenti ile birlikte Attika Delos Deniz Birliği'ne kurucu üye olarak katılmış ve yılda bir talent³⁹⁹ vergi ödemiştir.⁴⁰⁰

M.Ö. 336 yılında satrapların ayaklanmalarının başlaması ve devamında M.Ö. 336 Antalkidos Barışı sonrası, Eubolos kendini Assos'un hakimi ilan etmiştir. Eubolos'un ölümü sonrası yerine Platon'un öğrencisi Hermias geçer. Hermias'ın hakimiyeti döneminde arkadaşı Aristoteles de Assos'ta 3 yıl yaşamış ve burada dersler vermiştir.⁴⁰¹

M.Ö. 345 yılında Assos'un hakimiyeti tekrar Perslerin eline geçer, M.Ö. 334 Granikos Savaşı sonrası Büyük İskender'in egemenliğine giren kentte, M.Ö. 133 yılından itibaren Bergama Krallığının hakimiyeti görülür.⁴⁰²

Kent sonrasında Roma Dönemi ve Bizans Dönemi'nde de var olmuş, 1330 tarihinden itibaren ise bir Türk Köyü olarak varlığını sürdürmüştür.⁴⁰³

Assos'un gerek kalıntılarının iyi durumda olması gerek konumu ve güçlü bir manzaraya sahip olması her dönem seyyahların ilgisini çekmiş ve çekmeye de devam etmektedir (Resim 52).

Assos'ta araştırmalar 1881 yılında Amerikalı bir ekip tarafından başlatılmıştır ve 1883 yılına dek sürdürülmüştür. Ekibin başında J.T. Clarke ve F.H. Bacon bulunmuştur. 1883 yılında bu yana yaklaşık yüz yıllık bir aradan sonra, Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu'nun başkanlığında 1980 yılında yeni dönem kazıları tekrar başlatılmıştır. Serdaroğlu, 2005 yılında vefat etmiş ve bu döneme dek kazıları sürdürmüştür. Serdaroğlu'ndan sonra kazılar, Prof. Dr. Nurettin Aslan tarafından yürütülmektedir.⁴⁰⁴

Assos Kenti'nin nekropollerini Batı ve Doğu sur kapılarının önünde yer almaktadır. Kuzeyde de dağınık mezarların yer aldığı bilinmektedir. Doğu nekropolü henüz detaylı olarak araştırılmamıştır; ancak Batı Kapısı Nekropolü⁴⁰⁵ ve Akropolis'teki Athena Tapınağı Assos'un Arkaik ve Klasik Dönem yerleşmesi hakkında bilgiler, sunmaktadır.⁴⁰⁶ Batı Kapısı Nekropolü haricinde Roma Dönemi'ne ait bir nekropol daha

³⁹⁹ Antik Yunan döneminde kullanılmış ağırlık ve para birimidir.

⁴⁰⁰ Serdaroğlu, 1996: 14.

⁴⁰¹ Polat, 2010: 436.

⁴⁰² Sevin, 2001: 70.

⁴⁰³ Polat, 2010: 436.

⁴⁰⁴ Küçükkefe, 2011: 92.

⁴⁰⁵ Mohr, 2015: 275.

⁴⁰⁶ Polat, 2010: 432.

bulunmaktadır (Resim 53). Buradan hareketle Assos kenti için, ölüleri şehir dışına gömdükleri söylenebilmektedir (Resim 54).

Batı Kapısı Nekropolü'ne bakıldığında ise Antik dönemin Arkaik Dönemi'ne tarihlenen çok fazla kremasyon örneklerine rastlanmıştır. Birçok Yunan kentinin Arkaik Dönemi'nde olduğu gibi Assos'ta da bu dönem yakma gömü popülerdir ve fazlaca tercih edilmiştir (Resim 55).⁴⁰⁷ Kremasyon gömünün hemen hemen bütün çeşitleri burada uygulanmıştır.⁴⁰⁸

Assos Batı Kapısı Nekropolü'nün batı kapısının hemen önündeki taş döşeli yolun üst kısmında teraslandırılmış bir alan bulunmaktadır. Arkaik gömüler buralarda dağılım göstermişlerdir. Kremasyon gömüler ise çoğunlukla nekropolün DX-I, E-I, ve S3 açmalarında yoğun olarak ele geçmiştir⁴⁰⁹ (Resim 56).

Assos Batı Kapısı Nekropolü'nde bulunan kremasyon mezarların öncüsü, birincil yakma mezarlardır. Daha önce de bahsedildiği üzere, ölünün gömüleceği yerde yapılan yakma işlemi birincil kremasyon/yakma olarak adlandırılmaktadır (Resim 57).

Birincil yakma gömünün Assos Batı Kapısı Nekropolü'ndeki ilk ve tek örneği C IX açmasında belirlenen 11 no'lu mezardır. Antropolojik bulgulara göre 17-20 yaşlarında genç bir kadına ait olduğu tespit edilen bu kremasyon mezar yaklaşık dört-beş metre karelik bir alana yayılmış olarak bulunduğu için⁴¹⁰ başlarda üç farklı mezar zannedip farklı numaralar verilmiştir. Daha sonradan yayılmış tek bir mezar olduğu anlaşılmıştır. Mezarın baş kısmının Batı Kapısı'na gelecek şekilde konumlanması ve mezarın etrafında yakma esnasında hava sirkülasyonunu sağlayacak olan ufak taş sırasının tespit edilmesi mezarla ilgili önemli detaylardır.⁴¹¹

11 no'lu mezarın, urne ve ikincil kremasyonun popüler olduğu Arkaik Dönem'de birincil kremasyonu temsil eden tek örnek olmasının yanında, mezarda 200 parça mezar

⁴⁰⁷ Nurettin Arslan-Beate Böhlendorf Arslan, *Taşın Hayat Verdiği Kent Assos*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2010, s110-114.

⁴⁰⁸ Federico Utili, *'Die Archaisch Nekropole VON Assos'*, Asia Minör Studien, Band 31, Bonn, 1999, s 110.

⁴⁰⁹ Erdinç Buruldağ, *'Assos Batı Nekropolü Ölü Gömme Gelenekleri (M.Ö.7-M.Ö.1 Yüzyıl)'*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2009, s17

⁴¹⁰ Utili, 1999:126-127.

⁴¹¹ Buruldağ,2009:19-20.

hediyesinin bulunması da onu benzersiz bir örnek haline getirmiştir.⁴¹² Buluntuların fazlalığı, yakılan bireyin zengin bir ailenin kızı veya eşi olabileceğini akla getirir. Mezarda, giysiye ait yanık cam boncuklar bulunmuştur. Boncuklar yakılan kadın bireyin yakma sırasında giydiği kıyafete ait olabilmektedir. Aynı boncuklu kumaştan Sappho'nun da söz etmesi M.Ö. 600'lü yıllara ait ve edebi olarak bahsedilen bir kostümün arkeolojik olarak belgelenmesi açısından da önem taşımaktadır.⁴¹³ Yakıldığı sırada mezar alanında cam boncukların yanı sıra zeytin çekirdekleri, salyangoz kabukları, domuz ve kümes hayvanı kemikleri de bulunmuştur. Buluntular, mezarda kurban kesildiğini düşündürmektedir.⁴¹⁴

Assos'ta birincil kremasyon uygulandığı sırada mezar eşyaları doğrudan ateş yığınının üzerine konulmuş ya da sonradan ateşe atılmıştır. Bu nedenle bir mezar içeriğinden çıkan mezar eşyalarının yanma derecesi farklılık göstermektedir.⁴¹⁵

Troas Bölgesi'ndeki, Batı Anadolu'daki, Antik Yunan'daki, şehirlerin Arkaik Dönem Nekropollerine bakıldığında bu dönemde birincil kremasyonların varlığını gösteren mezarlara rastlanmıştır. Özellikle Sardis'te yine genç bir kıza ait mezarda genç kızın küpe yüzük gibi takıları da bulunmuştur, fakat 11 no'lu mezardan en büyük farkı Sardis'teki genç kızın yakılmamış olmasıdır. Birincil kremasyon gömü örneği olarak bu kadar yoğun mezar eşyaları ve mezar hediyeleri ele geçirilmiştir. Buradan hareketle ölen kadının ailesinin (eşi, babası vb.) varlıklı ve çevresince tanınan bir aile olduğu düşünülmektedir.⁴¹⁶ Mezarda bulunan kişisel eşya ve hediyeler şu şekilde sıralanmaktadır: Kadın büstü, maymun, horoz, güvercin, ördek ve satyr şeklinde 6 adet lekythos, 19 adet boya bezemeli tabak, 3 adet altın küpe, iğne altın başlığı, 3 adet yüzük, 12 adet bronz küpe (yarım ay şeklinde ve üzerleri dekore edilmiş), 1 adet bilezik, 16 adet kısmen altın, gümüş be bronz fibula, çok sayıda kemik diskler, devamı olabilen 2 bronz kase, 2 adet şeritli kase, 3 adet lekanis, 8 adet köşeli kase, 1 adet şerit bezemeli küçük lekythos, 2 adet skyphos, 3 adet alabastron, 10 adet aryballos, 1 adet pişmiş topraktan

⁴¹² Buruldağ,2009:20-26.

⁴¹³ Utili, 1999:144.

⁴¹⁴ Utili, 1999:122-124.

⁴¹⁵ Utili, 1999:125.

⁴¹⁶ Buruldağ,2009:20-26.

kottabos taşı, bie kanthoriskosa ait seramik parçaları ve çok sayıda seramik parçaları ve 2 adet pişmiş topraktan yapılmış yuvarlak formlu kandil (Resim 58).⁴¹⁷

Assos Batı Kapısı Nekropolü'nde Arkaik Dönem'e tarihlenen birincil kremasyon örneğinden sonra bulunan kül dökme mezarların, birincil kremasyondan daha fazla örneğine rastlanmıştır. Kül dökme mezarlar birincil kremasyonlardan daha fazla urnelerden daha az tercih edilmiştir.⁴¹⁸ Kremasyonu anlatırken belirttiğimiz gibi, kül dökme mezarlar; kremasyon işlemi yakma alanında tamamlandıktan sonra yakma alanı yakınlarında çukur kazılarak küllerinin ve kemiklerinin ve varsa mezar hediyelerinin mezar çukuruna konularak toprağın kapatılması ile oluşmaktadır. Bu durum, mezar çukurlarına yakın bir yerde bir yakma alanı olması gerektiğini de akla getirmektedir. Batı Kapısı Nekropolü DI açmasında (Resim 59) çok miktarda kemik, kömür ve yanık kap parçalarına rastlanmıştır. Aşağıda bulunan kül dökme mezarların yakımı burada gerçekleştirilmiş olmalıdır.⁴¹⁹

2006 yılında Batı Kapısı Nekropolü'nün taş döşeli kısmında A2 açmasında oval taşların yerleşimi ile oluşturulan bir podyum keşfedilmiştir ve yine podyumun etrafında çok sayıda yanık seramiğe, yanık toprak tabakası ve kül kalıntılarına rastlanmıştır. Bu alanın da önceden krematoryum olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Nitekim hemen karşısında tespit edilen urne mezarlar, bu görüşü desteklemektedir (Resim 60 a-b).⁴²⁰

Kül dökme mezarlar almanca kaynaklarda 'brandschüttungsgräber' olarak kullanılmıştır, bizim dilimize kül dökme mezarlar olarak çevirilmiştir.⁴²¹

Batı Kapısı Nekropol kazı çalışmalarında 27 adet kül dökme mezarı bulunmuştur. Bu sayı bulunan birincil kremasyon örneklerinden daha fazla, urne mezarlara nazaran ise daha azdır. Oran olarak bakılacak olursa urnelerin yarısı kadardır.⁴²²

Mezar hediye ve buluntularını çoğunlukla Korinth koku/krem kapları ve fibulalar oluşturmaktadır. Fibulalar büyük olasılıkla ölünün yakma sırasında üzerine giydirilen

⁴¹⁷ Buruldağ,2009:22-26.

⁴¹⁸ Utili, 1999:111.

⁴¹⁹ Utili, 1999:113.

⁴²⁰ Nurettin Aslan, '2006 Yılı Assos Çalışmaları', Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Sayı8, Ankara, 2008b, s.52.

⁴²¹ Utili,1999: 122-126.

⁴²² Utili,1999:111

giysinin bir parçasıdır. DX açmasının 40 ve 50 no'lu mezarlarında bulunan kuşlu kaseler en eski tarihli buluntulardır, aynı açmada 36 no'lu mezarda da hem koku kabı, hem bucchero kasesi hem de kuşlu kaseye rastlanmıştır.⁴²³ DX açmasının 45 ve 35, EI açmasının 11, EX açmasının 1 no'lu mezarlarında ise aryballos, fibula ve kulplu tencere örnekleri de dönemin mezar buluntuları arasındadır.⁴²⁴

Kül dökme mezarları ile yakma uygulaması bakımından benzerlik gösteren bir diğer kremasyon türü urne mezarlardır. Urne mezar uygulaması öncesi ceset yakma alanında yakılır ve kalan kemikler ve küller bu urnelere konularak kazılan toprağa yerleştirilir ya da kremasyon alanı yakınlarında üzeri toprak örtülerek kapatılır. Urnelerin boyutları standart değildir, hatta bazı urneler tüm kemikleri içine alacak kadar büyük değildir. Bu durumda kemiklerin hepsinin urneye konmadığı ihtimalinden yola çıkılarak vücudun daha az kemik bulunan bölgesinden, örneğin kalp bölgesinden arda kalan kemiklerin urneye konduğu varsayılmaktadır⁴²⁵ (Resim 61).

Kremasyon mezarların aksine Assos'taki urne mezarlar organizasyon prensibine uygun olarak sistematik olarak sıralı halde düzenlenmiş, küçük bezemesiz dikili taşlarla işaretlenmiştir.⁴²⁶

Alman ekiplerin kazı yaptığı sırada belirlenmiş 63 urne bulunmaktadır. Bu urnelerin yarısından fazlasını amphoralar oluşturmaktadır. Amphoraların ise 33 tanesi Bucchero amphoras, 9 tanesi ise küçük ve boyalı amphoralardır. Geri kalan urneleden 18 tanesi sıvı servisinde kullanılan sürahi biçimli kaplardır. 3 adet urne ise yoğun tahribat gördüğü için tanımlanamamıştır. Assos'ta Amerikalıların kazı yaptığı dönemde bulunan 8 urneyle beraber Arkaik Dönem'e ait toplamda 71 urne bulunmuş ve kazılar devam ettikçe bu sayı artmaktadır.⁴²⁷

Antik Dönem kent nekropollerinde bulunan birçok urne örneğinde olduğu gibi Assos'ta bulunan urnelerin de ağızları uygun taş parçaları ile kapatılmış ve mezar stelleri ile işaretleme yapılmıştır.⁴²⁸

⁴²³ Buruldağ,2009:27.

⁴²⁴ Utili,1999:112.

⁴²⁵ Utili,1999:114.

⁴²⁶ Utili,1999:114. - Mohr,2015:276-277

⁴²⁷ Buruldağ,2009:32.

⁴²⁸ Buruldağ,2009:32.

Klasik Dönem'e gelindiğinde Antik dünyada inhumasyon gömünün popülaritesi artmış ve kremasyon gömü görülmekle birlikte çok az tercih edilmiştir. Bu durumun yansımaları Assos Batı Kapısı Nekropolü'nde de görmekteyiz. Bu dönem taş sandık mezarlar, lahit mezarlar, dönemin yaygın inhumasyon gömü temsilcileridir. Bu dönem ele geçen tek kremasyon örneği, lahit mezar içerisinde belirlenen urne mezardır.⁴²⁹

Bu dönem yeni bir kremasyon gömü türü eklenmediği gibi var olan kremasyonların daha sade bir şekilde uygulandığı gözlemlenmektedir. Genel olarak urne mezarları tercih edilmiş, günlük kullanım kaplarının urne olarak kullanıldığı örneklerle rastlanmıştır. C IX açmasının 13 numaralı lahit mezarında Klasik Dönem'e tarihlenen urne döneme ait tek gömüdür. Urne mezarın genç bir kadına ait olduğu düşünülmektedir. Lahitte aynı zamanda dokuz farklı kişiye ait kemiklerin bulunması, bu lahdin uzun süredir kullanılan bir aile mezarı olduğunu akla getirir. Görüldüğü üzere her iki gömü de uygulanmış, genel olarak ise inhumasyon gömü tercih edilmiştir.⁴³⁰ Assos Nekropolünde hem Arkaik Dönem'de hem de Klasik Dönem'de bebek kremasyonlarına rastlanmamaktadır.⁴³¹

Klasik Dönem'de çok az rastlanan kremasyon gömü, Arkaik Dönem'de görülen çeşitliliği ile Hellenistik Dönem'de tekrardan görülmeye başlanmıştır. Arkaik ve Klasik Dönem'e nazaran form ve bezeme bakımından farklılıklar göze çarpmaktadır. Onun dışında birincil gömü, urne ve kül dökme mezarlar olarak Arkaik Dönem'de görülen kremasyon gömü çeşitleri görülmektedir. Genel olarak kil ve taş urneler gözlemlenmektedir. Kırmızı veya kahverengi renkli olarak da görülebilen amphoraların yüksekliklerinin 30-35 cm. arasında olması, yakılan cesedin kemik parçalarının tüm parçalarının toplanıp urne içine konulmasına imkân tanımıştır. Metal urnelere çok sık rastlanmaz. Toprağa veya kaya oyuklarına gömülen urnelere ek olarak taş sandukalara konmuş urneler de göze çarpmaktadır. Ayrıca buluntularda, prothesis töreni için yakım öncesi kullanılan altın çelenk parçalarına da rastlanmıştır. Çelengin, yakımın hemen öncesi çıkartıldığı düşünülmektedir.⁴³²

⁴²⁹ Buruldağ,2009:77.

⁴³⁰ Reinhard Stupperich, 'Vierter Vorbereicht über die Grabung in der West Nekropole von Assos im Sommer', Asia Minor Studien,Cilt 21, 1996b,s11-19.

⁴³¹ Mohr,2015:279.

⁴³² Buruldağ,2009:108-109.

Hellenistik Dönem, Arkaik ve Klasik Dönem’de ortaya çıkan kremasyon ve inhumasyonun birlikte görüldüğü bir dönem olmuştur. Her iki gömünün de sıklıkla tercih edilmesi, bunun tamamen ailenin seçimine ve maddi imkanlarına bağlı olduğunu düşündürmektedir.

Assos’ta M.Ö. 6. yy.’ın son çeyreğinden itibaren lahit mezar, olağan gömü yöntemi olmuştur.⁴³³

5.2.4. Antandros

Antandros, Troas’ın güneydoğu sınırında, Balıkesir il sınırı içindedir. Erdemit ilçesi ile Altınoluk Beldesi’ne bağlı Avcılar Köyü arasında konumlanmaktadır. İda (Kaz) Dağı’nın güney eteklerinde denize dik uzanan Kaletası tepesinin zirve ve batı yamaçlarında yer almaktadır (Resim 62). Troas kentlerine nazaran daha izole bir konumdadır. Antik Dönem’de tersaneleri ile ünlüdür.⁴³⁴ Kentin eski adı, geçit anlamına gelen Derbent/Dervent olarak bilinmektedir.⁴³⁵

Aiolis ile Mysia bölgelerini Troas’a bağlayan bir noktada yer alan Antandros, denize oldukça dik inen ve antik yolun zorlu bir alandan geçmesine izin veren stratejik bir noktada bulunmaktadır.⁴³⁶

Kentin yerleşim tarihçesi bulguların ışığında M.Ö. 2. bine dek gitmektedir.

Kent, M.Ö. 652-70 yılları arasında Kimmer istilasına uğramış, Lydia kralı Alyattes’in oğlu Kroisos tarafından M.Ö. 570 dolaylarında Troas bölgesi ile birlikte Kimmerlerden temizlenmiştir.

M.Ö. 512 yılında Antandros da diğer kentler gibi Pers hakimiyetine girmiştir. Antandrosu’un tersaneleri Perslerin dikkatinden kaçmamış olmalıdır ki, kent yakınlarına garnizon kurmuşlardır.

Pers hakimiyeti sonrası Antandros Kenti, Attika Delos Deniz Birliği’ne üye olmuştur. Zamanla Mytilene devleti arasında yaşadığı anlaşmazlıklar sonucu M.Ö.

⁴³³ Utili,1999:128.

⁴³⁴ Polat,2010: 489-490

⁴³⁵ Polat,2010: 489.

⁴³⁶ Gürçan Polat-Yasemin Polat, ‘Antandros Nekropolü 2001-2006 Yılları Ön Raporu’, Arkeoloji Dergisi Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Cilt 9, İzmir, 2007, s1.

428'de Mytilene, Antandros'u işgal etmiş, M.Ö. 425 yılında Atina'nın Mytilene'ye galip gelmesi ile Mytilene'nin Antandros kenti üzerindeki hakimiyeti sona ermiştir.⁴³⁷ Thukydides 'Peloponnesos Savaşları' adlı eserinde bu konuda bilgi vermiştir.⁴³⁸

M.Ö. 334 yılına gelindiğinde bölge, Büyük İskender'in Perslere son vermesi üzerine İskender'in hakimiyetine geçmiştir. M.Ö.189 yılında Pergamon Krallığı'na bağlanan Antandros, Roma Dönemi'nde gümrük limanı işlevi gören bir kent olarak varlığını sürdürmüş, Bizans Dönemi'nde ise psikoposluk merkezi haline gelmiştir. En son Arap akınlarına maruz kalan kent, akınların sonrasında surla çevrili sarp kayalığa doğru çekilmiştir.

Kentin keşfi ise, Kiepert'in 1842 yılında Avcılar Köyü Camisi'nde devşirme malzeme olarak kullanılan ve üzerinde Antandros yazan onurlandırma yazısını görmesi ile olmuştur. 1888 yılında H. Kiepert ve E. Fabricius, Dervent Tepe etrafında yaptıkları araştırma sonucu mimari ve seramik parçaları bulup, bunlardan yola çıkarak bulundukları yerin Antandros olabileceği kanısına varmışlardır. 1881 yılında Schliemann da bölgeye gelmiş, Kiepert'in bahsettiği yazıtı incelemiştir.

J.Cook 1959-1968 yılları arasında Kaletaşı'nda yaptığı araştırma sonrasında kentin, tepe yamacında olabileceğini ileri sürmüştür. 1989 yılında Kale Taşı sahil kesimi imara açılınca imar çalışmaları sırasında bulunan mezarlar üzerine bölgede kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. 2000 yılında Prof. Dr. Gürcan Polat ve ekibi tarafından bölgede yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiş, 2001 yılından bu yana da yine Gürcan Polat başkanlığında Balıkesir Kuvayi Milliye Müzesi tarafından kazılar devam etmektedir.⁴³⁹ Devam eden kazılarda yoğun olarak çalışılan alanlardan birisi de Antandros Melis Nekropolisi'dir. Nekropolis, kentin 300 m batısında, 50 m'lik sahil şeridinde konumlanmıştır.⁴⁴⁰

Antandros Antik Kenti'nin tarihinde değinildiği üzere, Kimmerlerin kenti bir dönem işgal etmesi ve bu dönem sonrası Mytilene ile arasında çıkan anlaşmazlık;

⁴³⁷ İlayda Ürün, 'Antandros Nekropolisi Pithos Mezarları', Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış YL Tezi, İzmir, 2020, s.5.

⁴³⁸ Thukydides, PW,IV,52.

⁴³⁹ Ürün, 2020:8-9.

⁴⁴⁰ Gürcan Polat, 'Antandros 2001 Kazıları', 24. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, s25.

Atina'nın Mytilene'ye galip gelene kadar Antandros'un Mytilene işgali altında kalması, sırasıyla Perslerin ve Büyük İskender'in hakimiyeti altında yaşaması sonucu Antandros Nekropolü'nün farklı dönemlerde yoğun kullanım görmesi, mezar tiplerini çeşitlendirmektedir.

Yaklaşık 600 yıl boyunca kremasyon mezarlara rastlanan Antandros Nekropolü'nün yoğun kullanılmış olmasından ötürü, hem kremasyon gömülerde hem de inhumasyonun belli başlı gömü türleri için net bir tarih belirlemek çok mümkün olmamıştır (Resim 63).

Antandros Antik Kenti, Troas Antik Kentleri içinde yüksek oranda kremasyon gömü uygulanan kentlerden biridir. En erken buluntular M.Ö. 8. yy. sonu M.Ö. 7. yy. başına tarihlenen kremasyon mezardan gelmiştir.⁴⁴¹

Altınoluk'ta yazlık sitelerden biri olan Melis Sitesi kanalizasyon çalışmaları sırasında belirlenen nekropol, Melis Nekropolü olarak adlandırılmakta ve 2001 senesinden itibaren kazılmaktadır (Resim 64). Nekropol, üzerine inşa edilmek istenen bu sitenin temel kazısı sırasında oldukça tahribata uğramıştır. Bunun üzerine 1991 yılında müze, kurtarma kazısı başlatmıştır.⁴⁴²

Nekropolün M.Ö. 7.yy'dan M.Ö.4. yy.'a dek yoğun kullanım gördüğü ancak M.Ö. 5. yy.'a gelindiğinde kremasyon uygulamasının belirgin bir şekilde azaldığı görülmüştür. Nekropol genel olarak M.Ö.7. yy.'dan Bizans Dönemi'ne dek kullanım görmüştür.⁴⁴³

Gömüler zaman zaman tekli ve çoklu yakma gömü şeklindedir. Ayrıca içinde herhangi bir kemik buluntusuna rastlanmamış kenotaphion gömüler de mevcuttur.⁴⁴⁴

⁴⁴¹ Polat,2010: 496.

⁴⁴² Polat,2010: 492.

⁴⁴³ Özge Yıldız-Yılmaz S. Erdal, 'Antandros Antik Kentinde Ölü Yakma Geleneği', 23. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, Kocaeli, 2007, s.42-43.

⁴⁴⁴ E. Guhl- W. Koner, *The Greeks Their Life and Customs*, The Guernsey Press Co Ltd., Londra, 1994, s.288.

Nekropolisin en erken mezar buluntusu 3,5 yaşında bir çocuğa ait inhumasyon mezar,⁴⁴⁵ en erken kremasyon mezar buluntusu ise 6,5 yaşında bir çocuğa ait yakma gömüdür.⁴⁴⁶

Açmanın güneybatı yönünde Arkaik Dönem'e ait 45 adet kremasyon gün ışığına çıkartılmıştır. M.Ö. 7. yy.'a tarihlenen bu kremasyon mezarlarının üzeri yumruk büyüklüğünde moloz taşlarla kapatılmıştır. Kremasyon mezarlarda genellikle bronz fibulalar ele geçmiştir⁴⁴⁷ (Resim 65).

Yakarak gömme iki şekilde uygulanmıştır. Bunlardan biri, yakmanın nekropol alanında gerçekleştiği ve yakma sonrası alanın yakınına açılan bir çukura kül ve kemiklerin gömülüp üzerine toprak örtülmesi ile gerçekleşen birincil kremasyondur (Resim 66). Yüksek oranda tercih edilen bu yöntemde gömü alanında gözlenen yanık tabakası ve yüksek ısıya maruz kalan toprağın kızarması birincil kremasyon hakkındaki görüşleri desteklemektedir. Yakma işlemi gerçekleştikten sonra kremasyonun üstü çatı kiremidi ile kapatılarak gömülmüştür. Hellenistik Dönem'e tarihlenen 12 no'lu mezar bunun en güzel örneğidir (Resim 67). Yakma sonrası cesedin yanına bir bronz sikke, bir bronz bilezik ve bir bronz obje konularak üzeri çatı kiremidi ile örtülmüş, çevresi taşlarla sınırlandırılıp içi moloz taşlarla doldurulmuştur⁴⁴⁸ Yakma alanında bulunan irili ufaklı üzerinde yanık izi olan taşların⁴⁴⁹ ve toprağın, yakma işleminden sonra söndürme için ateşe atıldığı düşünülmektedir.

Bir diğer kremasyon yöntemi ise ikincil kremasyondur. İkincil kremasyon urneli ve urnesiz her iki şekilde uygulanmıştır. Ceset yakma alanında yakıldıktan sonra urne ve benzeri kaplara konularak gömülmüştür (Resim 68). Urne olarak genellikle stamnos kullanılmıştır. Stamnosların ağzı bir kiremit parçası veya kapak olarak kullanılabilecek bir kâse ile kapatılmıştır. Urnelerin içinde zaman zaman mezar hediyesi olarak unguentariuma rastlanmıştır. Bu mezarın en belirgin malzeme veren örneği 62 no'lu

⁴⁴⁵ Polat-Polat, 2007:1.

⁴⁴⁶ Özge Yıldız, 'M.Ö. 1. Binde Antandros Antik Kentinde Kremasyon:Ölü Gömme Geleneği Açısından İncelenmesi', Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006,s.90.

⁴⁴⁷ Polat-Polat, 2007:2.

⁴⁴⁸ Polat-Polat, 2007:5.

⁴⁴⁹ Gürçan Polat-Yasemin Polat, 'Antandros 2003-2004 Yılı Kazıları', 27. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Antalya, 2005, s.96.

mezardır. Mezarın ağzı çatı kiremit parçası ile kapanmış urnenin yanına mezar hediyesi olarak bir krater, bir lekane ve bir balık tabağı iç içe bırakılmıştır.⁴⁵⁰

Urne kabı olarak stamnos haricinde khytra ve dinos benzeri kaplar da urne olarak kullanılmıştır. Onun dışında amphoralar yaygın kullanım görmüştür. Özellikle Arkaik Dönem amphora buluntularının tümü gri hamurdur. İki amphoranın gövdesi yivli iki sıra bezemeli olup geri kalan amphoralar bezemesiz fakat özenli bir şekilde perdahlıdır.

Bulunan örneklerin yalnızca biri boyundan kulplu amphora olup geri kalanların hepsi omuzdan kulplu amphora urnelerdir.⁴⁵¹ Urne kullanımında da cinsiyet gözetilmemiştir. Urnelerin toprağa gömülmesi ile ilgili bir standart gözetilmemiştir. Urneler dik veya yatay olacak şekilde yerleştirilmiştir.

Yapılış olarak birincil kremasyon şeklinde uygulanıp, gömme esnasında urnesiz olarak doğrudan toprak içine bırakılan 338 no'lu mezar Assos'ta bol miktarda rastlanan kül dökme mezar örneğinin Antandros Nekropolü'nde tek temsilcisidir (Resim 69). Mezarın etrafı iri taşlarla çevrilmiş, yüksek ayaklı orientalizan bir tabak hediye olarak bırakılmıştır.⁴⁵²

Antandros kremasyon uygulamasında, yakma işlemi yaklaşık 950 °C ısıyla ve birey sırt üstü pozisyonda olacak şekilde muhtemelen giysileri üzerinde olduğu halde uygulanmıştır. Cinsiyet ayrımı gözetilmemiş hem kadın hem erkek, yakma gömüye tabi tutulmuştur.⁴⁵³ 6,5 yaşındaki çocuğa ait yakma gömüden başka uygulanmış çocuk/bebek yakma gömüye rastlanmamıştır. Devam eden kazılarda aksini iddia edecek bir mezar örneği ile karşılaşmadığı sürece Antandros'ta bebelere ve 6.5 yaşından ufak çocuklara kremasyon uygulanmadığı söylenebilmektedir.⁴⁵⁴

Mezar hediyeleri çok zengin içerikler sunmamaktadır. Genellikle aryballos ve alabastron gibi sıvı kullanım için küçük boyutlu kaplar, günlük kullanım amphoraları, skypos ve kyliks gibi içki kapları sunulmuştur. M.Ö. 4. Ve 5. yy.'larda kadınlar için bronz

⁴⁵⁰ Polat-Polat, 2007:5.

⁴⁵¹ Kahraman Yağız, 'Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1. Binde Ölü Gömme Gelenekleri', Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2006, s.123-124.

⁴⁵² Yağız, 2006:126.

⁴⁵³ Yıldız, 2006:124.

⁴⁵⁴ Polat-Polat, 2007:7.

ayna erkekler için striglisler⁴⁵⁵ hediye olarak bırakılmıştı. M.Ö. 4. yy. sonrasında ise gömülme öncesi ölünün ağzına gümüş veya bronz sikke bırakılmıştır. Çocuk ve bebek mezar hediyeleri ise aşık kemikleri ve emzikli oinokhoe veya khytridion gibi küçük boyutlu kaplardır.⁴⁵⁶

Kremasyon gömülerinde zaman zaman hayvan kemiklerine de rastlanmıştır. Araştırmacılar bu kemiklerin yanma sürecini hızlandırma için kullanılabileceğini, sunu olarak kullanılabileceğini⁴⁵⁷ ya da Homeros'un da dediği gibi ölü için verilen ziyafetten kalmış olabileceğini düşünmekle birlikte kesin bir şey söylenememektedir.

Özellikle M.Ö. 7. yy. başlarında kremasyon gömü daha fazla tercih edilirken, M.Ö. 5. yy.'a gelindiğinde kremasyon gömüde belirgin bir azalma olmuş lahitler daha fazla tercih edilmiştir.⁴⁵⁸ M.Ö. 4. yy.başlarında kremasyon geleneği terkedilmiş ve bu dönem inhumasyon gömü daha fazla tercih edilmiştir.⁴⁵⁹

Klasik Dönemde, Antandros Nekropolü'nde yok denecek kadar az miktarda kremasyon mezarlara rastlanmıştır. Ele geçen buluntularda yalnızca ikincil kremasyon örnekleri mevcuttur. Buradan Antandros Kenti'nin ölü gömme geleneklerinde yavaş yavaş değişim başladığını anlayabiliriz.

Hellenistik Dönem'e gelindiğinde Troas'ın diğer kentlerinin nekropollerinde olduğu gibi kremasyon tekrar görülmeye başlamış, adeta yeniden popüler olmuştur. Antandros'ta Hellenistik Dönem'e ait 28 adet kremasyon ortaya çıkartılmıştır. Bu dönem ikincil kremasyon yoğun olarak görülse de birincil kremasyonlar da mevcuttur.⁴⁶⁰ Arkaik Dönem'de olduğu gibi birincil ve ikincil kremasyon olarak uygulanmaktadır. Birincil kremasyonlar, üzeri çatı kiremidi ile kapatılarak gömülmüştür. Yukarıda bahsedilen 12 no'lu bir kadın birey mezarı bu duruma örnek teşkil etmektedir.⁴⁶¹ Hellenistik Dönem'de bir başka mezar türü olan lahitlerin içinde de urne mezarlara rastlanmıştır. Zaman zaman Klasik Dönem'de inhumasyon gömü olarak kullanılan lahitler Hellenistik Dönem'de

⁴⁵⁵ Güreş yapılmadan önce atletlerin vücutlarına sürdükleri yağı sıyırmaya yarayan alet.

⁴⁵⁶ Yıldız,2006:69.

⁴⁵⁷ Yıldız,2006:114.

⁴⁵⁸ Polat,2010: 497

⁴⁵⁹ Yıldız-Erdal,2007: 44.

⁴⁶⁰ Polat-Polat, 2007:5.

⁴⁶¹ Polat-Polat, 2007:5.

tekrar açılarak inhumasyon kemikleri yan tarafa kaydırılmak suretiyle kremasyon uygulaması gerçekleştirilmiştir. Mezar hediyeleri Arkaik Dönem mezar hediyelerine nazaran daha çeşitlidir.

Klasik Dönem’de neredeyse görülmeyen kremasyon gömünün Hellenistik Dönem’de bir anda çok fazla tercih edilmesi araştırmacılar için yanıtı aranan bir sorudur. Öne atılan fikirlerden biri yakma gömünün Büyük İskender’in Anadolu’ya gelişi ile tekrar popüler olabileceği ile ilgili bir düşüncedir fakat henüz bu konuda kesin bir şey söylemek olası değildir. Yine de yüzyıllar içinde ortaya çıkan yeni kültürlerin birbiri ile etkileşime girmesi sonucu toplumların değişmesi ve bu durumun geleneklerine yansımaları kaçınılmazdır (Resim 70).

Antandros Antik Kenti’nde yakma gömü dışında inhumasyon gömü uygulanmıştır. İnhumasyonun bu bölgede görülen çeşitlerini kısaca saymak gerekirse, basit toprak mezar, pişmiş toprak lahitler ve monolitik lahitler, sanduka mezar ve pithos mezar şeklinde sıralanabilir. Pithos mezarı çömlek grubu olarak sıralanabilir. Ek olarak çocuk ve bebek gömülerin yapıldığı amphora, hydria ve khytra formları da çömlek mezar grubunda tercih edilen inhumasyon mezarlardır.

5.2.5. Parion

Parion Antik Kenti, bugünkü Çanakkale ili Biga ilçesinde Balıklıçeşme beldesinin Kemer Köyü sınırları içinde kalmaktadır. Kenti Bodrum Burnu’nun üzerinde engebeli bir arazide yer almaktadır. Kente, Biga-Lapseki karayolunun 15 km’sinden kuzeye doğru ayrılan yoldan ulaşılmaktadır.

Antik kaynaklar tarafından Mysia kenti olarak anlatılan Parion’un, 2005 yılında yürütülen kazılar sonrası elde edilen verilerle bir Troas kenti olduğu kesinlik kazanmıştır. Kentin kurucuları konusunda çeşitli görüşler olmakla birlikte kentte M.Ö. 8. yy.dan itibaren yerleşim olduğu bilinmektedir.

Pers kralı Kyros M.Ö. 546 yılında Lydia krallığına son verince bölgedeki diğer birçok kent gibi Parion da Pers hakimiyetine girmiştir. M.Ö. 479-478 yıllarında Pers baskısına karşı birlik olmak için kurulan Attika Delos Deniz Birliği’ne katılmıştır.⁴⁶²

⁴⁶² Veli Sevin, *Anadolu’da Yunanlılar Anadolu Uygarlıklar Ansiklopedisi 2’*, Görsel Yayınları, İstanbul, 1982, s214-228.

Ksenophonun *Yunan Tarihi* adlı eserinde Parion'un müttefiki Atina'nın donanma gemilerini Parion limanına demirlediğinden söz eder. Buradan Parion ile Atina arasındaki ilişkiler hakkında ipucu edinebileceğimiz gibi, Parion'un limanının antik dönemdeki önemini de anlamaktayız.⁴⁶³

M.Ö. 334 yılında İskender'in Persleri yendiği doğu seferi sonrası, diğer tüm Troas kentleri gibi Parion da Makedon hakimiyetini kabul etmiştir. İskender'in ölümü sonrası Parion hakimiyeti İskender'in generallerinden Antigonas'a, M.Ö. 281'de Suriye kralı Seleukos'a geçmiştir. M.Ö. 188 yılında Bergama Krallığının hakimiyetine giren Parion, III. Attalosun ölümünden sonra M.Ö. 133'te Roma Hakimiyetine girmiştir.

Kentin adına ilk kez antik kaynaklarda rastlanmıştır. Yakın tarihte ise Wolpole, Troas sikkelerinin yoğunluğundan hareketle Hunt'ın, Parion'un Biga sınırlarında yer aldığı konusuna değindiğini söylemiştir. Türkler tarafından ise 1949 yılında İ. Kökten tarafından Parion ve çevresinde Prehistorik araştırma gerçekleştirilmiştir. 1970'lerde İ. Akşit, Çanakkale Müzesi'nin görevlendirmesi ile yüzey araştırmalarına başlamış, 1991-1996 yıllarında ise E. Küçükefe ve O. Bilgin kentte yüzeysel araştırma gezileri yapmıştır. En son Cevat Başaran tarafından başlatılan kazı ve araştırmalar 1997'den bu yana sistemli bir şekilde devam etmektedir.⁴⁶⁴

Kentte yapılan araştırmalar, kentin güney ve kuzeydoğusunun nekropol alanı olarak kullanıldığını gösterir (Resim71).⁴⁶⁵ Güneydoğu Nekropolü, Kemer Köyü içinde yer alan bir okulun inşası sırasında ortaya çıkmış ve burada çalışmalar başlatılmıştır. Çalışmalar boyunca Arkaik Dönem'e ait mezar buluntuları 2004 yılında Çanakkale Müze Müdürlüğü tarafından yapılan kazılarda açığa çıkmıştır (Resim 72). Çalışmada ele geçen buluntular M.Ö. 7.yy. - M.S. 2.yy. arasında tarihlendirilmektedir. İki yüzden fazla mezarın bulunduğu kazılarda, Arkaik Dönem'e ait üç kremasyon mezara rastlanmıştır.⁴⁶⁶ Kremasyon alanları Kr1, Kr2 ve Kr3 olarak adlandırılmış (Resim 73), Kr2 hakkında çok fazla bulgu elde edilemezken, Kr1'in arazinin eğiminden dolayı duvar örülüp tesviye edilerek kremasyona uygun hale getirildiği, Kr3'ün ise nekropolün kayalık olan kuzey

⁴⁶³ Ksenophon, *Yunan Tarihi Çev. Suat Sinanoğlu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, I, I, 13.

⁴⁶⁴ İsmail Akkaş, '*Parion Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Amphoraları*', Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2015, s.8.

⁴⁶⁵ Cevat Başaran-Ali Y. Tavukçu, '*Parion Kazısı 2005*', 28. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 1, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Çanakkale, 2006, s.609-610.

⁴⁶⁶ Yağız, 2006:80.

kısımında olduğu bilinmektedir. Kr1'in alanında yaklaşık olarak beş adet kremasyon tespit edilmiş, Aytaçlar ve Kozanlı tarafından, arazi alanı eğimli olduğu için ve kremasyon uygulama sırasında kolaylık sağlaması için birden fazla kullanılmış olabileceği fikri öne sürülmüştür. Kr1 alanındaki Arkaik Dönem kremasyon mezarlarından Kr 1c no'lu kremasyon mezardan bir adet lekythos, bir Samos/Sidan şişesi ve bir lydion buluntularına rastlanmıştır. Kr 1c no'lu kremasyon mezardan ise çok sayıda seramik buluntu elde edilmiştir. 2010-2011 yılında gerçekleştirilen kazılarda ise üç adet kremasyon alanına rastlanmıştır. Kremasyonlar, alandan ele geçen seramik buluntuları sayesinde Arkaik Dönem'e tarihlenmiştir. 1555-2295 açmasında Perseus ve Gorgo tasvirli krater buluntuları ele geçerken, 1545-2290 açmasının kuzeybatısında orientalizan Korinth seramik parçaları, 1540-2305nolu açmada ise iki ayrı tabakada kullanım gören karbonlaşmış odun parçaları ve Erken-Orta-Geç Korinth'e tarihlenen aryballos parçaları ele geçmiştir.⁴⁶⁷

Yukarıdaki buluntu örneklerinden yola çıkarak Parion'da arazi şartlarının çok uygun olmamasına rağmen kremasyon gömünün uygulandığı görülmektedir. Diğer Troas kentlerinde olduğu gibi Parion'da da hem birincil hem ikincil kremasyon uygulanmıştır. İkincil kremasyon uygulaması diğer kentlerdeki uygulama şekliyle aynıdır. Ceset, yakma alanında yakıldıktan sonra kül ve kemikler bir urnede toplanarak nekropol alanı içinde açılan bir çukura bırakılıp üzeri toprakla örtülmektedir.

Parionda Klasik Dönem'de hemen hemen sadece inhumasyon gömü tercih edilmiştir.

Parion'da yakma alanı ve urne mezar dışında Hellenistik Dönem'e ve Roma Dönemi'ne tarihlenen çok sayıda semerdam kiremit mezarlar ele geçmiştir. Genellikle kremasyon mezarlar için tercih edilen bu mezar tipinde 100-120 cm derinliğinde bir çukur açılır, kremasyon yapılacaksa çukur üstten tabana daraltılarak yakma sırasında hava sirkülasyonunu sağlayacak hale getirilir. Çukurun tabanı odun ve çalı çırpı ile hazırlanır ve ceset odunların üzerine yerleştirilir. Kremasyon işleminden sonra kalan kül ve kemikler mezar çukurunda toplanarak eğer varsa ölü hediyeleri bırakılır ve mezarın üzeri

⁴⁶⁷ Cevat Başaran vd., 'Parion 2010 Kazı ve Restorasyon Çalışmaları', 33. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 1, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Malatya, 2011, s21-22.

kiremitlerle örtülür. İnhumasyon şeklinde uygulanmak istediğinde ise, ceset açılan çukura bırakılıp üzeri kiremitle örtülür. Bu kiremitler uzun kenarları birbirine çatacak şekilde semerdam şeklinde yerleştirilmektedir. Mezarın boşluk oluşan uç kısımları ise düz bir taş plaka ile kapatılır. En son çukur açma sırasında çıkarılan toprak ile, mezarın üzeri örtülür. Oluşan tümsek mezarı belirtmek isteme düşüncesini akla getirmektedir. Kiremitlerin uzunluğu küllerin yayıldığı alan ya da toplanabildiği alan ölçüsüne göre değişmektedir. Aynı şekilde gömü inhumasyon gömüyse, cesedin boyuna ve hacmine göre kiremitlerin uzunluğu değişmektedir. Semerdam kiremit mezar Roma Dönemi'nde çoğunlukla inhumasyon gömü ile tercih edilmiştir.

Parion Antik Kenti'nin inhumasyon gömülerini kısaca sıralamak gerekirse; basit toprak mezar, lahit mezar, anıt mezar, taş sandık mezar, pithos ve amphora mezarlar, semerdam çatılı kiremit mezar, ahşap tabut mezar şeklinde sayabiliriz.

Parion Antik Kenti de Troas'ın diğer antik kentleri gibi özellikle Arkaik Dönem'de kremasyon uygulamasını yaygın olarak kullanmıştır (Resim 74 a-b). Diğer kentlere nazaran, arazi koşullarına rağmen kremasyonun görülmesi, Arkaik Dönem için bu gömü şekline verilen önemi bir kez daha hissettirmektedir. Antik kentlerin hemen hemen her birinin sık tercih ettiği özgün bir mezar tipi bulunmaktadır. Assos'ta kremasyon mezar olarak kül dökme mezarlar daha sık kullanılırken, Parion, semerdam kiremit mezarda kremasyon uygulamasını gerçekleştirmiştir. Aynı bölgedeki kentleri ve yakın bölge kentleri arasındaki mezar tercihlerini anlamak ve anlatmak tezin amacı doğrultusundadır.

ALTINCI BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA AİOLİS BÖLGESİNDE KREMASYON/YAKMA GÖMÜ

6.1. Aiolis Bölgesi Coğrafyası ve Tarihsel Süreci

Aiolis olarak adlandırılan bölge, İzmir'in kuzey kesimi ve Yunanistan'ın Midilli adasını kapsamaktadır.⁴⁶⁸ Aiolis, sınırları Gediz ile Bakırçay sahasını içine alıp, Batı Anadolu'da Erdemit Körfezi'nden başlayıp İzmir Körfezi'nde Bayraklı'ya kadar uzanmaktadır. Doğusunda Lydia, batısında İonia kuzeyinde Mysia yer alır. Bölge, Ege Denizi ile sınırlanmaktadır.⁴⁶⁹

İonia ile karşılaştırıldığında daha izole bir yaşam süren Aiolis, bu anlamda İonia'nın gölgesinde gibi algılansa da kentleşme açısından kendini geliştirmiştir.⁴⁷⁰ M.Ö. 7. yy. sonlarında Aiolis, bulunduğu bölgenin kıyısında ve Aliağa Körfezi çevresinde 12 Kent Konfederasyonu kurmuştur. Ortak kült alanı Gryneion'da Apollon Kutsal Alanı'nda bulunan bu konfederasyon siyasi amaçtan ziyade ortak soydan gelen dini bir konfederasyon işlevi görmektedir.⁴⁷¹

Heredot'un bahsettiği bu 12 şehir, başta Aiolis'in başkenti Kyme olmak üzere; Larisa, Neonteikhos, Temnos, Cella, Notium, Aigirossa, Pitane, Aigai, Myrina, Gryneia ve Smryna şeklinde sıralanmıştır. Smryna daha sonradan İonia'ya katılmış, Pitane ise Aiolis arazisi dışında olan bir Aioli şehridir.⁴⁷²

Anakarada kurulan bu Aioli kentleri dışında İda bölgesinde kurulanlar anakaradan ayrılmıştır. Lesbos adasında beş tane Tenedos'ta da bir tane kent bulunmaktadır. Bir de yüz adalar olarak adlandırılan adalar vardır.⁴⁷³ (Resim 75)

İonya'ya nazaran daha içe dönük bir yaşamı olan Aiolisin toprakları bereketli ve tarıma elverişlidir.⁴⁷⁴ Arazi şeridinin bu derece verimli olması ve halkın tarıma verdiği

⁴⁶⁸ Veli Sevin, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası-1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007, s.71.

⁴⁶⁹ Texier,2002:5.- Kaya,2016:39.-Sevin,2007:75.

⁴⁷⁰ Sevin, 2007: 76-74.

⁴⁷¹ Sevin, 2007: 76-74.

⁴⁷² Strabon, Geographika, XII-XIII-XIV-XII. - Texier, 2002: 5.

⁴⁷³ Heredotos, Tarih: I-99/881.

⁴⁷⁴ Sevin, 2007: 76.

önem onları endüstri ve ticaretten alıkoymuştur.⁴⁷⁵ Heredot bunun için ‘Toprağı İonya’ninkinden daha bereketli ama havası o kadar güzel olmayan ülke’ demiştir.⁴⁷⁶

Tarıma önem veren Aioli halkının Lesbos adasındaki Mytilene kenti şarapları ile adını duyurmuştur.⁴⁷⁷ Eleia kenti balları ile tanınırken Kyme ise hem lahanaları ile tanınıp hem de limana giren ve çıkan gemilerden vergi almadığı için o dönem alay konusu olmuş ve bu anlamda ün salmıştır. Bakır ve Gediz nehirleri şehre verimli topraklar sağlarken, kuzeyden güneye doğru sıralanan günümüzdeki adlarıyla Madra ve Yunt dağ kitleleri Aiolis’i doğudan gelebilecek soğuklara karşı korumuş ve bölgenin kereste ihtiyacını da karşılamıştır.⁴⁷⁸

Tüm bunların yanında müzik ve şiire Aiolis Bölgesi’nde çok önem verilmiştir. Epos ve mitoloji sanatının yanı sıra şiir ve düzyazı sanatı da Aiolis’te kendine geniş yer bulmuştur. M.Ö. 7. ve 6. yy.’larda yaşayan şair ve ozanların çoğu Aiolis ve İonia kökenlidir.⁴⁷⁹ Sapho ve Alkaios gibi şairlerin yaşadığı Lesbos Adası da Aiolis sınırları içindedir.⁴⁸⁰

Aioli M.Ö. 7. yy.’da Smryna kendisinden ayrıldıktan hemen sonran Lydia devletinin baskısı altına girmiştir. M.Ö. 6. yy.’da Lydia kralı Kroisos’un egemenliğini tanıyan Aioli daha sonrasında Pers egemenliği altına girmiştir. M.Ö. 478 yılında Attika Delos Deniz Birliği üyeliğine katılan Aioli M.Ö. 334 yılında Büyük İskender’in ölümünden sonra İskender’in generallerinden Antigonos (M.Ö. 305), Lysimakhos (M.Ö. 301) ve Seleukosun (M.Ö. 281) eline geçmiştir. M.Ö. 228 yılından sonra Bergama Krallığı idaresine, M.Ö. 133 yılında vasiyetname ile Roma’ya bırakılmış ve yeni kurulan Asya eyaletine bağlanmıştır.⁴⁸¹

⁴⁷⁵ Magie,2003:62.

⁴⁷⁶ Heredotos, Tarih: I-99/881.

⁴⁷⁷ Sevin, 2007: 80.

⁴⁷⁸ Kaya,2016:40 – Texier,2002:6.

⁴⁷⁹ Ekrem Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Ankara, 1998, s.310.

⁴⁸⁰ Kaya,2016:40

⁴⁸¹ Ece Yüksel, ‘17. yy sonu 18. yy ortası ve 19. yy Başında Yabancı Seyyahların Gözünden Batı Anadolu Antik Kentleri’, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2012, s. 9. - Sevin, 2007: 75. – Strabon, Geographika, XIII/1.

6.2. Aiolis Bölgesi'nde Görülen Kremasyon Gömüler

Aiolis Bölgesi'ne bakıldığında, Troas ve İonya bölgelerine oranla daha az kremasyon buluntularına rastlanmıştır. Aiolis ile ilgili verilerin Troas ve İonia bölgelerine nazaran daha az olması, ölü gömme geleneklerinin tasnif edilmesini de zorlaştırmaktadır. Örneğin Larisa ve Myrina kentleri ile ilgili yayınlarda kremasyon buluntularından bahsedilmiş fakat yalnızca var olduğu dile getirilmiş, bununla ilgili herhangi bir somut veri sunulmamıştır. Genel olarak bakıldığında kremasyon ile ilgili veriler bölgeden bölgeye daha detaylı olabilmekte ya da yetersiz olabilmektedir. Aiolis Bölgesi'nde Kyme Antik Kenti'nde geniş kapsamlı araştırmalar yapılmış olmasına rağmen diğer Aioli kentlerinde henüz detaylı araştırmalar yapılmamasından dolayı, bölge özellikle İonia ile karşılaştırıldığında eldeki veriler henüz kısıtlıdır. Aiolis Bölgesi kremasyon mezar çalışmalarında güçlük çekilen bir diğer konu da mezar buluntularının az olması nedeniyle tarihlendirme yapmakta güçlük çekilmesidir. Bu bölümde, Kazı ve Müze Kurtarma Çalışmaları, Araştırma Sonuçları ve makaleler ışığında Aiolis Bölgesi'nde görülen kremasyon mezarlar tarihi ve türleri ile aydınlatılmaya çalışılmıştır.

6.2.1. Pitane (Çandarlı)

Pitane Antik Kenti, konum olarak Aiolis'in en kuzey kesiminde yer almaktadır (Resim 76). Günümüzde kente ulaşım, Bergama İzmir karayolu üzerinden sağlanmaktadır.⁴⁸² Pitane, İzmir ili Dikili ilçesinin güneyinde Çandarlı kasabasında bulunmaktadır.⁴⁸³ Pitane'nin konumlandığı körfezin adı Çandarlı Körfezi'dir (Resim77).⁴⁸⁴ Kent, Karadağ'ın (Kane) eteklerinde konumlanmıştır. Kentte yapılan çalışmalarda kentin tam olarak ne zaman kurulduğuna dair verilere henüz ulaşılammıştır ancak kentin en parlak dönemini, Roma Dönemi'nde yaşadığı ve ilk kurucularının ve kente adını verenlerin Luwi halkı olduğu düşünülmektedir. Pitane, 12 Aiolis Birliği'nin ve Attika Delos Deniz Birliği'nin üyesidir.

Kentte ilk kazılar, 1958 yılının kış aylarında Çandarlı'da Arkaik bir İon heykelinin bulunması üzerine Ekrem Akurgal başkanlığında eylül ayında başlamıştır.⁴⁸⁵

⁴⁸² Ali Haydar Aksakal, Batı Anadolu ve Tarihi Kentler, Arkadaş Matbaacılık, Manisa, 2007, s.62

⁴⁸³ Sevin, 2001:275

⁴⁸⁴ <http://www.tayproject.org/>

⁴⁸⁵ Ekrem Akurgal, 'Çandarlı (Pitane) Kazısı', Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı X-1, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1960, s.5.

Pitane Antik Kenti'nde günümüze dek sistematik bir kazı yapılmamıştır fakat 2015 yılında kentin bulunduğu yarımada kısıtlı alanda kapsamlı bir araştırma gerçekleştirilmiştir.⁴⁸⁶ Kent nekropolisinde açığa çıkan mezarlar, zengin bir mezar profili çizmektedir ancak mezarları değerlendirebilecek çok fazla veri ve yayın bulunmamaktadır.

Buna rağmen Pitane'de kremasyon gömünün tercih edildiğini dile getirmeye olanak veren bilgiler mevcuttur. Meral Akurgal başkanlığında 1997 yılında yapılan Bayraklı Kazısı raporunda '... Pitane nekropolünde görüldüğü gibi lahit ve pişmiş toprak kremasyon kapların yer aldığı bir mezarlık olmalıdır.' düşüncesinden yola çıkarak Pitane Nekropolü'nde kremasyon mezarların varlığından söz edilebilmektedir.⁴⁸⁷ Pitane'de kremasyon gömünün varlığına bir başka müze çalışması ve kurtarma raporunda da değinilmiştir. Söz konusu 'İDÇ Liman Kurtarma Kazısı'nda ele geçen urnelerin benzerlerine Pitane nekropolünde de rastlanmasından söz edilmiş ve urneler M.Ö. 7. yy. ile 6. yy. başlarına tarihlendirilmiştir.⁴⁸⁸

Karşılaştırmalarda önümüze çıkan örneklerle rağmen Pitane Antik Kenti'nin kremasyon gömüler ile ilgili detaylı bilgiler edinilebilecek bir yayın henüz yoktur, elde olan verilerden yola çıkarak Protogeometrik Dönem'e ait kulplu bir amphora formunun erkekler için kullanılan bir urne kabı olduğu bilinmektedir. Her ne kadar kısıtlı bilgiler hem Aiolis hem de Pitane için genel bir kremasyon gömü geleneği profili çizmeyi zorlaştırsa da eldeki makale ve çalışmalar Aiolis Bölgesi'nin en kuzey şehri Pitane'de Protogeometrik Dönem'de kremasyon gömünün varlığından söz edilebilmektedir.⁴⁸⁹

Bulunan örneklerle Aiolis için Protogeometrik Dönem'de hem kremasyon hem de inhumasyon gömünün varlığından söz etmek mümkündür. Ayrıca yine kremasyonun urne

⁴⁸⁶ Eric Laufer-Martin Seeliger vd., 'Pergamon', 34. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.2, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Edirne, 2017, s.403.

⁴⁸⁷ Meral Akurgal, 'Bayraklı Kazısı 1997', 20. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.2, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1999, s.36.

⁴⁸⁸ Zuhâl Küçükgüney -Pınar Tunç Altun, 'İDÇ Liman Kurtarma Kazısı (İzmir İli Aliağa İlçesi Çakmaklı Köyü Kendirci Mevkii 613 ve 68 Parsellere ait)', 17. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, s.58.

⁴⁸⁹ Kaan İren, 'Dark Age Pottery From Southern Aeolis', Ed. Dirk Brandherm and Martin Trachsel, International Union For Prehistoric and Protohistoric Sciences, Proceedings of the XV. World Congress (Lisbon, 4-9 September, 2006), A New Dawn For The Dark Age? Shifting Paradigms in Mediterranean Iron Age Chronology, BAR International Series 1871, Oxford, 2008, s.32.

ile temsil edilmesinden yola çıkarak ikincil kremasyon yapıldığı düşünülmektedir. Bunların dışında yeni çalışmalar gerçekleştirilene dek bu dönemde kremasyon uygulanan bireylerin yaşları, cinsiyetleri ve mezar hediyeleri ile ilgili bilgiler kısıtlıdır.

Pitane için Geometrik Dönem kremasyon verileri de ne yazık ki henüz sınırlı bilgi ile mevcuttur. Yine bir urne ile temsil edilen Geometrik Dönem mezar örnekleri oldukça az sayıdadır. Geometrik Dönem'e ait bu urne, yanında bulunan mezar hediyesi phialenin Geometrik Dönem'e tarihlenmesi ile Geometrik Dönem kremasyon örneğini temsil etmektedir.⁴⁹⁰

Yukarıda daha evvel bahsedilen Ekrem Akurgal başkanlığında 1958 yılında gerçekleştirilen bilimsel kazılar sonrası Çandarlı Nekropolü Arkaik Dönem kremasyon ve inhumasyon gömüler hakkında daha net ve önceki dönemlere oranla daha fazla bilgi vermektedir.⁴⁹¹ Bu dönem cesetlere kremasyon uygulanmış ve bu yakma işlemi nekropol alanında gerçekleştirilmiştir (Resim 78). Yakma alanında bulunan toprakta ve birçok vazolarda yangın izlerine rastlanmıştır. Ceset, yakılma sonrası, çeşitli ebat ve büyüklüklerdeki vazolara veya daha büyük boyutlu küplere konulmuş, ağızları düzgün veya kaba şekilli taşlarla örtülmüştür. Yakılan bireyleri bu vazo ve küplere ölü hediyesi vazoları ile birlikte gömülmüşler ya da hediyeler urnenin hemen yanına bırakılmıştır. Vazolar mezara konulurken dipleri ve yanları taşlarla örtülmüştür (Resim 79). Vazoların yapısı ve boyutu ince ve uzunsu mezara yatırılarak, eğer büyük formlu ve genişse, kaidesi üstüne oturtularak konulmuştur. Çoğu urne mezarların etrafı taşlarla kabaca çevrilidir. Bu durum bir arada ve etrafı sınırlandırılmış bu mezarların, bir aileye mensup olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca mezarların bazılarının üzeri tümsekleştirilerek ya da toprak üzerine konularak işaretler ile mezarlar işaretlenmiştir.⁴⁹²

Pitane Antik Kenti için genel bir değerlendirilme yapıldığında, Protogeometrik Dönem, Geometrik Dönem, Arkaik Dönem ve Klasik Dönem'de az sayıda görülen urnelerden yola çıkarak öncelikle kremasyon gömünün varlığından öz edilebilmektedir. Ancak kremasyon uygulanan bireyler hakkında detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Aynı

⁴⁹⁰ İren, 2008:33.

⁴⁹¹ Abdulkadir İnan, 'Türk Tarih Kurumu'nun 1960 Yılı Genel Kurul Toplantısı', Belleten, Cilt XXIV., Sayı 96., Ekim 1960, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s.712-713.

⁴⁹² Akurgal, 1960:5.

şekilde kremasyon gömülerin yön birliği olup olmadığı ile ilgili bir bilgi de sunulmamıştır.

Kremasyonun görüldüğü bu dönemlerde inhumasyon gömüler de yoğun olarak tercih edilmiştir. Bunlar; pişmiş toprak lahit, taş lahit, pithos, amphora ve sanduka mezar tipleridir. Pithoslar, yakma gömü sonrası da kullanılmıştır. Mezarların bazıları ‘tumba’ olarak adlandırılan 10-15 cm çaplarında 1-2 m yükseklikte olan tepeliklerin altından açığa çıkartılmıştır. Tumbaların Aiolis’e özgü olduğu düşünülmektedir.⁴⁹³

6.2.2. Kyme

Kyme Antik Kenti’nin M.Ö 11.yy. ortalarında Kuzey Yunanistan’dan gelen halklar tarafından kurulduğu bilinmektedir.⁴⁹⁴ Strabon, Kyme’den Aiolis Bölgesi’nin başkenti ve Aiolis kentleri içinde en güzeli olarak bahseder.⁴⁹⁵ Kent ile ilgili yapılan çalışmalarda, kentin en erken arkeolojik verileri M.Ö. 8. yy.’a aittir. Bir liman kenti olan ve bu sayede gerçekleştirdiği ticaretle yıllarca refah içinde yaşayan Kyme Antik Kenti’nin adını Amazon Kyme’den aldığı, Strabon’un kaynaklarında geçmektedir.⁴⁹⁶

Kymeliler deniz yolu ile yaptıkları tarım ve ticaret sayesinde uzun yıllar refah içinde yaşamışlardır. Pers işgali dönemi sonrası Büyük İskender’in Kyme Apollo Tapınağı’na şamdan armağan etmesi, kentin prestijini tekrar artırmış ve kent tekrar eski popüleritesine kavuşmuştur.⁴⁹⁷ Kyme, aynı zamanda sikke basan ilk şehirlerden biridir. Kent, Side ve Güney İtalya’da bulunan Cuma’nın da içinde bulunduğu birçok kentin ana kenti olmuştur.⁴⁹⁸ Ayrıca M.Ö. 488’de Attika Delos Deniz Birliği’ne üye olan Kyme, Ephesos ve Miletos gibi büyük kentlerden daha fazla üyelik vergisi ödemesi ile de dikkat çekmektedir.⁴⁹⁹

⁴⁹³ Ekrem Akurgal, ‘Çandarlı Kazıları (Özet)’, VI. Türk Tarih Kongresi, 20-26 Ekim 1961, Ankara, s.41-42.

⁴⁹⁴ Antonio La Marca, ‘Kyme 2008 Yılı Kazı Çalışmaları’, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.4, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2010, s.397

⁴⁹⁵ Ersin Doğer, Aliaga Tarihi İlk Çağdan 21. Yüzyıla, Aliaga Kent Kitaplığı Dizisi No 4, Pelin Ofset, Ankara, 2017, s.56.

⁴⁹⁶ Strabon, XIII,3.6)

⁴⁹⁷ Sebastiana Lagona, ‘Aiolis Kymesinde Yirmi Yıldır Sürdürülen İtalyan Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları’, 24. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.2, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s.484.

⁴⁹⁸ Marca, 2010:397.

⁴⁹⁹ Doğer, 2017:74.

Kyme Antik Kenti'nde yapılan arkeolojik araştırmalar ve kazılar, kentin, Frigya, Lydia ve İonia bölgeleri ile kültürel ve ticari ilişkileri olduğunu ortaya koymuştur. Bunlardan en bilineni ise, Kyme kralı Agamemnon'un kızı Demodike ile Frigya kralı Midas'ın ilişkisidir.⁵⁰⁰

Birçok Batı Anadolu kenti gibi Kyme şehri de M.Ö. 6. yy. ortalarında Pers hakimiyetine girmiştir.⁵⁰¹ M.Ö. 334 yılında Makedon egemenliği altında bulunan Kyme şehri, Büyük İşkender'in ölümü üzerine M.Ö 305 yılında Antigonos, M.Ö. 301 yılında Lysimakhos, M.Ö.281 yılında Seleukos hakimiyetinde varlığını sürdürmüştür.⁵⁰² M.Ö. 129 yılında Roma İmparatorluğu himayesine giren Kyme, Hristiyanlığın kabulü üzerine bölgenin psikoposluk merkezi olmuştur.⁵⁰³ 1413 yılında I. Mehmet tarafından alınan Kyme'nin kent surlarının bir bölümü yıkılmıştır. Daha sonra kent alanı bataklıkla çevrilmiş ve zaman içinde terkedilmiştir.⁵⁰⁴

Kyme, günümüzde İzmir-Menemen Aliağa ve Bergama kara yolu üzerindedir. Çandarlı Körfezi'nin güneyinde kalan şehir, Nemrut adı verilen iki tepe üzerinde ve tepelerin arasında kurulmuştur. Nekropol alanları da göz önüne alındığında, şehrin teritoryumunun geniş olduğu söylenebilmektedir.⁵⁰⁵

Günümüzde, ağır sanayi kuruluşları ile çevrelenmiş durumda olan Kyme'nin, Kuzeyinde Petrol Ofisi'nin depolama tesisleri, Petrokim, Petrokimya A.ř. Tesisleri, Gemi Söküm Sanayi ve Aliağa Rafinerisi ile güneyinde Ege Gübre Fabrikası, M.K.E Vasıflı Çelik Fabrikası, İzmir Demir Çelik Fabrikası ve Çukurova Demirçelik Fabrikaları yer almaktadır.⁵⁰⁶

⁵⁰⁰ Erdal Korkmaz vd., 'İzmir İli Aliağa İlçesi Bozköy Kyme Antik Kenti Doğusu Biçerova Tümülesi Kurtarma Kazısı', 24. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Mğzecilik Çalıştay, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2016, s.330.

⁵⁰¹ Akurgal, 2003:287.

⁵⁰² Ersin Doğer, İlk İşkanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen Ya Da Tarhaniyat Tarihi, Sergi Yayınevi, İzmir, 1998, s.31.

⁵⁰³ Doğer, 2017:105.

⁵⁰⁴ Antonio La Marca, 'Eski ve Yeni Görünümüyle Aiolis Kymesi Arkeolojik Siti', 36. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.3, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2015, s.114.

⁵⁰⁵ Hasan Tahsin Uçankuş, 'Kyme Kurtarma Kazısı 1979', 2. Kazı Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1980, s141.

⁵⁰⁶ Vedat İdil-Orhan Bingöl, 'Kyme Kazısı 1982 Yılı Çalışmaları', 5. Kazı Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1983, s141.

Kyme Antik Kenti'nin nekropolleri de kentin etrafında yayılım göstermiştir. İDÇ, Gümrük, Aytemiz Petrol, Habaş ve Batı Liman arazilerinin parsellerinde tespit edilen nekropol alanları kentin kuzey-güney ve doğu yönlerinde yer almaktadır.⁵⁰⁷ Kentin nekropolisleri ile ilgili ilk araştırmalar 1800'lü yılların son çeyreğinde S. Reinach tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵⁰⁸ Fakat kentin ilk araştırması 1429-1430 yılında Ciriaco de Pizziccolli d'Ancona tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Venedik kökenli Baltazzi ailesinin araştırmaları ve 1874 yılı sonrası Baltazzi ailesinin oğlu Demostene'nin kentte buluntuları gün yüzüne çıkarması ile araştırmalar devam etmiştir.⁵⁰⁹

Reinach ve Edmond Potter'in 1881 yılında Kyme Nekropolü'nü kazmasının ardından 1925 yılında Antonin Salac ve mimar Neopamucky kısa ve yoğun bir kazı gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışma, Cumhuriyet tarihimize Mustafa Kemal Atatürk tarafından imzalanan ilk arkeolojik çalışma izni olması açısından da önem taşımaktadır.⁵¹⁰

1953 yılında Ord. Prof. Ekrem Akurgal güney tepenin güney yamacında sondaj çalışmaları yapmıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde Alman bilim adamları epigrafik çalışmalarda bulunmuşlar ve su altı araştırmaları gerçekleştirmişlerdir. 1979 yılında İzmir Arkeoloji Müze Müdürü H. Tahsin Uçankuş 1982 yılına dek kurtarma kazıları yapmıştır. 1982-1984 yılları arası Vedat İdil ve Sebestiana Lagona başkanlığında Türk-İtalyan ekip, Kyme kazı çalışmalarını devam ettirmiştir. Kent kazıları 2008-2016 yılları arasında A La Marca başkanlığında sürdürülmüştür.⁵¹¹

Çalışmanın bu bölümünde yapılan kazı sonuçları ve müze kurtarma raporlarından yola çıkılarak kremasyon buluntularına rastlanan Kyme Nekropolleri ele alınacaktır.

Kyme Antik Kenti, Protogeometrik Dönem'e dair kremasyon mezarda, Kyme Doğu Nekropolisi'nde bulunan tek renkli bir kraterle temsil edilmektedir. İzmir Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazısı sonucunda açığa çıkan gri renkli kraterin Troia

⁵⁰⁷ Seval Konak Tarakçı- Tayfun Selçuk, 'Batı Liman 1205 Parsel Kurtarma Kazısı 2011', 21. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2012, s 185-186.

⁵⁰⁸ Serhat Foça, 'Kyme (Aiolis) Batı Liman Nekropolisinden Klasik ve Hellenistik Dönem Mezarları, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, S 27, V 27, Ankara, 2020, s 197.

⁵⁰⁹ Marca, 2010:398.

⁵¹⁰ Marca, 2010:398. – Hamit Zübeyr Koşar vd., 'Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi', C 1, K 1-2, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, s 579.

⁵¹¹ Marca, 2010:399.

ve Beşiktepe’de urne olarak kullanılan krater formu ile benzemesi bu krater örneğinin de kremasyon kabı (urne) olarak kullanıldığını düşündürmektedir.⁵¹²

Kentin farklı noktalarında bulunan az sayıda kremasyon örnekleri zaman zaman mezar buluntusu yetersizliğinden dolayı tarihlendirilememiş, zaman zaman yalnızca kremasyon buluntusunun olduğu bilgisi verilmiştir. Bu yüzden Kyme Antik Kenti’nde bulunan kremasyon örnekleri sayıca az olması ve kesin tarihleme yapılamamasından dolayı bulunduğu nekropol alanlarında değerlendirilmeye ve tarihlenmeye çalışılacaktır.

Kyme Antik Kenti’nde gerçekleştirilen en erken nekropol çalışmaları kentin kuzeyinde ve güneyindedir. Daha sonra İzmir Müzesi Kurtarma Kazıları ile kentin güney ve güneydoğusuna yayılmıştır.

Sürdürülen çalışmalarda kremasyon buluntusuna rastlanılan bir diğer nekropol, Aytemiz Fabrikasının arazisinde ortaya çıkmıştır. 2000 yılında yapılan kazı çalışmasında birden fazla kremasyonun uygulandığını düşündüren kalın bir yanık tabakaya rastlanmıştır.⁵¹³ Kremasyon işlemi yapıldıktan sonra yakılan bireyin kül ve kemikleri urne kabının içine doldurulmuş, urnenin ağız bölümü bir taşla kapatıldıktan sonra urne toprağa açılan sığ çukura dik olarak yerleştirilmiş ve üzeri ufak bir tepelik oluşturacak şekilde toprakla örtülmüştür. Genel olarak yerel üretim gri amphoralar kullanılmıştır. Mezar hediyesi ele geçmemekle birlikte amphoraların bezeme ve malzeme özellikleri göz önünde bulundurularak Geometrik Dönem sonları ile Arkaik Dönem başlarına ait olduğu düşünülmüştür (Resim 80).⁵¹⁴

2007 yılında İzmir Demir Çelik Liman işletmelerine ait özel mülkiyette 3. derece arkeolojik sit alanı olan bölgede İzmir Müzesi tarafında gerçekleştirilen kurtarma kazısında kremasyon mezarlara rastlanmıştır.⁵¹⁵ Bu mezarlarda iki adet stamnos formunda ve iki adet amphora formunda olmak üzere dört adet urne ortaya çıkarılmıştır (Resim 81). Urneler toprak içine yerleştirilmiş şekilde bulunmuşlardır. En derini UM2 olarak adlandırılan amphora, urne zeminden 120 cm derinlikte bulunmuştur. Ağızlarında

⁵¹² İren,2008a:31.

⁵¹³ Kaan İren (a), ‘The Necropolis of Kyme Unveiled: Some Observations on The New Finds’, Prof. Dr Haluk Abbasoğlu’na 65. Yaş Armağanı, C 2, Suna – İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2008, s 614.

⁵¹⁴ İren 2008a, s 614-617.

⁵¹⁵ Küçükgüney-Altun, 2009: 53.

kapak olarak taşlar bulunan urneler, kapak taşlarının baskıları sonucu kırılmıştır. Amphora formu urnelerin bezemeleri Aiol orientalizan stilini yansıtmaktadır. Urnelerin içinde az sayıda kemik parçaları dışında herhangi bir mezar buluntusuna rastlanmamıştır. Urne mezarlar dışında kremasyona ait yanık izlerinin bulunduğu mezarlar da mevcuttur. Fakat buluntu azlığı nedeni ile urneler bezeme ve formlardan yola çıkılarak M.Ö 7. yy. sonu - M.Ö. 6. yy. başlarına tarihlenmiştir.⁵¹⁶

2009 yılında İzmir Demir Çelik Liman işletmelerine ait 68 no'lu parselde İzmir Arkeoloji Müzesi tarafından gerçekleştirilen kazıda toplamda 263 adet mezar ulaşılmıştır. Bu mezarlardan dokuzundan urne olarak bahsedilse de çok fazla bilgi verilmemiştir.⁵¹⁷ Tüflü kayaç içine yerleştirilen sivri dipli amphora formu 142 numara ile adlandırılan urnenin içinden herhangi bir kalıntı çıkmaması mezarın sembolik mezar olduğunu düşündürmüştür. Aynı şekilde tüflü kayaç içine yerleştirilen bir diğer ağzı kapatılmış amphoranın içinden az sayıda iskelet kalıntılarının çıktığı dışında çocuk mezarı olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. Kremasyon mezarların başka bir alanda uygulanarak kül ve kemiklerin urne içinde konulup bu alana gömüldüğü ve ikincil kremasyon uygulandığı düşünülmektedir. Ayrıca ikincil kremasyon olarak kullanılan bu urnelerin olasılıkla bebek mezarları olabileceğinden de söz edilmektedir.⁵¹⁸

Aynı yıl (2009), Kyme Doğu Nekropolü içinde değerlendirilen Habaş arazisinde de kazı ve kurtarma çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim 82). Sondaj çalışması olarak başlanılan kazı kurtarma çalışması olarak sürdürülmüş, 2009 yılında başlanılan kazılara 2011 yılında da devam edilmiştir. Nekropolde yapılan kazılar sonucu sekizi urne olmak üzere doksan yedi adet mezar açığa çıkartılmıştır.⁵¹⁹ Nekropolün; alanda ele geçen sikkeler ve pişmiş topraklardan yola çıkılarak Geometrik Dönem sonu ile Arkaik Dönem sonuna

⁵¹⁶ Küçüküney-Altun, 2009: 57-58.

⁵¹⁷ Nuray Çırak-Selma Kaya, '2009 İDÇ Nekropolü Kurtarma Kazısı', 19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2011, s.217-223.

⁵¹⁸ Çırak-Kaya. 2011:222.

⁵¹⁹ Erdal Korkmaz-Beyhan Gürman, 'İzmir İli Aliaga İlçesi Bozköy Biçerova Mevkii Kyme Antik Kenti Doğusu Sur Dışı Yapıları ve Doğu Nekropolü Kurtarma Kazısı', 20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2012, s.74.

dek kullanım gördüğü düşünülmüştür. Ancak urnelerin bir tarihlemesi ve urneler hakkında detaylı bilgi verilmemiştir.⁵²⁰

Şu ana dek Kyme nekropollerinin geneline bakıldığında mezar buluntuları yetersiz ya da urneler hakkında bilgiler belirsizdir. 2012 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi tarafından Kyme Doğu Nekropolü Samurlu Köyü mevkiinde 877 no'lu parselde gerçekleştirilen kurtarma kazılarında açığa çıkan 76 mezarın beş tanesi urne, bir tanesi kremasyon mezardır (Resim 83).⁵²¹

İnhumasyon gömüye oranla oldukça az sayıda olan kremasyon örnekleri, amphora ve küçük boyutlu pithoslardan oluşmaktadır. İçine yakılan bireyin kül ve kemik kalıntıları konularak urnelerin ağızları kapakla kapatılmıştır. Ölü bireyin gömü alanı dışında yakıldığı düşünülmektedir. M62 olarak numaralandırılan kremasyon buluntusu ise yerinde ve yüksek sıcaklıkta yakılıp kemikleri urneye konulmuştur. Yanına mezar hediyesi olarak unguentarium bırakılmıştır.⁵²² Kap formu olarak lekane ve amphora kullanılmıştır. Cesedin yerinde yakıldığı bir adet kremasyon mezar örneğine de rastlanmış ve bu yakma gömü örneği M.Ö. 3. yy. - M.Ö. 1.yy. arasına tarihlendirilmiştir.⁵²³

2012 yılında yine aynı bölgenin (Kyme Doğu Nekropolisi) 100 m ilerisinde 879 no'lu parselde gerçekleştirilen kurtarma kazısında ortaya çıkarılan 88 adet mezardan yedi adet urne mezar, iki adet kremasyon mezar ortaya çıkarılmıştır.⁵²⁴ Bölgede ele geçen kremasyon örnekleri hem birincil hem de ikincil kremasyon örnekleri ile temsil edilmektedir. M.Ö. 4. yy. ortalarından itibaren kullanım gören nekropol yoğun olarak Hellenistik Dönem'de kullanım görmüştür (Resim 84). Nekropolün en önemli ve en erken mezarı M71 olarak numaralandırılmış olan urne mezardır. Urne bronz bir hydria formundadır.⁵²⁵ Hydria formlu bronz urne birincil kremasyon örneğini temsil etmektedir

⁵²⁰ Korkmaz-Gürman,2012:75.

⁵²¹ Mahir Atıcı-Günay Karakaş, 'Kyme Doğu Nekropolü (İzmir İli Aliğa İlçesi Samurlu Köyü 877 ve 879 Parsel)', 22. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013, s 230.

⁵²² Özden Ürkmez, 'Aiolis Kyme'sinden Samurlu 877 Nekropolisi', Colloquium Anatolicum, Anadolu Sohbetleri XIII, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2014, s 353.

⁵²³ Atıcı-Karakaş, 2013:233.

⁵²⁴ Atıcı-Karakaş, 2013:235.

⁵²⁵ Özden Ürkmez, 'Kyme'de Urne Olarak Kullanılmış Dionysos-Silenus Kabartmalı Bronz Hydria', Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, S 22, Ankara, 2018, s 185.

(Resim 85). 90x90 cm genişliğinde ve yarım metre derinliğinde bir gömü çukurunun dört tane kalın kireç bloklarla çevrilmesi ve kremasyon yapılan bireyin kalıntılarının bronz hydriaya konularak sanduka içine dikey olarak yerleştirilmesi ve sanduka üzerinin iki adet dikdörtgen kireç taşı ile kapatılması, kapakların ise kurşun kenetlerle sağlamlaştırılması ve kremasyon çukurunun toprakla doldurulması sonucu oluşmuştur. Sanduka içine urne ile beraber zevkli bir işçiliğe sahip altın bir diadem bırakılmıştır (Resim 86).⁵²⁶

Bir diğer kremasyon mezar ise, bireyin nekropol alanı dışında yakıldıktan sonra arda kalan kül ve kemiklerinin hediyeleri ile birlikte açılan gömü çukuruna doldurulması ile oluşmuştur. M.Ö. 2. yy.'a tarihlenen ve ikincil kremasyon ile temsil edilen urne M73 olarak numaralandırılmıştır (Resim 87). Bu urne mezarın bir önemi de diğer kremasyon örneklerine nazaran mezar hediyelerine sahip olmasıdır. Ayrı bir alanda yakılmış olan bireyin kül ve kemik kalıntıları, 40-30 cm çapında oval bir çukur içine doldurulmuştur. Toprakla karışan kül yığını tabakası yaklaşık olarak 20 cm'dir. Mezar içinde dört adet mezar hediyesi ele geçmiştir. Hediyelerin kül tabakasının altında olması, mezara ilk önce hediyelerin bırakıldığını akla getirmektedir. Hediye kaplardan ikisi unguentariumdur ve Hellenistik Dönem sonuna tarihlenmiştir.⁵²⁷

Kronolojik olarak her iki Samurlu Nekropolisi de Klasik Dönem ortalarında kullanılmaya başlamıştır. Unguentarium ve kozmetik kaplarının mezar hediyesi olarak bırakılması dönemin ortak özelliğidir.⁵²⁸

Genel olarak Kyme Nekropollerinde diğer bölge şehirlerinde olduğu gibi kremasyon ve inhumasyon bir arada görülmüştür. Kremasyon mezarlarda herhangi bir yön birliğinden ya da bireyin cinsiyet ve yaş bilgilerinden söz edilmemiştir. Birincil ve ikincil kremasyon uygulanmıştır. Kyme araştırmaları sırasında bebek mezarları için de zaman zaman urne terimi kullanılmıştır. Bu yüzden yeterli buluntuya sahip olmayan urne örneklerinin kremasyon mezarları mı yoksa bebek mezarları mı olduğu konusunda belirsizlik söz konusudur. İnhumasyon örneklere oranla kremasyon örneklerinin bu kadar az olması bulaşıcı hastalıkların önüne geçmek için tercih edilebileceğini akla getirir de

⁵²⁶ Ürkmez,2018:185.

⁵²⁷ Özden Ürkmez, 'Aiolis Kyme'sinden Samurlu 879 Nekropolisi', Colloquium Anatolicum, C 1, S 15, 2016, s161.

⁵²⁸ Ürkmez,2016:180-181.

buna rağmen mezarlara mezar hediyeleri konması Antik Çağ kültürünün ölü gömme geleneklerine karşı gösterdikleri hassasiyeti bir kez daha kanıtlar niteliktedir.⁵²⁹

Kyme Nekropollerinde kremasyon mezar haricinde görülen inhumasyon mezarlar aşağıda sıralanmıştır: Basit toprak mezar, taş lahit mezar, pişmiş toprak lahit, kireç taşı lahit, sanduka ve taş sanduka mezar, pithos, çatı kiremit mezar, amphora, taş plaka kaplı toprağa gömülü mezar ve son olarak bebek ve çocuk gömüleridir.⁵³⁰

6.2.3. Lesbos

Ege Denizi'nin kuzey doğusunda yer alan Lesbos, topografik yapısı sebebi ile dağınık bir yerleşimin hâkim olduğu bir adadır (Resim88). Adanın ismini Mytilene kasabasından aldığı düşüncesi yanında Hitit kralı Mutallu'dan ya da Amazon kraliçesi Miri'den geldiği yönünde mitolojik söylemler de söz konusudur. Adanın yunanca adı Lesbos/Lesvos'tur. Arkeolojik veriler Lesbos Adası'nın tarihini M.Ö. 3000-2750 yıllarına dayandırmaktadır. Lesbos, M.Ö 650-M.Ö. 570 yıllarında Pittacus döneminden itibaren gelişim göstermiştir.

Lesbos Adası'nın Çanakale Boğazı'na olan yakınlığı, Antik Çağ'da adanın ticari ve stratejik önemini artırmıştır. M.Ö. 527'de Pers egemenliğine giren Lesbos, M.Ö. 405 yılında Sparta tarafından ele geçirilmiş daha sonra ikinci Atina birliğine katılmıştır.

Şair Sapho M.Ö. 7. yy.'da burada doğmuştur.⁵³¹ Sapho, Lesbos Adası'nda genç kızları toplum yaşamına hazırlayan okulun başında bulunmuştur.⁵³²

Mytilene, Antissa, Eresus, Pyrrha ve Methymna adlı beş şehirden oluşan Lesbos, Pentapolis olarak da anılmıştır. Ölü gömme gelenekleri ve kremasyon gömüler incelenmek istenildiğinde elde edilen veriler genel olarak bu şehirlerden sağlanmıştır.

Lesbos Adası'na dair elde çok fazla kremasyon verisi bulunmamaktadır ancak Spencer, Lesbos adası gömü geleneklerinin Küçük Asya'nın batı kıyısındaki şehirleri ile benzerlik gösterdiğinden bahseder (Resim 89).⁵³³

⁵²⁹ Ürkmez,2016:163

⁵³⁰ Kyme nekropollerinde görülen inhumasyon mezar tipleri KST ve Müze Kurtarma Raporlarından genel olarak derlenmiştir.

⁵³¹ Mansel,1999:213.

⁵³² Thompson,2007:492.

⁵³³ Nigel Spencer, 'Early Lesbos Between East And West: A Grey Area of Aegean Archaeology', The Annual of The British School at Athens, Vol 90, 1995, s.293.

Antissa'da 1931-1933 yılları arasında Lamb tarafından sistemli bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Akropolisin güneydoğusunda Erken Dönem mezarlarının bulunduğu toplam 3 alan incelenmiştir. Lamb'a göre Arkaik ve Klasik Dönem Nekropü, akropolün güney eteğinde ve akropolün 500 m güneydoğusundaki bir tepede uzanmaktadır (Resim 90). Ancak mezar alanlarının kapsamı ve gömülerin konum ve içeriklerine ilişkin bilgiler sınırlıdır.⁵³⁴ Gerçekleşen kazılar kapsamında aralarında on bir urne mezarın da yer aldığı mezar grubuna rastlanmıştır ve Spencer bu mezar grubunu üç grup olarak belirlemiştir.⁵³⁵ Tanımlanan kremasyon mezarlarından biri dinos formu bir urnedir. Kabin içinde aryballos ve bir biberonun yanı sıra kabin altında yine mezar buluntusu olarak Bukhero Kantharos yer almaktadır.⁵³⁶ Urne mezarlar dışında inhumasyon gömülerin yoğun olarak kullanıldığını düşündüren lahit ve taş sanduka mezarlara rastlanmıştır. Yetişkinlerin yanı sıra amphora içi çocuk gömülerine de rastlanmıştır⁵³⁷ (Resim 91).

Methymna'da kentinin Arkaik nekropollerinde henüz sistematik kazılar gerçekleştirilmemiştir. 1925 yılında kil bir lahdin yağmalanmasına ilişkin kısa bir rapor Arkaik gömülere ilişkin ilk kanıtı sağlamıştır.⁵³⁸ Modern Kastro'nun kuzey doğusunda Keramidario yakınlarında A mezar alanında geometrik bezemeli kil bir lahit bulunmuştur. D Bölgesi'nde bulunan fibulalardan yola çıkarak kremasyon mezarların varlığında söz edilmekte ve Erken veya Orta Arkaik Dönem'de kullanılan bir mezar alanı olabileceği düşünülmektedir⁵³⁹ (Resim 92).

Mytilene şehrinde 1928 yılında Evangelides başkanlığında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında Erken Demir Çağı mezar buluntularına rastlanmıştır. Kazılarda Geç Geometrik Dönem ve Arkaik Dönem'e ait olduğu düşünülen Kuzey ve Güney Nekropolü ortaya çıkartılmıştır. Arkaik Dönem'e ait Bukhero kâselerine dayanarak 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen iki urne bulunmuştur⁵⁴⁰ (Resim 93).

⁵³⁴ Mohr, 2015:211.

⁵³⁵ Spencer, 1995:287.

⁵³⁶ Winifred Lamb, 'Antissa', The Annual of The British School at Athens, Vol 31, 1931, s.175

⁵³⁷ Mohr, 2015:211-212.

⁵³⁸ Spencer, 1995:287

⁵³⁹ Mohr, 2015:209-212.

⁵⁴⁰ Mohr, 2015:214-215.

Antissa, Mytilene, Pyrrha ve Eresos kentlerinde belirlenen mezar türlerinde hem Arkaik hem de Klasik Dönem’de urne mezarların varlığından söz edilmektedir. Eva Maria Mohr, Lesbos’da Protogeometrik, Geometrik ve Arkaik Dönem’de kremasyon gömünün yoğun olarak tercih edildiğinden söz etmiştir.⁵⁴¹

Belirli bir urne formu bulunmamakla birlikte Antissa’da ikincil kremasyon örneklerinin varlığı söz konusudur. Nekropol alanlarında yoğun olarak ele geçen Frig fibulaları Lesbos adasında erken dönemde yoğun olarak kremasyon gömünün uygulandığını düşündürmektedir.⁵⁴² Arkaik Dönem’de birincil ve ikincil kremasyonların varlığından söz edilmekte fakat konu ile ilgili detaylı veri henüz bulunmamaktadır. M.Ö. 8. yy. ve 7. yy. başlarında Lesbos’ta tek gömü türünün kremasyon olduğu düşünülmektedir.⁵⁴³ Klasik Dönemle birlikte Lesbos Adası’nda da inhumasyon yoğun olarak görülmektedir.⁵⁴⁴ Lesbos Adası’nda görülen diğer inhumasyon mezar çeşitleri aşağıda sıralanmıştır:

Hydria, taş sanduka/sanduka mezar, pişmiş toprak lahit/taş lahit, pithos, oda mezar, kap içi gömü mezar.⁵⁴⁵

6.2.4. Gryneion

Aiolis bölgesine ait 12 kentten biri olsn Gryneion, Çandarlı Körfezi’ne uzanan Temaşa Burnu Yarımadası ile bu yarımadanın karayla birleştiği noktada yer almaktadır. Myria’nın kuzeydoğusunda alçak bir yarım ada üzerinde yer alan liman kenti Gryneion, Apollo Tapınağı ile de tanınmaktadır.⁵⁴⁶ Herodot, Aiolis yerleşimlerinde Gryneion’dan bahsetmiştir. Gryneion isminin Amazon kraliçesi Myria’nın yardımcısı Coryne’den geldiği ileri sürülmüştür. Gryneion, M.Ö. 439 - M.Ö. 429 yılları arasında Attika Delos Deniz Birliği’ne üye olmuştur. Kent, Hellenistik Dönem’de ise Myrina’ya bağlanmıştır.

⁵⁴¹ Mohr, 2015:118-172.

⁵⁴² Mohr, 2015:440.

⁵⁴³ Mohr, 2015:116

⁵⁴⁴ Mohr, 2015:118.

⁵⁴⁵ Spencer, 1995:281.- Lamb, 1931:174.

⁵⁴⁶ Mohr, 2015:287.

Kentte ilk olarak Fransızlar 1883 yılında birkaç gün süren kısa bir kazı gerçekleştirmişlerdir. Günümüzde kentin yüzey araştırmaları devam etmektedir.⁵⁴⁷

1992 yılında Turhan Özkan başkanlığında Gryneion yarımada ve nekropol alanında yürütülen çalışmalarda 10 no'lu kazı sondajında etrafı düzgün taşlarla çevrili yonca ağızlı oinokhoe formu urne ele geçmiştir. Mezardan çok parçalı şekilde ele geçen urne hakkında bilgilerimiz bunlarla sınırlıdır.⁵⁴⁸

Kentte urne mezarın yanı sıra inhumasyon mezar türlerinden monolitik kireçtaşı lahitler, sanduka mezar ve amphora içinde çocuk gömü örneklerine de rastlanmıştır.⁵⁴⁹

6.2.5. Elaia

İzmir ili, Bergama ilçesi Zeytindağ beldesinin Kazıkbağları mevkiinde konumlanmış olan Eleia Antik Kenti, antik kaynaklarda kendine oldukça yer bulmuş Aiolis şehirlerinden biridir. Kentin Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşim gördüğü düşünülmektedir. Kentin adı Hellen dilinde zeytin anlamına gelmektedir.⁵⁵⁰ Kentin kuruluş dönemi ve kuruluş efsanesi hakkında veriler kısıtlıdır. Kentte ilk araştırmalar 1898 yılında Schanmann tarafından gerçekleştirilmiştir. 2006 yılından itibaren Pirson ve ekibi tarafından Eleia'nın da içinde bulunduğu Pergamon ve çevresinde yüzey araştırmaları ve kurtarma kazıları gerçekleştirmektedirler.⁵⁵¹ Yüzey araştırmaları sonucunda, kentin önceden tespit edilen Kuzeybatı Nekropolisi'ne ek olarak iki nekropolis daha ortaya çıkartılmıştır.

Kuzeybatı Nekropolisi dışında Bozyertepe Tümülüsü ve Güneydoğu Nekropolisi açığa çıkartılmış fakat kaçak kazılar sonucunda her iki nekropolis de soyulmuştur.⁵⁵² Ortaya çıkarılan bu üç nekropol alanından kremasyon örneklerini Kuzeybatı Nekropolü vermektedir.

⁵⁴⁷ Turhan Özkan, '1992 Yılı Gryneion Kazısı Çalışmaları', IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1994, s.1.

⁵⁴⁸ Özkan,1992:5.

⁵⁴⁹ Turhan Özkan, '*Tenedos, Arkaik ve Klasik Nekropolü*', Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1993, s.218.

⁵⁵⁰ Bean, Aegean Turkey An Archaeological Guide, Ernest Ben Limited, London, 1996, s.113.

⁵⁵¹ Felix Pirson, 'Pergamon-2006 Kampanyasında Yakın Çevrede Yapılan Çalışmalar', 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C 3,T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2008, s.31-39.

⁵⁵² Yağız,2012:385.

2008 yılında yapılan kurtarma kazıları sonucu Kuzeybatı Nekropolisi'nden altı adet mezar buluntusu ortaya çıkarılmıştır (Resim 94). Mezarların beş tanesi kremasyon mezar örneği ile temsil edilmektedir. Mezarlardan 1 ve 2 no'lu kremasyon mezarlar yüzeyde açığa çıkmıştır. Kül ve kemik tabakası yanı sıra 1 no'lu mezardan bronz bir yüzük 2 no'lu mezarda ise oksitlenmiş demir bir iğne mezar hediyesi olarak ele geçmiştir.⁵⁵³

3 no'lu mezar iyi korunmuş amphora formu bir urnedir. Amphoranın içinde yakılan bireye ait kül ve kemiklerin yanı sıra bir adet unguentarium bulunmuştur.⁵⁵⁴

4 no'lu kremasyon mezarın üzeri iç bükey şeklinde kiremitlerle örtülü olması bakımından farklılık göstermektedir. Bu yüzden mezar iyi korunmuştur. Mezarda bireye ait kül ve kemik tabakası yanı sıra son derece iyi korunagelmiş üç adet unguentarium da bulunmuştur (Resim 95).⁵⁵⁵

Son olarak 5 no'lu kremasyon mezar kapaklı bir şekilde in-situ olarak bulunan bir taş sandık içinde ele geçmiştir. Form olarak ostoteği andıran kremasyon mezarda bireye ait kül ve kemik buluntularına rastlanmıştır. 5 no'lu mezarda herhangi bir mezar hediyesi ele geçmemiştir.⁵⁵⁶

Eleia'da kremasyon buluntuların haricinde inhumasyon olarak çatı kiremit mezar, tümülüs ve kaya mezar yaygın olarak tercih edilmiştir.

⁵⁵³ Felix Pirson, 'Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2008', *Archäologischer Anzeiger* 2009, s191.

⁵⁵⁴ Pirson, 2009:92.

⁵⁵⁵ Pirson, 2009:92.

⁵⁵⁶ Pirson, 2009:93.

SONUÇ

İnsanlık tarih öncesi dönemlerden bu yana bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde ölümü sorgulamıştır. Ölüm sonrası durumun geri dönülebilir bir şekilde deneyimlenememesi ölüm sonrası ve ölüm ile ilgili soruları yanıtsız bırakmaktadır. Bilinmeyenden çekinme durumu insanların bilinçaltında ölümün gizemine karşı bir tedbir geliştirmek istemiş ve ölümden sonra yaşam düşüncesinden yola çıkarak hem ölen birey için hem de geride kalanlar için zamanla birtakım ritüeller ve uygulamalar ortaya çıkmıştır. Ölüm olgusuna yüzyıllardır disiplinle yaklaşılmış ve bu istikrar gömü uygulamalarında çeşitlilik sağlamıştır. Genel olarak inhumasyon ve kremasyon başlıkları altında toplanan bu uygulamalar, yaşanılan coğrafyaya, o coğrafyada var olan halklara, kültüre ve ekonomik duruma göre çeşitlenmiştir.

Kremasyon gömünün tercih edilmesi ile ilgili birçok sebep sıralanmaktadır. Bu sebeplerin en bilinenleri, hijyen ve sağlık koşulları, hastalıkların önlenmesi, ruhun ölmüş bedenden bir an evvel çıkıp huzura kavuşması veya coğrafyanın/bölgelerin arazi koşullarıdır. İlerleyen zamanlarda arkeolojik veriler çoğaldıkça kremasyon gömünün tercih sebepleri çeşitlenebilmektedir. Fakat sebebi her ne olursa olsun, zorlu coğrafya koşullarında ya da başka devletlerin baskısı altında geleneklerin yüzyıllarca devam ettirilmesi takdire değer bir durumdur.

Kuzeybatı Anadolu’da Antik Çağ süreci içindeki kremasyon/yakma gömü örneklerine bakıldığında Aiol, İon ve Troas bölgelerinde zaman zaman ortak zaman zaman farklı yakma gömü örnekleri göze çarpmaktadır.

Her üç bölgede de kremasyon uygulaması ağırlıklı olarak Protogeometrik Dönem’de ortaya çıkıp Arkaik Dönem sonuna doğru sıklıkla uygulanmıştır. Arkaik Dönem sonu ve Klasik Dönem boyunca lahitlerin ortaya çıkması ve çok fazla tercih edilmesi yakma gömü uygulamasını ikinci plana atmıştır. Bu bölgelerin Arkaik Dönem sürecinde Pers idaresine girmesi, Pers geleneklerinin bölgeler üzerinde etkili olduğunu akla getirmektedir. Perslerden sonra Büyük İskender’in hakimiyet sağlamasıyla Hellenistik Dönem’de kremasyon gömünün ortaya çıkıp inhumasyonla aynı oranda görülmeye başlaması da İskender’in kültür ve geleneklere uyumluluğu ve hoşgörülü yaklaşımı ile bağdaştırılmaktadır.

İonia Bölgesi'nde, Klazomenai, Ephesos, Teos, Kolophon ve Phokaia kentlerinde kremasyon mezarlara rastlanmıştır. Klazomenai'de hem birincil hem de ikincil olarak uygulanan kremasyon mezarlar, ana kayaya açılan sığ dikdörtgenler içinde uygulanmıştır. Bazı çukurların iç kısmında basamak bulunmaktadır. HBT Sektörü'nde içeri doğru basamaklı kremasyon mezar örnekleri mevcuttur. Akpınar Nekropolü'nde ise birey sığ çukurda yakıldıktan sonra üzeri toprak ve çakılla örtülerek ufak bir tümsek oluşturulmuştur. Genel olarak sığ yakma çukurları bulunan Klazomenai'de derin sayılabilecek yakma çukurları Kalabak Nekropolü'nde mevcuttur.

Mezar hediyeleri çeşitli olmamakla birlikte, bronz fibulalar sık rastlanan mezar hediyeleridir, fibulaların dışında aryballos ve alabastron gibi kişisel eşya kapları, mutfak kap formları ve takılar en çok tercih edilen mezar hediyeleridir. Takılarda yanık izi olması bireyin yakıldığı sırada takıların üzerinde olduğunu düşündürür.

Ephesos şehrinde kremasyon gömüye dair çok veri bulunmamaktadır. Bunun sebebi inhumasyon kadar çok tercih edilmemesiyle veya şehrin zaman içinde geçirdiği jeolojik değişimler ya da tarım faaliyetleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Buna rağmen Ayasuluk Tepesi'nde bulunan Pelike formu çatı kiremitli urne yakma gömü de Ephesos'u başarılı bir şekilde temsil etmektedir.

Bir başka urne formu da Teos'da ele geçmiştir. Genel olarak birincil ve ikincil kremasyon uygulanan Teos'da 2005 yılı sondaj kazısı sırasında bulunan içinde yanmış kemikleri ve kül katmanını barındıran bronz hydria formu urne, hem Teos hem de İonya için önemli bir örnektir.

Kolophon'da I ve II no'lu tümülüslerde ortaya çıkarılan yakma gömülere bakıldığında I no'lu tümülüste birincil kremasyon uygulaması yapılmıştır. Dikdörtgen mezarın her bir köşesinde bulunan hava deliklerinin, yakma sırasında gerekli olan hava akımı için açıldığı düşünülmektedir.

Phokaia'da Çift Kayalar Tepesi'nde konumlanan nekropoliste monolitik mezar içi kremasyon mezara rastlanmıştır. Yakma işlemi hemen mezarın yanında gerçekleştirildikten sonra kül ve kemikler toplanıp lahdin içine mezar hediyesi ile birlikte yerleştirilmiştir. Phokaia'da kremasyonlu lahit türünü 2 no'lu bu örnek temsil etmektedir.

İonya Bölgesi'nde bebek ve çocuklara kremasyon uygulanmamıştır. Yakma gömü cinsiyet gözetilmeksizin genel olarak yetişkinlere tercihen birincil veya ikincil kremasyon

olarak uygulanmıştır. Mezar buluntuları çok zengin değildir. Mezarlarda herhangi bir yön birliği bulunmamaktadır.

Geometrik ve Arkaik Dönem’de hem inhumasyon hem de kremasyon aynı oranda tercih edilirken lahitlerin ortaya çıkması ile birlikte Arkaik Dönem sonuna doğru inhumasyon baskın gömü türü olmuştur.

Troas Bölgesi’ndeki yakma gömülere bakıldığında Klazomenai’den farklı olarak birincil ve ikincil kremasyon uygulamalarının yanı sıra kül dökme mezarlar görülmüştür. Özellikle Assos’da uygulanan kül dökme mezar Arkaik Dönem’de sık tercih edilmiştir. Yakma işlemi yapıldıktan sonra yakma alanının hemen yanına çukur kazılarak kül ve kemiklerin; varsa mezar hediyelerinin bu çukura konularak ve üzeri toprakla kapatılarak uygulanmıştır. Kül dökme mezarlar genellikle yakma alanlarının hemen yanında yapılmaktadır. Assos’ta kül dökme mezarlar birincil kremasyondan daha fazla urneden daha az tercih edilmiştir. Assos Batı Kapısı Nekropolü’nde ortaya çıkarılan 11 no’lu birincil kremasyon mezar, varlıklı olduğu düşünülen bir aileye mensup kadın birey olup 200 parça mezar hediyesi ile bölgenin en zengin mezar hediyesine sahip yakma gömü örneğini temsil etmektedir.

Troas Bölgesi’nde yakma gömünün en sık görüldüğü kent Antandros’tur. Çoklu yakma gömü tekli yakma gömü ve sembolik mezarlar mevcuttur. Çatı kiremidi ile örtülmüş birincil kremasyon örnekleri burada da görülmektedir. Antandros’ta 6,5 yaşında çocuğa ait en erken kremasyon buluntusu ele geçmiştir. Genel olarak çocuk ve bebeklere kremasyonun yapılmadığını göz önünde bulundurursak, bu mezar buluntusu Antandros’u bu konuda temsil eden bir örnektir.

Genel olarak Assos’ta görülen kül dökme mezar çeşidini Antandros’ta 338 no’lu kül dökme mezar temsil etmektedir.

Bölgenin yakma gömü örneklerini barındıran bir diğer şehri Parion’da arazi şartları çok uygun olmamasına rağmen hem birincil hem de ikincil kremasyon uygulanmıştır. Genel olarak birincil uygulanan semerdam çatılı kremasyon örneklerine Parionda ‘da rastlanmıştır.

Aiolis Bölgesi’ne bakıldığında Troas ve İonya Bölgeleri’ne oranla daha az yakma gömü ve bu gömülerle ilgili daha az veri bulunmaktadır. Pitane Çandarlı’da genel olarak urne mezar örneklerine rastlanmıştır. Kremasyon işlemi yakma alanında

gerçekleştirildikten sonra kemik ve küller urneye konmaktadır. Özellikle kulplu amphoralar erkek bireyler için kullanılmıştır. Kyme’de kremasyon gömüyü genel olarak urneler temsil etmektedir. Özellikle 2012’de yapılan Samurlu 879 no’lu parselde erken döneme ait bronz bir hydria ele geçmiştir. Yakılan bireyin kalıntıları bronz hydria formu urneye konulduktan sonra bu urne sarılarak taş bloklu sandukaya konmuş ve içine mezar hediyesi olarak diadem bırakılmıştır.

Her üç bölgeye de baktığımızda birbirine benzeyen ve birbirinden farklı örnekler bulunmaktadır. Kısaca özetleyecek olursak, Kuzeybatı Anadolu batı kıyılarında Erken Dönem, Geometrik Dönem ve Arkaik Dönem ortalarına dek hem birincil hem de ikincil kremasyon görülmektedir. Mezarlarda genel olarak yön birliği ya da cinsiyet ayrımı bulunmamaktadır. Antandros’ta bulunan Erken Dönem çocuk kremasyon mezarı hariç bebek ve çocuklara kremasyon uygulanmamıştır. Urne kap formu bölgeden bölgeye şehirden şehre farklılık göstermektedir. Urne için genel olarak amphora, kyhtra, lekane, krater, hydria, dinos, stamnos gibi formlar tercih edilmiştir. Zengin mezar buluntuları istisnadır, en çok karşılaşılan mezar buluntuları kozmetik kap formları, aryballos, alabastron, unguentarium, mutfak kapları, takılar, boncuk ve iğnelerdir. Klasik Dönem’de yakma gömü örnekleri azalmış bazı bölge şehirlerinde neredeyse hiç görülmemiştir, Hellenistik Dönem’e gelindiğinde ise yeniden ortaya çıkmış bazı şehirlerde inhumasyon kadar sık tercih edilmiştir. Tekrar Hellenistik Dönem’de ortaya çıkması Büyük İskender ve onun politikası ile bağdaştırılmaktadır ancak bu durumu kanıtlayacak kesin veriler henüz yoktur.

Bu çalışmada Kuzeybatı Anadolu kıyılarında ve bölgelere bağlı adalarda uygulanan kremasyon gömünün gelişimi, mezarların yapısı ve formu, zaman içinde uğradıkları değişimler buluntuların izin verdiği ölçüde araştırılmıştır. Araştırma göstermektedir ki; kremasyon gömülerde sadece bölgeler arası değil, bölgenin kendi içindeki şehirleri arasında dahi uygulama farklılıkları bulunmaktadır. Assos Kül Dökme mezarlar bu anlamda akla gelen ilk örneklerdendir. Bu farklılıklar mezar hediyelerinden elde edilen buluntulardan da takip edilebilmektedir.

Bölgelere bakıldığında kremasyon uygulamasının tercih edildiği zaman dilimi arasında da farklılıklar gözlenebilmektedir. İnhumasyon gömünün çeşitlenmesi, özellikle lahitlerin sık tercih edilmesi ile birlikte bazı bölgelerde kremasyon gömü örnekleri

azalmış, bazı bölgelerde ise bir dönem tamamen terkedilmiştir. Arkaik Dönem'den itibaren çeşitlenen inhumasyon gömülerin belki de dış görünüşleri, ölen kişinin prestiji ve saygınlığı açısından tercih sebebi olabilmektedir. Gösterişli lahitler ve ince işçilikle bezenmiş kap formları bu görüşü bir anlamda desteklemektedir.

Kremasyon gömü sırasında uygulanan gösterişli ateş seremonileri, inhumasyon gömü çeşidinin artmasıyla azalmış ve aynı gösteriş kendini inhumasyon mezarların dış görünüşlerinde belli etmeye başlamıştır. Bölgelerde gözlemlenen gömü gelenekleri değişim safhalarında, inhumasyonun yoğun olarak tercih edildiği dönemlerde dahi kremasyon gömü varlığını sürdürmüştür. Her iki gömünün de birbirlerine oranla tercih edilmelerinin sebeplerini tek bir nedene bağlamak imkansızdır. Dönem içi yaşanan gelişimler, toplum yapısı ve kültürü, içinde bulunduğu siyasi durum ve siyasi tutumu, teknoloji ve ekonomide aldığı yol ve son olarak içinde bulunduğu çevresel faktörler hem kremasyon hem de inhumasyon için değişimi kaçınılmaz kılmıştır. Bir toplumun zaman içinde değişmesi ve dönüşmesi değişimi kendiliğinden getirmektedir. Bu değişimin izleri ve etkilerini mezar kültüründe de izlemek mümkün olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahlberg, G., (1971), *Prothesis and Ekphora in Greek Geometric Art I*, Göteborg.
- Akarca, A., (1978) , *Troas'ta Aşağı Skamandros Ovası ve Çevresindeki Şehirler*, Belleten, 42/165, Türk Tarih Kurumu, Ankara, (1-52).
- Akçay T., (2017), *Yunan ve Roma'da Ölü Kültü*, Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Akkaş, İ., (2006), *'Parion Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Amphoraları'*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Aksakal A.H.,(2007), *Batı Anadolu ve Tarihi Kentler*, Arkadaş Matbaacılık, Manisa
- Akşit, İ., (1980), *Türkiye'nin tarih hazineleri Batı Anadolu Uygarlığı*, Fatih Yayınevi, İstanbul.
- Akşit, İ., (2019), *Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin Antik kentleri*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Akurgal E, *Anadolu Kültür Tarihi, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)*, Ankara,
- Akurgal E.,(1960) 'Çandarlı (Pitane), Kazısı', Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı X-1, Milli Eğitim Basımevi, Ankara
- Akurgal E.,(1961), 'Çandarlı Kazıları (Özet)', VI. Türk Tarih Kongresi, 20-26 Ekim 1961, Ankara
- Akurgal M.,(1999), 'Bayraklı Kazısı 1997', 20. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.2, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara
- Akurgal, A., (2003), *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları, İstanbul.
- Akurgal, E., (1997), *Anadolu Kültür Tarihi*, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Ankara.
- Akurgal, E., (2000), *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik A.Ş., İstanbul,
- Akurgal, E., (2003), , *'Anadolu Kültür Tarihi'*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara.

- Alexiou, M., (1974), *The Ritual Lament in Greek Tradition*, Cambridge University Press, England.
- Allan A., (2018), , *Hermes*, Routledge Publishing, New York.
- Arıcı, S., (2020), '*Phokaia'nın Hellenistik ve Roma Dönemi Mezarları ile Ölü Gömme Gelenekleri*', Seleucia, Sayı X, Olba Kazısı Serisi, Bilgi Kültür Sanat Ltd. Şti, Ankara, Mayıs, (s155-183).
- Arslan, N., (2008), '*2006 Yılı Assos Çalışmaları*', Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, S.8, Ankara, (s.49-58).
- Arslan N.-Böhlendorf B.A., (2010), *Taşın Hayat Verdiği Kent Assos*, Homer Kitabevi, İstanbul
- Atıcı M.-Karakaş G., (2013), '*Kyme Doğu Nekropolü (İzmir İli Aliğa İlçesi Samurlu Köyü 877 ve 879 Parsel)*', , 22. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara
- Aydın S.- Emiroğlu K., (2003), *Antropoli Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Bakır, G., (1983), '*1982 Yılı Urla/Klazomenai Kazısı Sonuçları Hakkında Rapor*', V. Kazı Sonuçları Toplantısı, İstanbul, (221-229).
- Bakır, G., (1983), '*Urla/Klazomenai Kazısı 1981 Yılı Çalışmaları Raporu*', IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, (63-68).
- Bakır, G., vd, (2002), *2000 Yılı Klazomenai Kazısı*', 23. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.1, Ankara, (41-54).
- Bakır, G., vd, (2008), *2006 Yılı Klazomenai Kazısı*', 29. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.3, Ankara, (313-332).
- Bakır, G., vd., (1999), '*1998 Yılı Klazomenai Çalışmaları*', 21. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.2, Ankara, (47-56).
- Bakır, G.-Anlağan, Ç., (1980), '*1979 Yılı Klazomenai Kazısı*', 2. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, (87-90).
- Bammer A.- Muss U., (2010), *Antik Dünya'nın Bir Harikası Efes Artemision'u*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

- Başaran, C., vd. (2011), '*Parion 2010 Kazı ve Restorasyon Çalışmaları*', 33. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.1, Malatya, (s.19-38).
- Başaran, C.-Tavukçu, A.Y., (2006), '*Parion Kazısı 2005*', 28. Kazı Sonuçları Toplantısı C.1, Çanakkale, (s.609-628).
- Bean G.,(1996) *Aegean Turkey An Archaeological Guide*, Ernest Ben Limited, London
- Bilgin N., (2004), , *Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Bittel, K., (1937), '*Prehistorik Devirde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*', II Türk Tarih Kurumu Kongresi, İstanbul, (s.170-177).
- Blanck, H., (1999), *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, Arion Yayınevi, İstanbul.,
- Boardmann, J., (1988), *The Greeks Overseas: Their Early Colonies and Trade*, Thomas and Hudson Publishing, London.
- Bonnard A., (2004), *Antik Yunan Uygarlığı I İlyada'dan Parthenon'a*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Bottero J., (2012), *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Boyana, H., (2011), '*Panİonia Birliği*', Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi, C.30, S.49, (13-27).
- Boyana, H., (2016), '*Vergi Listelerine Göre Attika Delos Deniz Birliği ve İonia İle İlişkileri*', Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1, (19-48).
- Burkert W., (2001), '*Greek Religion*', Cambridge-Hardvard University Press.
- Buruldağ, E., (2009), *Assos Batı Nekropolü Ölü Gömme Gelenekleri (M.Ö.7-M.Ö.1 Yüzyıl)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Cahill, N., (1988), '*Taş Kule A: Persian Period Tomb Near Phokaia*', American Journal Of Archaeology, Vol.92, No.4, October, (s481-501).
- Çetin, C., (2006), '*Antik Yunan'da Kurban Yüzlük Kurban ve Altar*', Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Ankara.

- Çevik N., (2000), *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri* , Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Çırak N.-Kaya S., (2011), ‘2009 İDÇ Nekropolü Kurtarma Kazısı’, 19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara
- Çırak, N.- Kaya,S., (2007), ‘İzmir Seferihisar İlçesi 3021 Ada, 4 Parseldeki Sondaj Kazısı Çalışmaları’, 15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Ankara, (s1-12).
- Davies D.J. -Mates L.H., (2005), , *Encyclopedia of Cremation*, Ashgate Publishing Company, United Kingdom.
- Dietrich B.C., (2004), ‘*The Origins of Greek Religion*’, Bristol Phoenix Press, Bristol.
- Doğer E, İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen Ya Da Tarhaniyat Tarihi, Sergi Yayınevi, İzmir
- Doğer E., (2017), Aliğa Tarihi İlk Çağdan 21. Yüzyıla, Aliğa Kent Kitaplığı Dizisi No 4, Pelin Ofset, Ankara
- Eco U., (2010), *Antik Yunan*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Enginer, G., (1997), *Kurban Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Eran Y.,(1994), Erken Demir Çağında Ege ve Doğu Akdeniz Konut Mimarlığı, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara
- Erasmus M., (2012), ‘*Death Antiquity and It’s Legacy*’, I.B. Tauris Publishing, London & New York.
- Erbaşı, F. S., (2011), ‘*İon Polislerinin Pers İstilasına Kadar Yakınoğu Devletleriyle İlişkileri*’, Cyprus International University, Folklor-Edebiyat, C: 17, S: 68 (61-76).
- Erdal, Y.S., (2002), ‘*Bakla Tepe Geç Tunç Çağı Mezarından Gün Işığına Çıkarılan Yanmış İnsan İskelet Kalıntılarının Antropolojik Analizi*’, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.19, S.2, (115-130).

- Erim, M., (1967), , *Euripides'de Trajedi Kaynağı Olarak Kadın Ruhu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Erkanal, A., (1986), “*Panaztepe Kazısının 1985 Yılı Sonuçları*”, 8. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.1, Ankara, (253-262).
- Ersoy, Y., vd, (2009), ‘*2007 Yılı Klazomenai Kazısı*’, 30. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 3, Ankara, (233-254).
- Ersoy, Y., vd, (2011), ‘*2009 Yılı Klazomenai Kazısı*’, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 4, Ankara, (185-204).
- Erşen, D., (2015), *Değer Bıçilemeyen Hazineleer Türkiye'nin Antik Kentleri-Ege*, Ekin Grubu Yayınları, İstanbul.
- Erzen, A., (1972), , *Eskiçağ Tarihinde Marmara Denizi ve Boğazlar*, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi I, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Evren, A.-İçten, C., (1998), ‘*Selçuk-Ephesos 3447 Parsel Kurtarma Kazısı*’, VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane, Ankara.
- Foça S.,(2020), ‘Kyme (Aiolis) Batı Liman Nekropolisinden Klasik ve Hellenistik Dönem Mezarları, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, S 27, V 27, Ankara
- Freeman C., (2003), *Mısır, Yunan ve Roma, Antik Deniz Uygarlıkları*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Friedell E., (2011), *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Gagarin M., (2010), ‘*The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece & Rome*’, Vol. 1, Oxford University Press.
- Garland, R., (1985), *The Greek Way of Death*, Cornell University Press, New York.
- Gezgin, İ., (2007), *Arkaik ve Klasik Dönemde Batı Anadolu*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Gözlük, P., (1998), ‘*Klazomenai İskeletlerinin Paleontolojik Açıdan Değerlendirilmesi*’, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Grammer, B., (2014), '*The Burial Grounds of Colophon*', Conference Paper, October, (s.1-32).
- Guhl, E.-KONER, W., (1994), , *The Greeks Their Life and Customs*, The Guernsey Press Co Ltd., London,
- Güllüsaç, Ş., (2018), '*Teos Batı Nekropolü (Hiddenbay Kurtarma Kazısı)*', T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Gür B., (2014), *Miken Uygarlığı ve Ahhiyawa*,Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Hood S., (1971), '*The Minoans – The Story of Bronze Age*', Praeger Publishers, New York.
- Hooker, J.T., (1980), '*Mycenaean Greece*', Routledge and Kegan Paul, London.
- Hürmüzlü B., (2008), *Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Hürmüzlü, B., (2003), '*Klazomenai Akpınar Nekropolisi*', Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir
- İdil V.-Bingöl O.,(1983), '*Kyme Kazısı 1982 Yılı Çalışmaları*', 5. Kazı Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul
- İnan A., (1995),'*Türk Tarih Kurumu'nun 1960 Yılı Genel Kurul Toplantısı*', Belleten, Cilt XXIV., Sayı 96., Ekim 1960, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- İren K., (2008a), '*The Necropolis of Kyme Unveiled: Some Observations on The New Finds*', Prof. Dr Haluk Abbasoğluna 65. Yaş Armağanı, C 2, Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya
- İren K.,(2008), '*Dark Age Pottery From Southern Aeolis*', Ed. Dirk Brandherm and Martin Trachsel, International Union For Prehistoric and Protohistoric Sciences, Proceedings of the XV. World Congress (Lisbon,4-9 September, 2006), A New Dawn For The Dark Age? Shifting Paradigms in Mediterranean Iron Age Chronology, BAR International Series 1871, Oxford

- İren, K.-Ünlü, A., (2012), , 'Burning in Geometric Teos', ed. Koray Konuk, Stephanéphoros De L'économie Antique À L'asie Mineure, Hommages à Raymond Descat, Bordeaux, (s.309-334).
- James S.L.-Dillon S., (2012), *A Companion To Women in The Ancient World*, Blackwell Publishing, West Sussex.
- Kadioğlu M., vd, (2016), '2014 Yılı Teos Kazı Çalışmaları 5. Sezon', 37. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.3, Ankara, (s451-478).
- Kadioğlu, M., vd, (2013), '2011 Yılı Teos Kazı Çalışmaları Raporu 2. Sezon', 34. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.2, Çorum, (211-232).
- Karagöz Arıhan S., (2007), 'Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri', Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kauffman D.T., (1967), *Dictionary of Religious Terms*, Revell Company.
- Kaya M. A., (2016), *Ege ve Eski Yunan Tarihi-1 Tarih Öncesi Çağlardan Klasik Çağa Kadar*, Bilge Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Kaya M.A.,(2016), *Ege ve Eski Yunan Tarihi-1 Tarih Öncesi Çağlardan Klasik Çağa Kadar*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul
- Kerenyi K., (1960), 'The Gods of The Greeks', Grove Press, New York.
- Kılıç, S., (2000), 'Marmara Bölgesi İlk Tunç Çağı Yerleşimleri,' 1999 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Ankara, (s.29-45).
- Kızıl A., (2017), *Antik Dönem Yunan Dünyası'nda Ölüm Kavramı ve Bununla İlgili Bazı Betimler*, Uluslararası Amisos Dergisi, C.2, S.3, Aralık (23-65.)
- Koder, J.- Ladstätter S., (2011), 'Ephesos 2009', 32. Kazı Sonuçları Toplantısı, C. 2, Ankara, (278-296).
- Korfmann, M., (1984), 'Beşik-Yassitepe ve Beşik Sivritepe 1983 Ön Raporu',6. Kazı Sonuçları Toplantısı, İzmir, (s.107-120).
- Korfmann, M., (1985), 'Beşik-Yassitepe ve Beşik Sivritepe ve Beşik Mezarlığı 1984 Ön Raporu',7. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, (s.229-238).

- Korfmann, M., (1986), '*Beşik-Yassitepe ve Beşik Mezarlığı 1985 Ön Raporu*', 8. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.1, Ankara, (s263-272).
- Korfmann, M., (1992), '*1991 Yılı Troia Çalışmaları*', 14. Kazı Sonuçları Toplantısı, C1, Ankara, (s.381-406).
- Korfmann, M., (2003), '*Denizsel Troia Kültürü*', Arkeo Atlas Dergisi II, İstanbul.
- Korkmaz E. vd., (2016), '*İzmir İli Aliğa İlçesi Bozköy Kyme Antik Kenti Doğusu Biçerova Tümülüsü Kurtarma Kazısı*', 24. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Mğzecilik Çalıştayı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2016
- Korkmaz E.-Gürman B.,(2012), '*İzmir İli Aliğa İlçesi Bozköy Biçerova Mevkii Kyme Antik Kenti Doğusu Sur Dışı Yapıları ve Doğu Nekropolü Kurtarma Kazısı*', 20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara
- Koşar H.Z. vd., (2013), '*Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi*', C 1, K 1-2, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- Körpe, R., (2008), , '*Troas Bölgesi Antik Kentleri*', Edt. Mustafa Demir, '*Çanakkale Savaşları Tarihi I*', Değişim Yayınları, İstanbul.
- Kurt M., (2010), '*II. Sargon Devri Kaynakları Işığında Anadolu ve Toros Dağları Bölgesi*', AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 29 Sayı: 48, Ankara.
- Kurtz D.C.- Boardman J., (1971), '*Greek Burial Custom*', The Camelot Press, London.
- Küçükkefe, E., (2011), '*Troas Bölgeleri Ölü Gömme Gelenekleri*', Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Küçükgüney Z.– Altun P.T., (2009), '*İDÇ Liman Kurtarma Kazısı (İzmir İli Aliğa İlçesi Çakmaklı Köyü Kendirci Mevkii 613 ve 68 Parsellere ait)*', 17. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009

- Lagona S., (2003), ‘Aiolis Kymesinde Yirmi Yıldır Sürdürülen İtalyan Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları’, 24. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.2, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara
- Lamb W.,(1931), ‘*Antissa*’, The Annual of The British School at Athens, Vol 31
- Laufer E.- Seeliger M. vd.,(2017), ‘Pergamon’, 34. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.2, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Edirne
- Lemos A.A., (1997),“Rizari. A Cemetery in Chios Town”, Greek Offerings. Essays on Greek Art in Honour of John Boardman, Oxford, 73–85.
- Lewin R., (2008), *Modern İnsanın Kökeni*, Türkiye Bilimsel Araştırma Kurumu, Ankara.
- Löwe W., (1996), ‘Die Kasseler Grabung 1894 in der Nekropole der archaischen Stadt’, in: Gehrke, 24-108.
- Magie D.,(2003), Anadolu’da Romalılar 3 Batı Anadolu Kent Devletleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul
- Mansel A. M., (2014), *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Mansel, A.M., (1999), ‘*Ege ve Yunan Tarihi*’,Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mansel, A.M., (2004), ‘*Ege ve Yunan Tarihi*’,Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Marca A., (1980), ‘Eski ve Yeni Görünümüyle Aiolis Kymesi Arkeolojik Siti’, 36. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.3, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2015, s.114.¹ Hasan Tahsin Uçankuş, ‘Kyme Kurtarma Kazısı 1979’, 2. Kazı Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara
- Marca A., (2010), ‘Kyme 2008 Yılı Kazı Çalışmaları’, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.4, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara
- Mariaud, O., (2007), , ‘*The Geometric Graves of Colophon and The Burial Customs of Early Iron Age İonia*’, Ed. A. M. Ainian, The Dark Ages Revisited, From The Dark Ages to the Rise of the Polis, Proceedings of the International Symposium in Memory of Williw D.E. Coulson, Volos, (s.687-703).

- Marinatos N., (1993), '*Minoan Religion-Ritual, Image and Symbol*', University of South Carolina Press, Columbia.
- Martin T.R., (2000), '*Ancient Greece from Prehistoric to Hellenistic Times*', Yale University Press, New Heaven & London.
- Mays S., (2010), '*The Archaeology of Human Bones*', Second Edition, Routledge Publishing, New York.
- Memiş, E., (1999), '*Genel Tarih*', Günay Ofset, Konya.
- Memiş, E., (2006), '*Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*', Ekin Kitabevi, Bursa.
- Mohr E.M., (2015), '*Eisenzeitliche Nekropolen im Westlichen Kleinasien: Struktur und Entwicklung zwischen dem 9. und 6. Jh. v. Chr.*', Byzas 21, Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul, Ege Yayınları, İstanbul
- Musgrave J.H., (1990), '*Dust and Damn'd Oblivion: A Study of Cremation in Ancient Greece*', Annual of The British School at Athens 85.
- Ogden, D., (2010), '*A Companion to Greek Religion*', White&Blackwell Publisging, West Sussex.
- Onians R.B., (1951), '*The Origins of European Thought About The Body, The Mind, The Soul, The World Time and Fate*', Cambridge University Press.
- Öğün, B., (1964), '*Teos Kazıları 1963*', Türk Arkeoloji Dergisi, XIII-I, (s115-121).
- Özçelik, N., (2002), '*İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*', Nobel Yayınları, Ankara.
- Özdoğan, M., (1990), '*1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı*', 12. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, (s.345-376).
- Özgan, C., vd, (2012), '*Kolophon Antik Kenti 2010 Yılı Yüzey Araştırmaları*', 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.1, Ankara, (s.263-284).
- Özgan, C., vd, (2013), '*Kolophon Antik Kenti 2011 Yılı Yüzey Araştırmaları*', 30. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 1, Çorum, (s.195-206).
- Özgüç T., (1948), '*Ön Tarihte Anadoluda Ölü Gömme Adetleri*', Türk Tarih Kurumu, Ankara.

- Özkan T., (1993), '*Tenedos, Arkaik ve Klasik Nekropolü*', Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir
- Özkan T.,(1994), '1992 Yılı Gryneion Kazısı Çalışmaları', IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara
- Özterzi S., (2011), '*Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açından Değerlendirilmesi*', Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Öztürk N.,(2014), '2012 Yılı Myrina ve Gryneion Yüzey Araştırmaları', 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C 2, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Muğla
- Özyiğit, Ö., (1991), , '*1989 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları*', 12. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt.1, Ankara, (s.127-154).
- Özyiğit, Ö., (1992), '*1990 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları*', 13. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.2, Ankara, (s.99-122).
- Özyiğit, Ö., (2003), '*2000-2001 Yılları Phokaia Kazı Çalışmaları*', 24. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.2, Ankara, (s.333-350).
- Özyiğit, Ö., (2013), '*2011 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları*', 34. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.2, Çorum, (s.173-190).
- Özyiğit, S., (1998), , '*Foça:Phokaia*', Arkadaş Matbaacılık, İzmir.
- Padrila M.W., (1999), *Rites of Passage in Ancient Greece: Literature, Religion, Society*, Bucknell University Press,
- Pearson M.P., (2007), '*The Archaeology of Death and Burial*', Texas A&M University Press.
- Pens I., (2006), '*Wege zum Göttlichen: Die Sehnsucht nach dem Einssein mit dem Göttlichen in Mythos, Gnoisos, Logos und im Evangelium nach Johannes*', Lit Verlag, Berlin.

- Pirson F.,(2008), ‘Pergamon-2006 Kampanyasında Yakın Çevrede Yapılan Çalışmalar’, 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C 3,T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara
- Pirson F.,(2009), ‘Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2008’, Archäologischer Anzeiger
- Polat Becks B.A., (2014), ‘*Kolophan’ dan Klasik Dönem Konutları*’, Colloquium Anatolicum XIII, Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul. (s.273-291).
- Polat, B.A., (2010), ‘*Troas Bölgesi’ ndeki Arkaik ve Klasik Dönem Yerleşmeleri*’, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Polat G., (2013) ‘*Antandros – The Necropolis in the Classical Period*’, in: Sporn 2013, s.191-202
- Polat, G.- Polat, Y., (2007), ‘*Antandros Nekropolü 2001-2006 Yılları Ön Raporu*’, Arkeoloji Dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Cilt 9, İzmir, (s.1-20).
- Polat, G., (2002), ‘*Antandros 2001 Kazıları*’, 24. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, Ankara, (s.21-30).
- Reyhan, E.- Cengiz, T.B., (2015), *Eski Çağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Rodgers N., (2014), *Antik Yunan*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ruhselman B., (1946), *Ruh ve Kainat*, Gayret Kitabevi, İstanbul.
- Serdaroğlu, Ü., (1996), *Assos*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Sevim, A.-Yücel, Y., (1989), ‘*Türkiye Tarihi*’, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sevin V., (2003), *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul.
- Sevin V.,(2007), *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası-1*, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- Sevin, V., (2001), *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Sevin,V., (1982), *Anadolu’da Yunanlılar Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi Cilt:1-2*, Görsel Yayınları, İstanbul.

- Sevin,V., (2015), *Lydia lılar Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi Cilt:2*, Görsel Yayınları, İstanbul.
- Shirai, Y., (2004), *Ideal and Reality in Old Kingdom Private Funerary Cults*, The Old Kingdom of Archaeology Proceedings of The Conference, 31 May- 4June, Prague.
- Spencer N.,(1995), ‘*Early Lesbos Between East And West: A Grey Area of Aegean Archaeology*’, The Annual of The British School at Athens, Vol 90
- Spivey N.-Squire M., (2004), ‘*Panorama of The Classical World*’, Thomas & Hudson Publishing, Cambridge
- Steskal, M., (2019), ‘*Ephesos ’ta İnhumasyon ve Kremasyon*’, Anadolu’da Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Aizonai IV Özel Sayı, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, (357-373).
- Stupperich R., (1992), ‘*Zweiter Vorbericht über die Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1990*’, in: Ü. Serdaroğlu – R. Stupperich (Hrsg.), *Ausgrabungen in Assos 1990*, AMS 5, Bonn, s.1-31.
- Stupperich, R., (1996), ‘*Vierter Vorbereicht über die Grabung in der West Nekropole von Assos im Sommer*’, Asia Minor Studien, C. 21.
- Sullivan S.D., (1955), ‘*Psychological and Ethical Ideas: What Early Greeks Say*’, Brill Publishing, Leiden – New York – Köln.
- Şahin, N., (1996), ‘*Beyaz Lekythoslar Işığında Klasik Devir’de Atina’da Ölüm İkonografisi ve Ölü Kültü*’, Arkeoloji Dergisi, S.4., (143-167).
- Tarakçı S.K.- Selçuk T.,(2012), ‘*Batı Liman 1205 Parsel Kurtarma Kazısı 2011*’, 21. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara
- Taş, P., (2016), ‘*Antik Dönem’de İonia Bölgesi’ndeki Ölü Gömme Adetleri*’, T.C. Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Tekçam T., (2007), *Arkeoloji Sözlüğü*, Alfa Yayınları, İstanbul.

- Texier C.(2002), Küçük Asya (Coğrafyası, Tarihi, Arkeolojisi), Çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokumentasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara
- Texier, C., (2002), *Küçük Asya Coğrafyası Tarihi ve Arkeolojisi*, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.
- Thomson G., (1991), *Tarih Öncesi Ege II*, Payel Yayıncılık, İstanbul.
- Thomson, G., (2007), *Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler: Tarih Öncesi Ege*, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Uhri A., (2010), *Anadolu'da Ölümün Tarih Öncesi*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Ulusoy, P., (2010), '*Burial Custom of Clazomenae in the Iron Age (1100-500 BC)*', Bilkent University Department of Archaeology and History of Art, Unpublished Masters Thesis, Ankara.
- Utili, F., (1999), '*Die Archaisch Nekropole Von Assos*', Asia Minör Studien, Band 31, Bonn.
- Ürkmez Ö., (2016) 'Aiolis Kyme'sinden Samurlu 879 Nekropolisi', Colloquium Anatolicum, C 1, S 15
- Ürkmez Ö.,(2014) 'Aiolis Kyme'sinden Samurlu 877 Nekropolisi', Colloquium Anatolicum, Anadolu Sohbetleri XIII, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Ürkmez Ö.,(2018), 'Kyme'de Urne Olarak Kullanılmış Dionysos-Silenus Kabartmalı Bronz Hydria', Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, S 22, Ankara
- Ürün, İ., (2020), '*Antandros Nekropolisi Pithos Mezarları*', Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış YL Tezi, İzmir.
- V., (1995), *Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Yağız, K., (2006), , '*Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1. Binde Ölü Gömme Gelenekleri*', Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Yıldız Ö.- Erdal Y. S., (2008), '*Antandros Antik Kenti'nde Ölü Yakma Geleneği*', 23. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, Ankara, (41-56).

- Yıldız, Ö.- Erdal, Y. S., (2007), '*Antandros Antik Kentinde Ölü Yakma Geleneği*', 23. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, Kocaeli, (s.41-56).
- Yıldız, Ö., (2006), '*M.Ö. 1. Binde Antandros Antik Kentinde Kremasyon:Ölü Gömme Geleneği Açısından İncelenmesi*', Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yüksel E.,(2012), '17. yy sonu 18. yy ortası ve 19. yy Başında Yabancı Seyyahların Gözünden Batı Anadolu Antik Kentleri', T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın
- Ziolkowski T., (2008), '*Minos and The Moderns Cretan Myth in Twentieth- Century Literature and Art*', Oxford University Press.

ANTİK KAYNAKLAR

- Heredotos, Herodot Tarihi, Çev. Müntekim Ökmen, İstanbul, 1991.
- Homerios, İlyada, Can Yayınları, Çev. A. Kadir, İstanbul, 2002.
- Homerios, Odiseus, Can Yayınları, Çev. Azra Erhat, İstanbul, 2002.
- Pausanias, The Description of Greece, Vol: I- VI, Richard Priestley, London, 1824.
- Plutark, Solon-Poplicola, Çev. Meriç Mete, İdea Yayınevi, 2011.
- Strabon, *Geographika*, Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.

INTERNET KAYNAKLARI

TAY yerleşmeleri

<http://www.tayproject.org/>

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://www.bilgicik.com/yazi/eski-yunan-dini-dunya-dinleri/>

<https://www.theoi.com/Cult/ZeusCult3.html>

<http://www.olympia-greece.org/templevideo.html>
<http://www.perseus.tufts.edu/Herakles/athena.html>
<https://www.theoi.com/Text/CallimachusHymns1.html#3>
<https://www.theoi.com/Olympios/Dionysos.html>
<http://www.maicar.com/GML/Hephaestus.html>
<http://www.bu.edu/historic/hs/september02.html>
<https://tr.glosbe.com/la/tr/murus>
https://www.metmuseum.org/toah/hd/dbag/hd_dbag.htm
<https://pacifictheatrearts.wordpress.com/ancient-burial-customs/>
https://www.metmuseum.org/toah/hd/dbag/hd_dbag.htm
<https://ancient-greece.org/history.html>
<http://www.teosarkeoloji.com>

RESİMLER

Resim 1: On iki Olimpos Tanrısı (Soldan sağa: Hestia, Hermes, Afrodit, Ares, Demeter, Hephaestus, Hera, Poseidon, Athena, Zeus, Artemis, Apollo).

Resim 2: Girit-Minos Uygarlığı

Resim 3: Agamemnon Mask'ı.

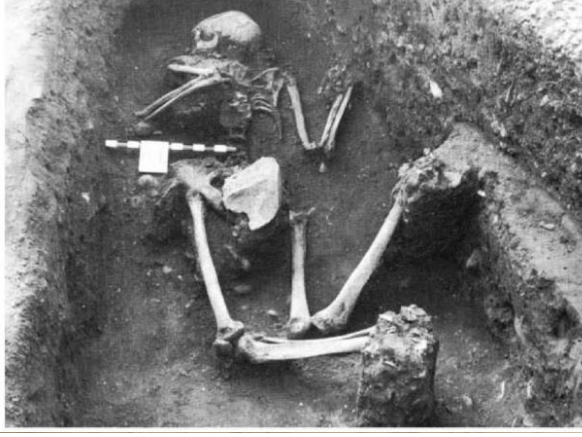
Resim 4: Miken Mezar Halkası – A.

Resim 5: Yanmış insan kalıntılarından oluşan bronz kap (Girit).

	
200-250 C'de	Kemiklerin rengi fildişi rengi veya sarımtraktır.
300-400 C'de	Kemiklerin rengi kahverengi, koyu kahverengi veya siyahtır.
550 C'de	Kemiklerin rengi gri , gri-mavidir.
650-700 C'de	Kemiklerin rengi süt beyazı veya tebeşir beyazıdır.
800-950 C'de	Kemik rengi mat beyazdır.
1000-1600 C'de	Kemikler erimeye başlar.

Resim 6: Yanma derecelerine göre kemik rengi değişimi.

Resim 7: İnhumasyon mezar

Resim 8: Hocker Pozisyonu (Erken Kalkolitik)

Resim 9: Dorsal G6mü 6rneği

Resim 10: Tanrı K6lt6 6rneği Mermer Kabartma

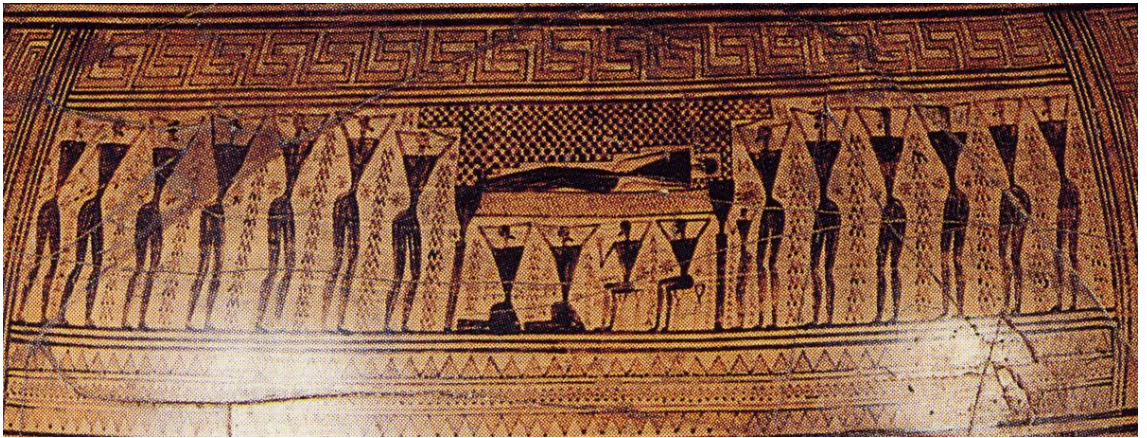
Resim 11: Athena Parthenon Tapınağı

Resim 12: Kurban Adama Sahnesi (Kylux)

Resim 13-a: Prothesis Sahneli Amphora- Geç Geometrik Dönem, No: 84

Resim 13-b: Prothesis Sahnesi (Detaylı Şekliyle) Amphora- Geç Geometrik Dönem, No:84

Resim 14: Ekphora sahneli Krater, Geç Geometrik Dönem (M.Ö. 750-735) No: 990

Resim 15: İon Yerleşimleri

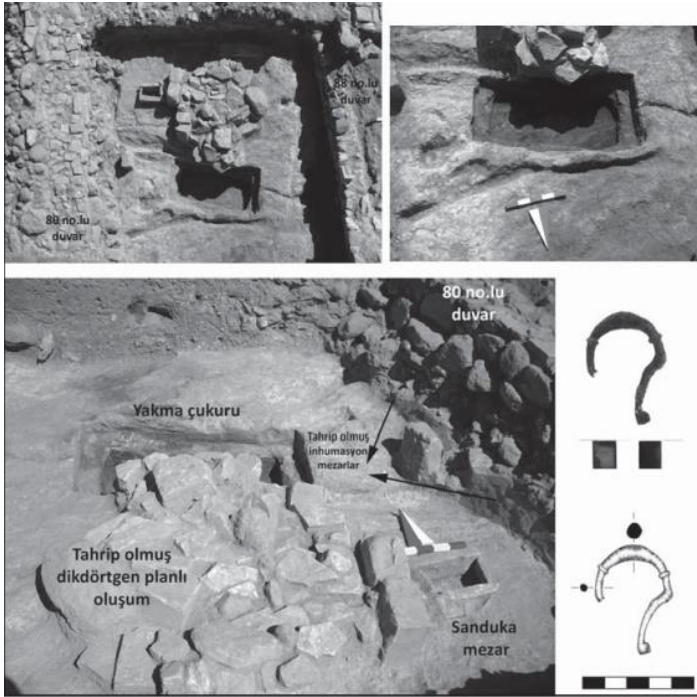
12 İon Şehri

- Miletos
- Myrus
- Priene
- Ephesos
- Kolophon
- Teos
- Lebedos
- Erythrai
- Klazomenai
- Phokaia
- Samos
- Khios

Resim 16: 12 İon Şehirleri

Resim 17: Klazomenai Nekropol Alanları Dağılımı

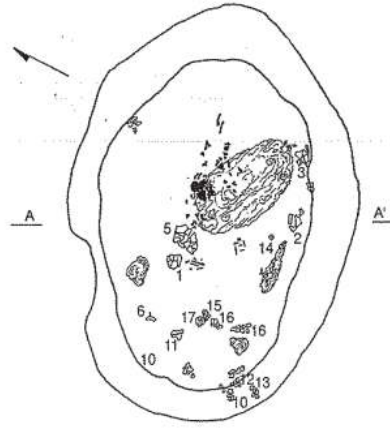
Resim:18 Yakma Çukuru ve Bronz Fibula Buluntusu

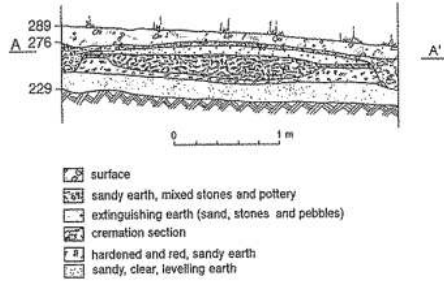
Resim 19-a: Oval formulu kremasyon mezar (Akpınar Nekropolü)

Resim 19-b: Kremasyon mezar alanları (Akpınar Nekropolü)

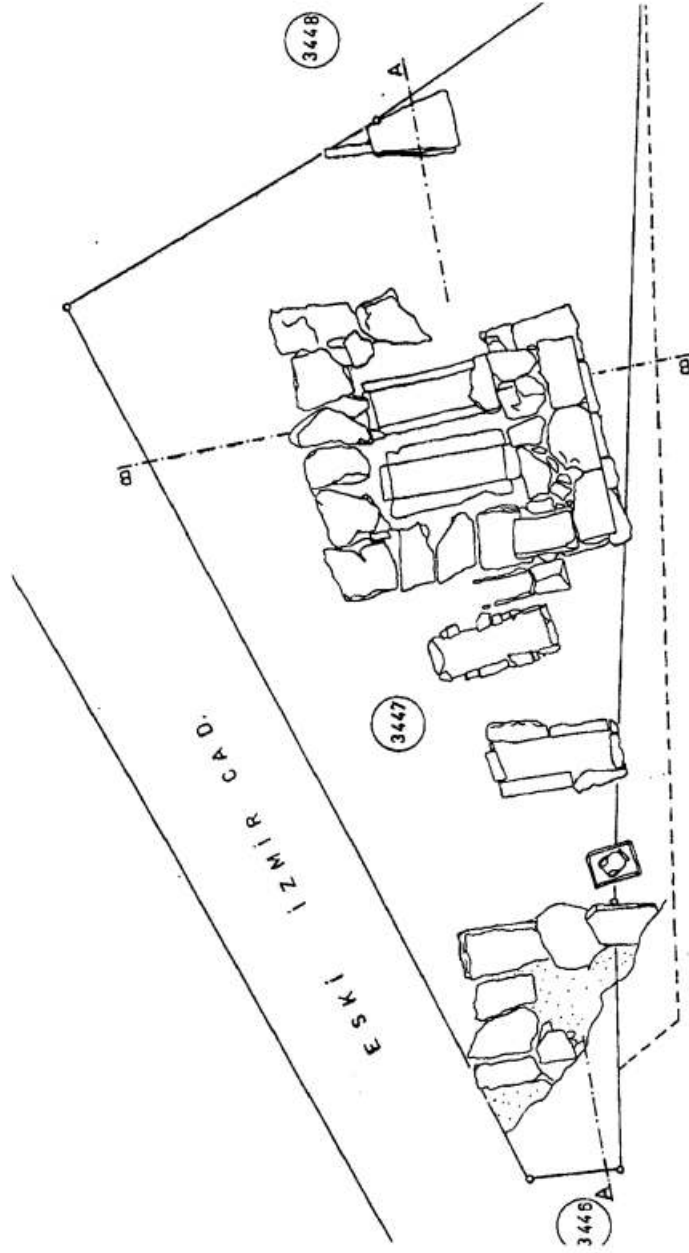
Scattered finds in the cremation area: band bowl (188/1): 6, 10, 15, 17, 18; loomweight (188/2): 14; bird bowl (188/3): 7, 10, 18; bird bowl (188/4): 6, 8, 11, 19; bowl (188/5): 9, 10, 12, 13; oinochoe (188/6): 16; chytra (188/7): 1, 4, 5; chytra (188/8): 2, 3.

Resim 20- a : Akpınar Nekropolü kremasyon alanından dağınık halde buluntular

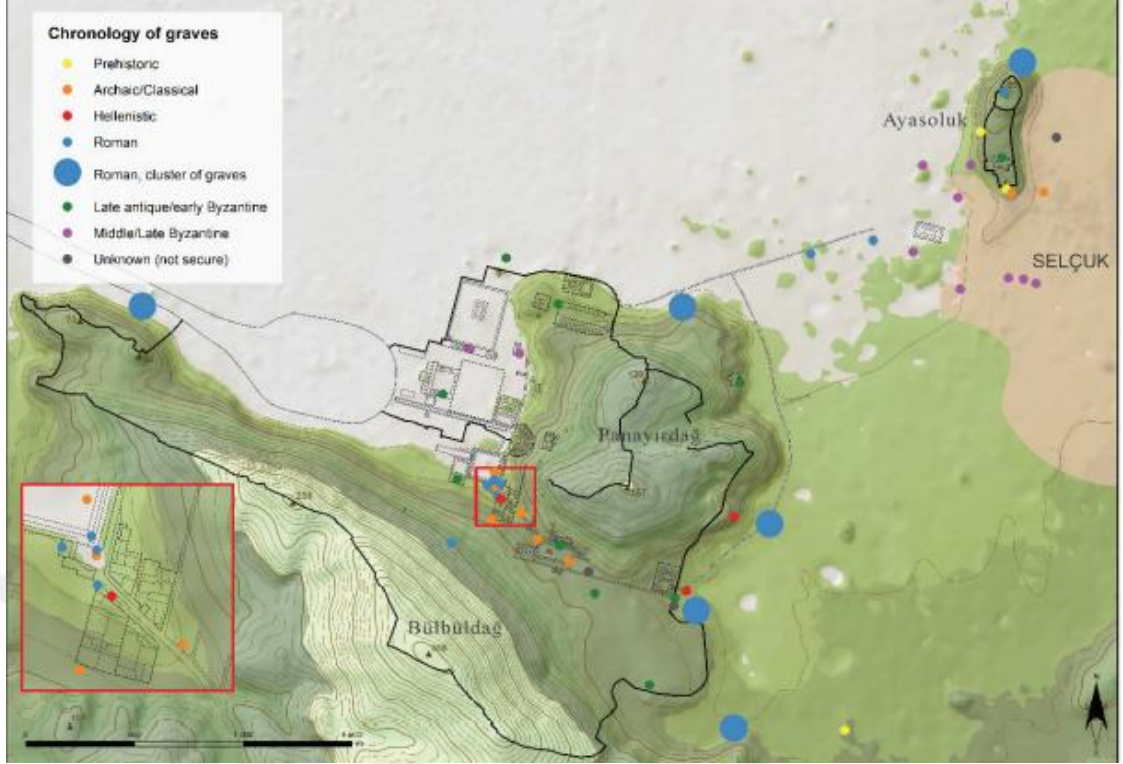

Resim 20-b: Kremasyon mezar buluntuları (Akpınar Nekropolü)

İ Z M İ R Y O L U

Resim 21: Ephesos mezarları genel çizim planı

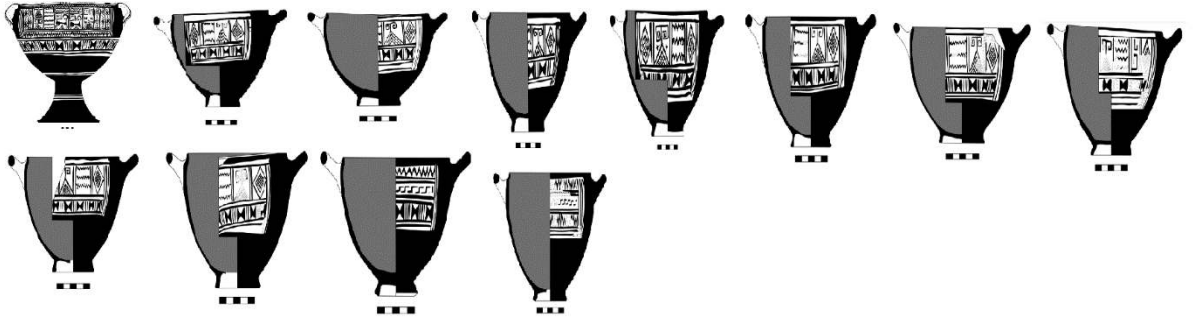
Resim 22: Ephesos gömü alanları dönemsel dağılımı

Resim 23: Pelike urne

Resim 24: kremasyon mezarı altından çıkan buluntular

Resim 25: Teos Geç Geometrik Dönem kremasyon mezar buluntu örnekleri

Resim 26-a: Teos bronz urne kabı buluntu yeri

Resim 26-b:Bronz Urne

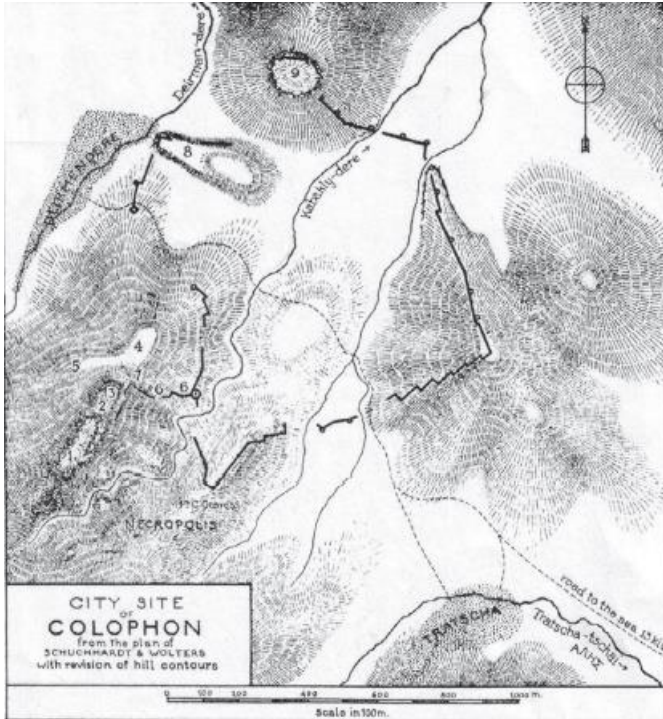
Resim 27: Birincil kremasyon mezar

Resim 28: Kremasyon mezarı (yanık tabaka)

Resim 29: Yüksek ısıda uygulanan birincil kremasyon

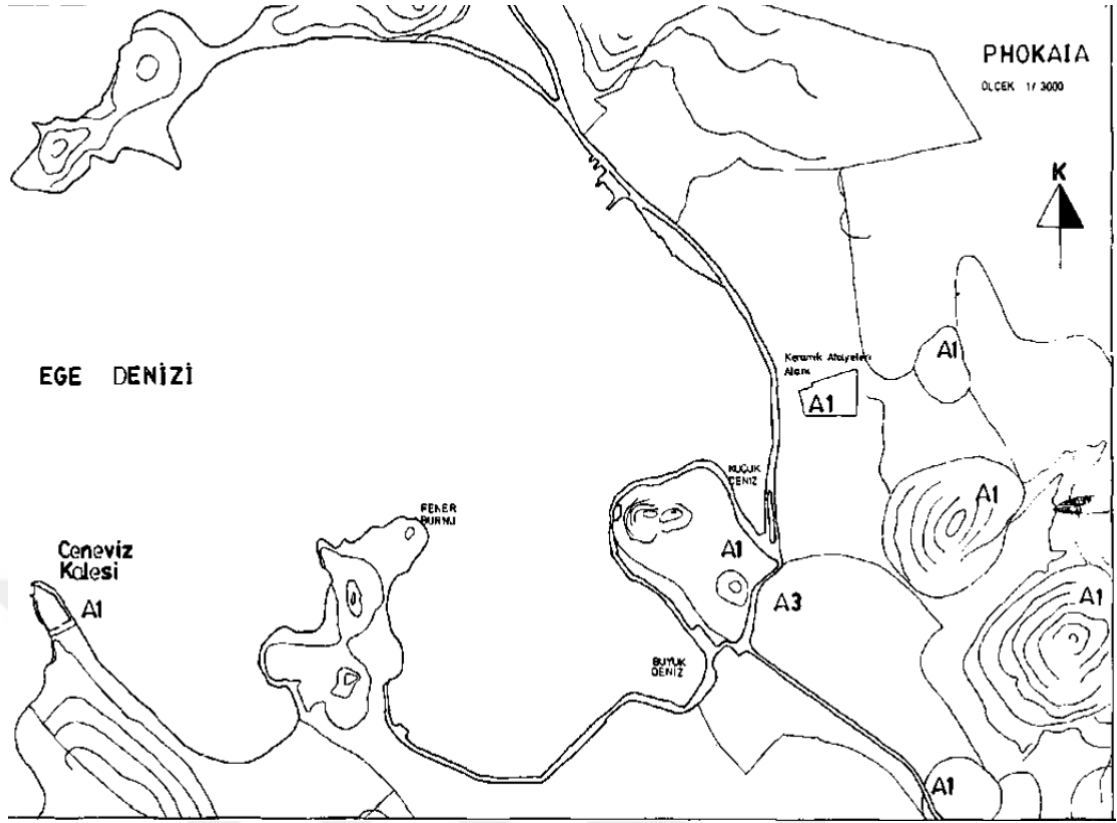
Resim 30: Kolophon yerleşimi

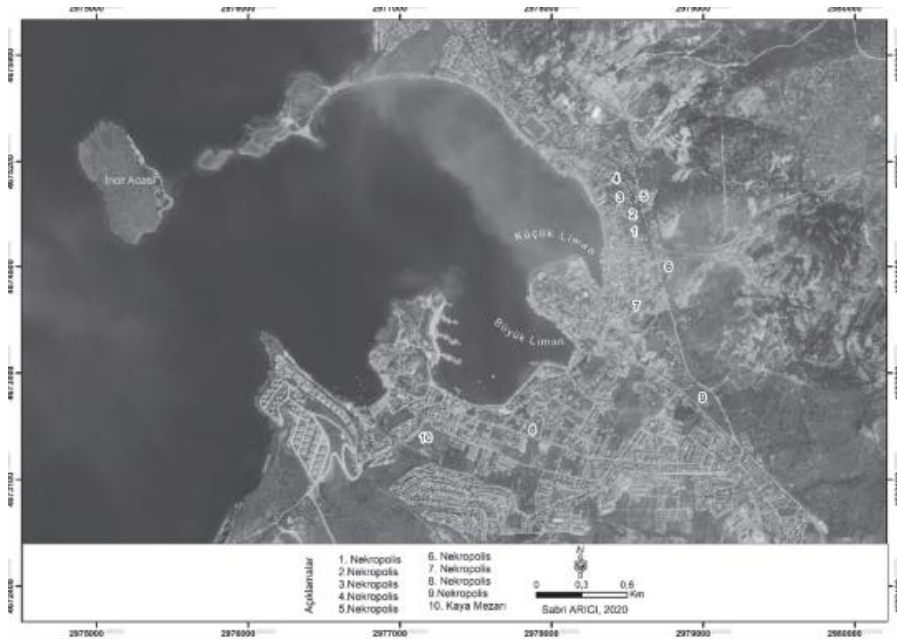
Resim 31: Kolophon I no'lu tümölüs

Resim 32: Kolphon II no'lu tümölüs kremasyon mezar çukuru

Resim 33: Phokaia Antik Dönem yerleşim alanı

Resim 34: Phokaia Nekropolis alanı

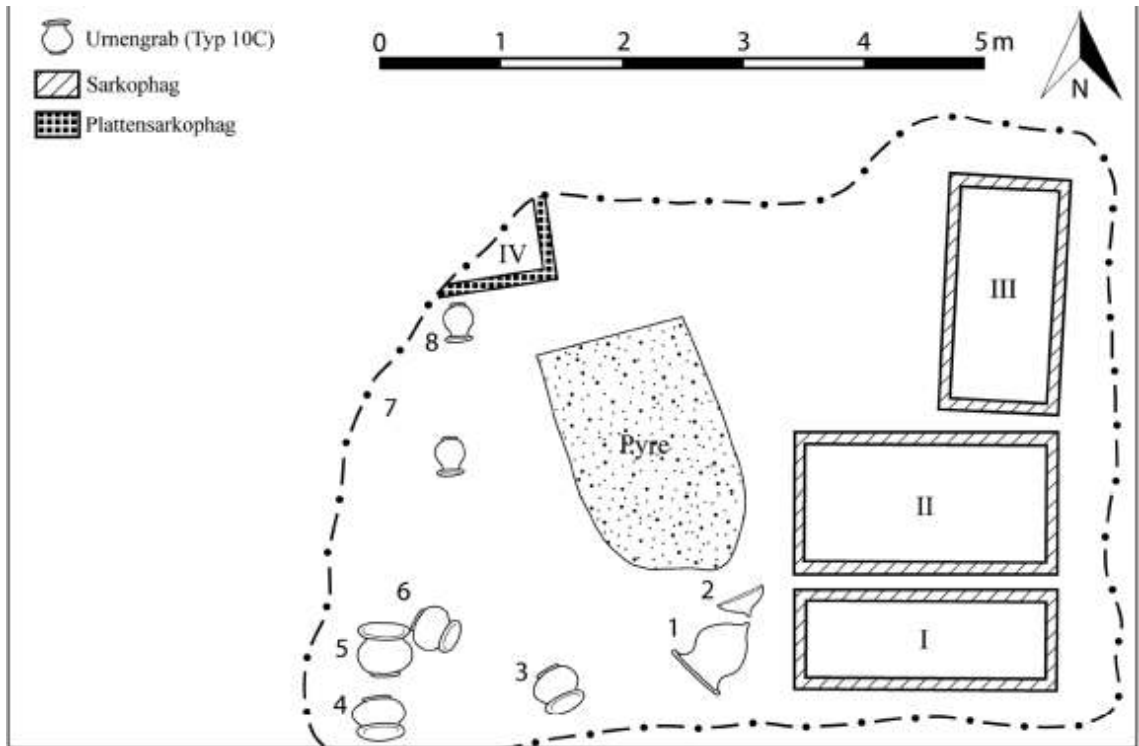
Resim 35: 5 no'lu nekropolis kremasyon mezar buluntusu

Resim 36: 5 no'lu nekropolis kremasyon mezar buluntuları çizimleri

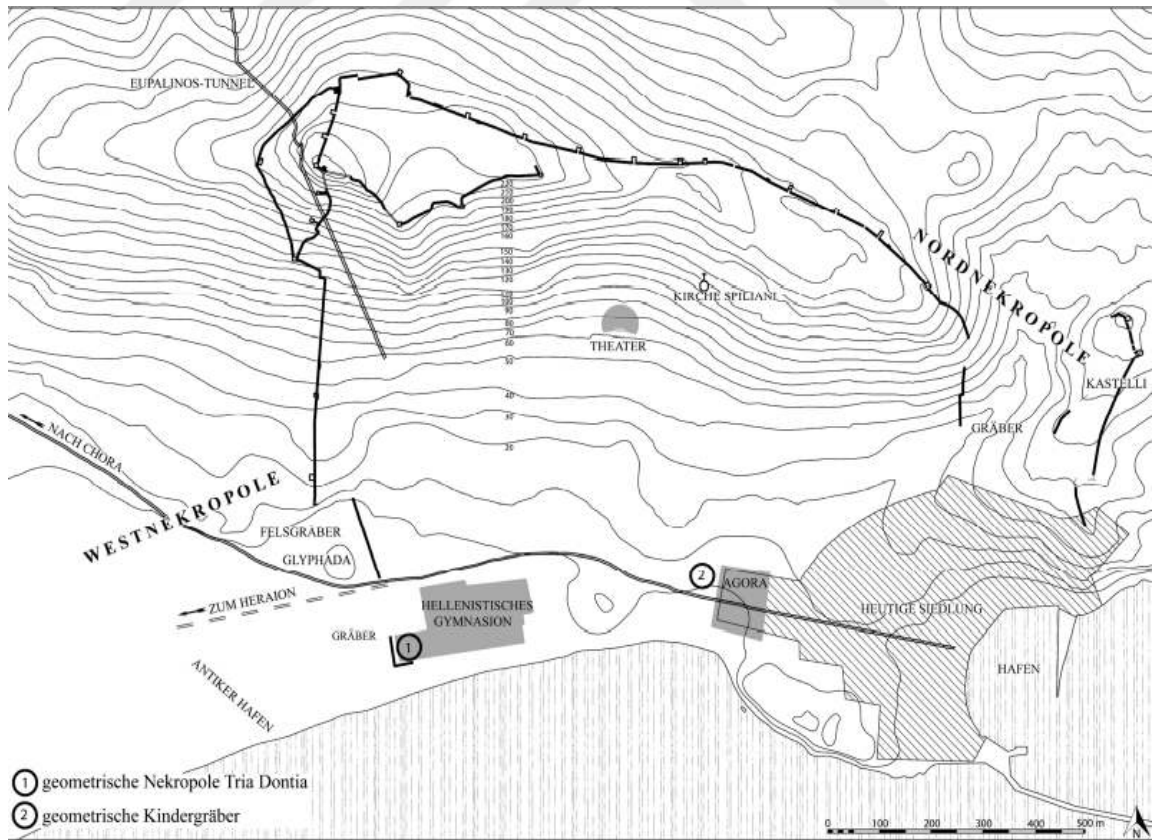
Resim 37: Phokaia Kremasyon kabı

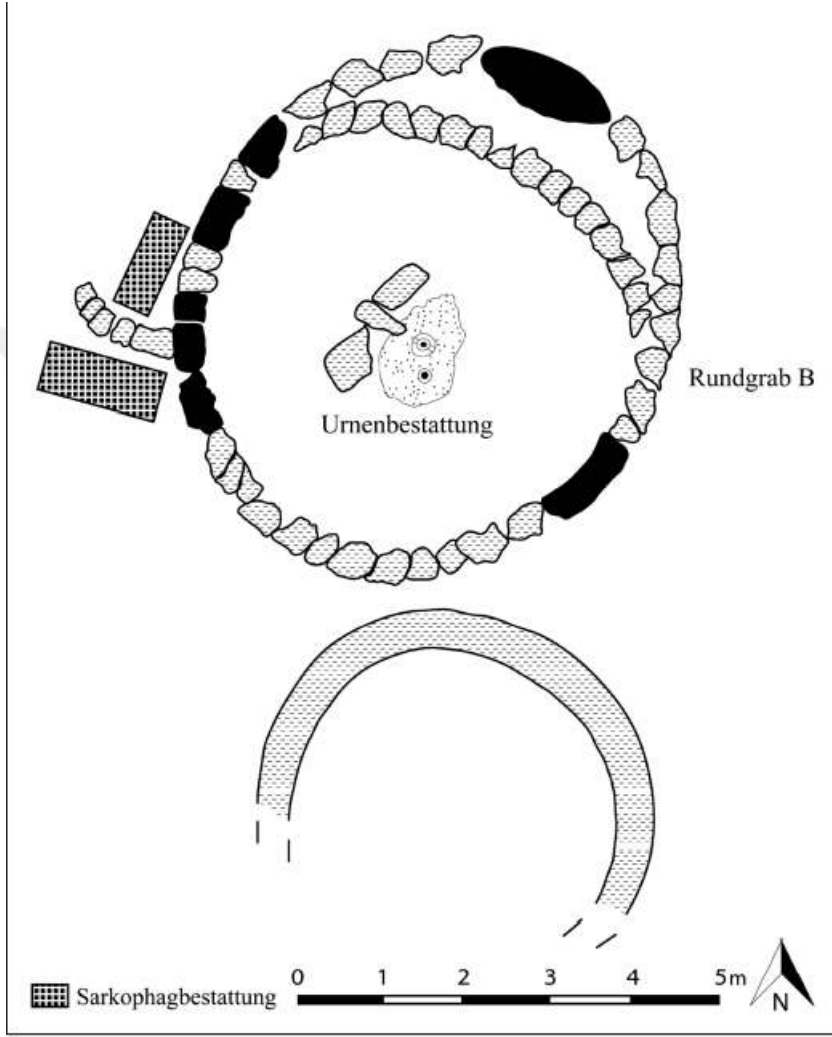
Resim 38: Khios/Rizari gömü alanı (lahit mezarlar, urne mezarlar ve yakma alanı)

Resim 39: Tria Dontia/Samos (urne için kullanılan kaplar)

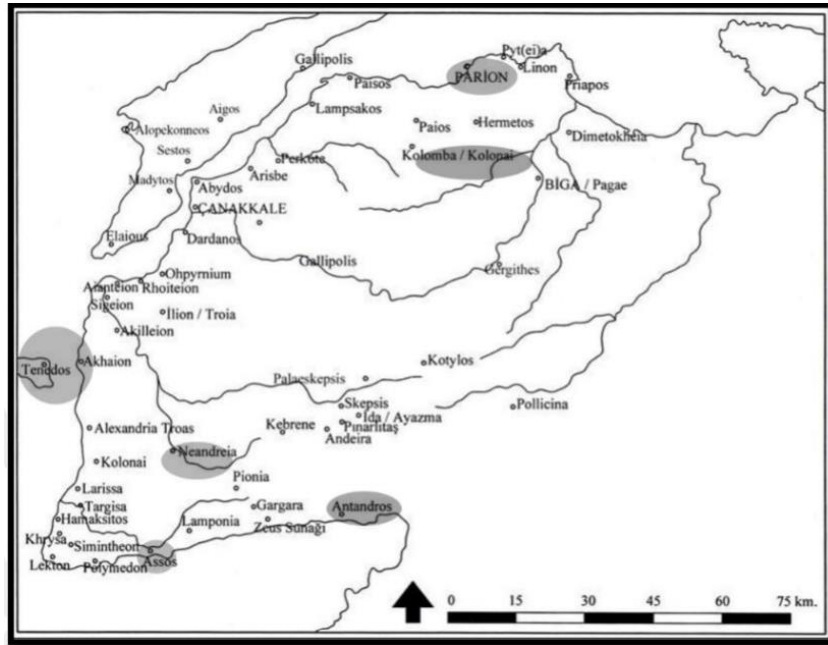
Resim 40: Samos Mezarlık alanları gösterimi

Resim 41: Samos Kuzey bölgesi mezarlık alanı

Resim 42: Troas Bölgesi uydu fotoğrafı

Resim 43: Troas bölgesinde bulunan antik kentler

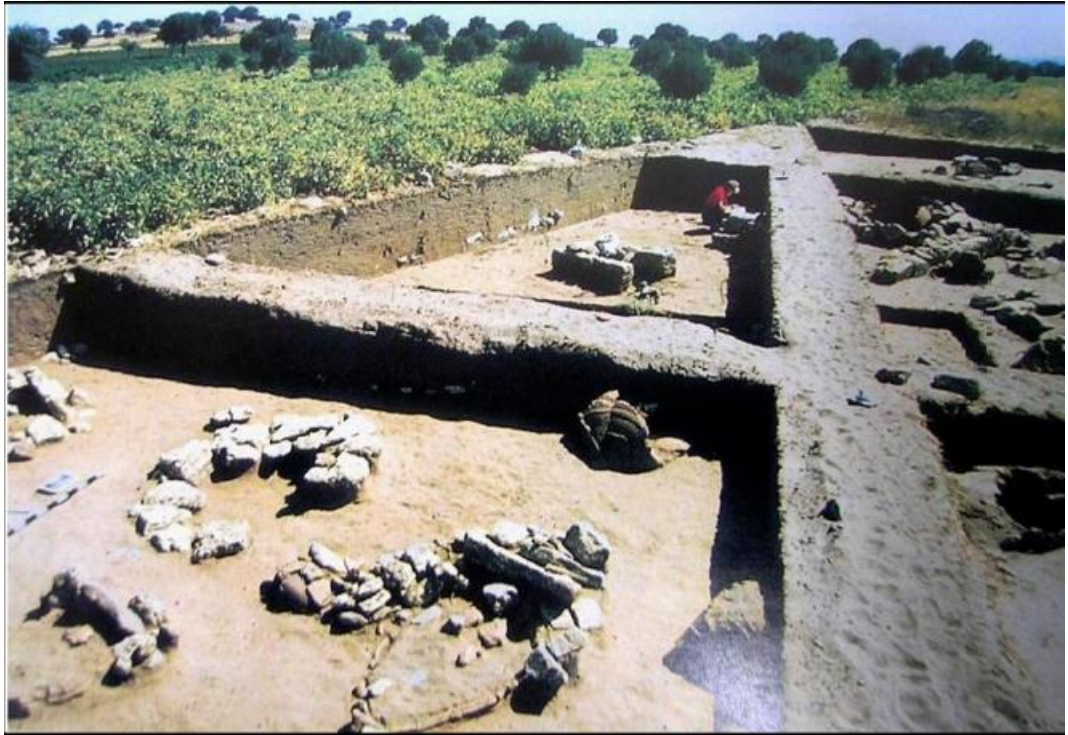
Resim 44: M.Ö. 2. bin yıl 2. Yarısı- Hellenistik Dönem arası görülen mezar merkezleri

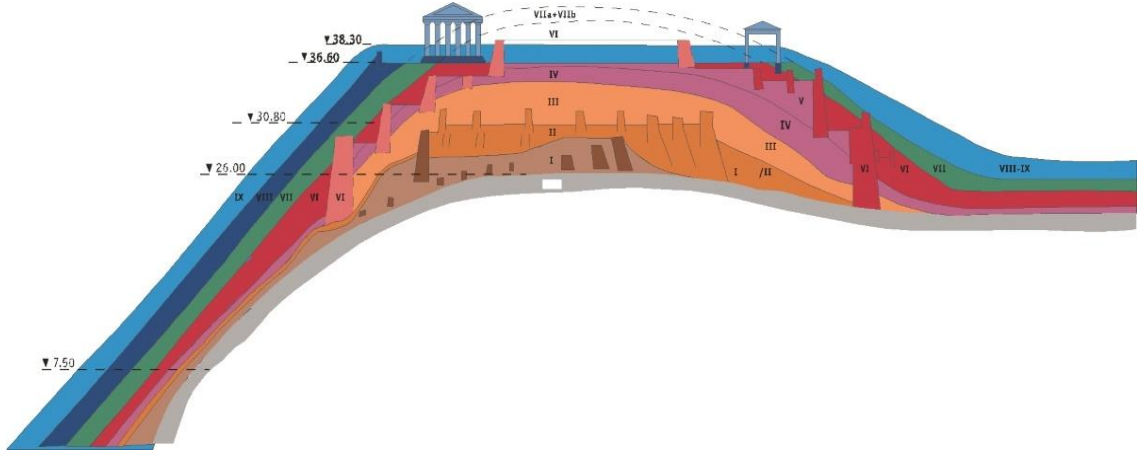
Resim 45-a :Kuzeydoğu yönünden Beşiktepe Akhilleon Burnu

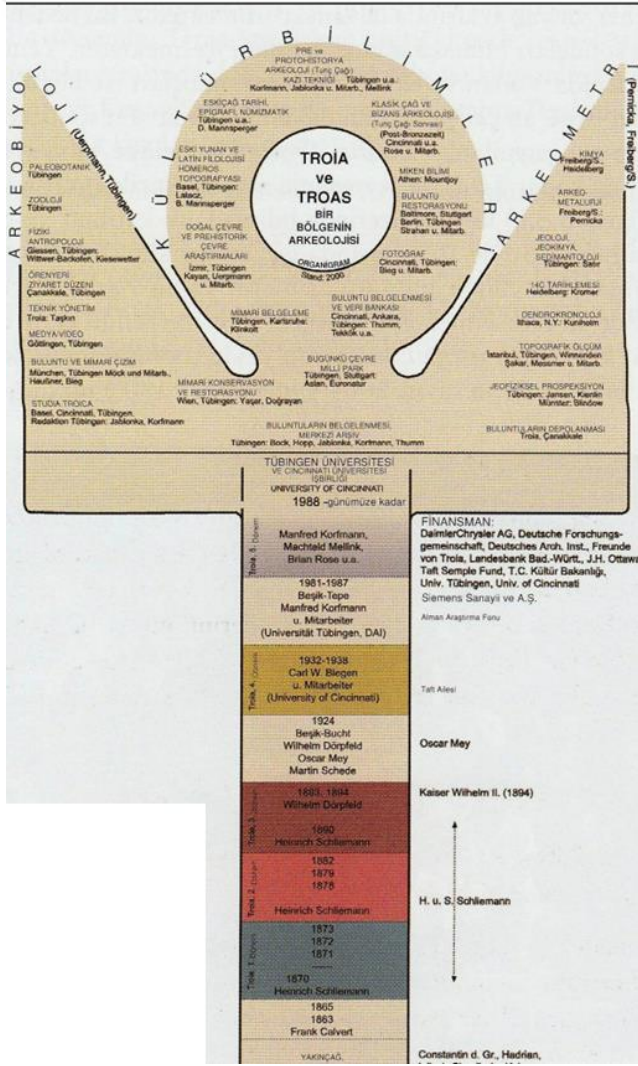
Resim 45-b: Beşik-Yassı Tepe

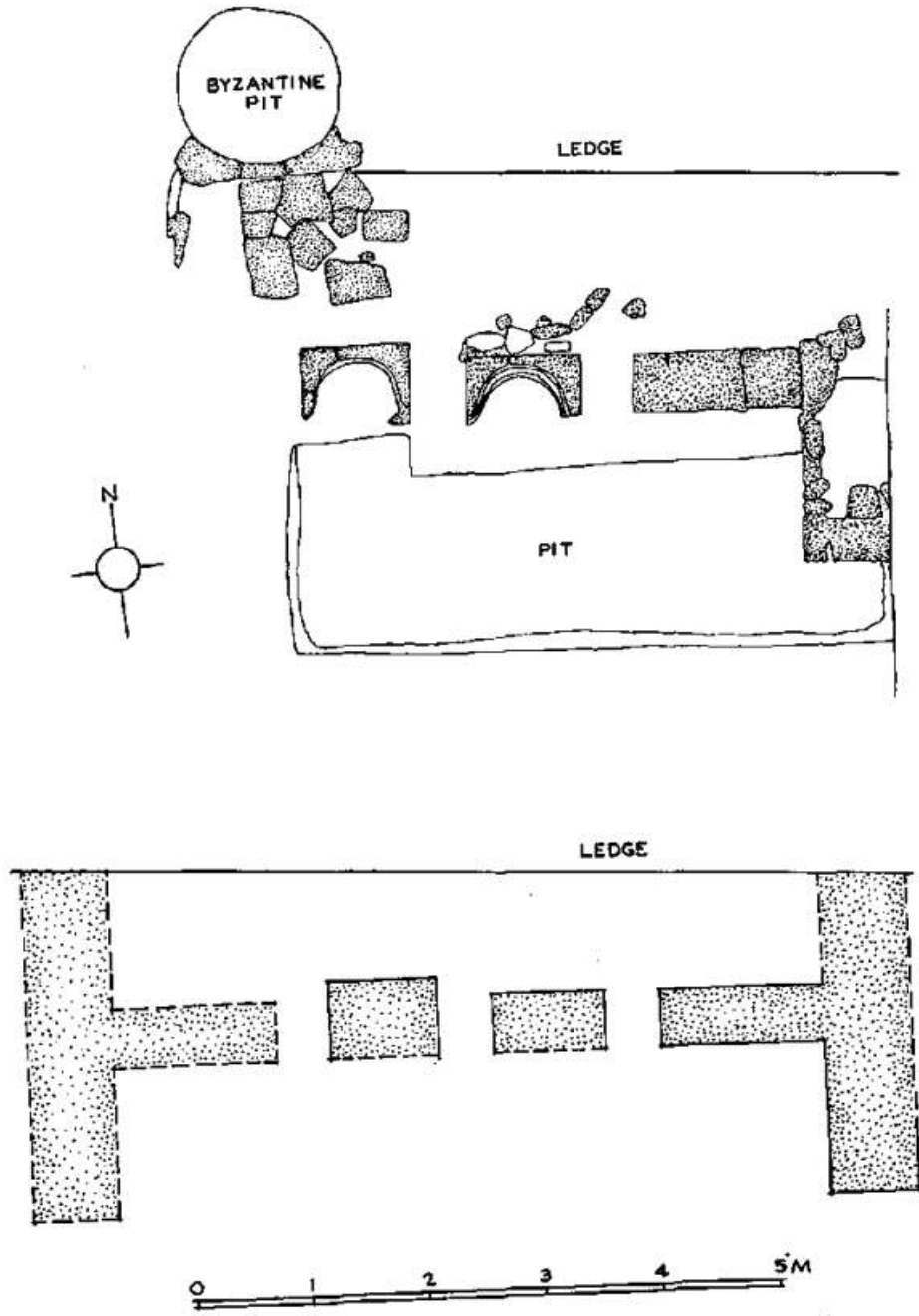
Resim 46: Beşik Tepe Mezarlık Alanı

Resim 47: Troia Tabakalanmaları

Resim 48: Troia'da gerçekleştirilmiş çalışmalar

Resim 49: Troai yakma alanı (Blegen)

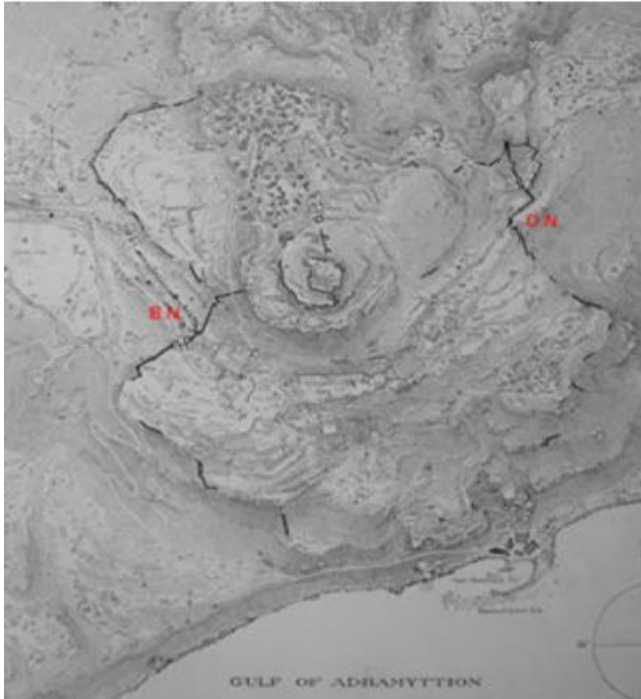
Resim 50: Troia urne mezar

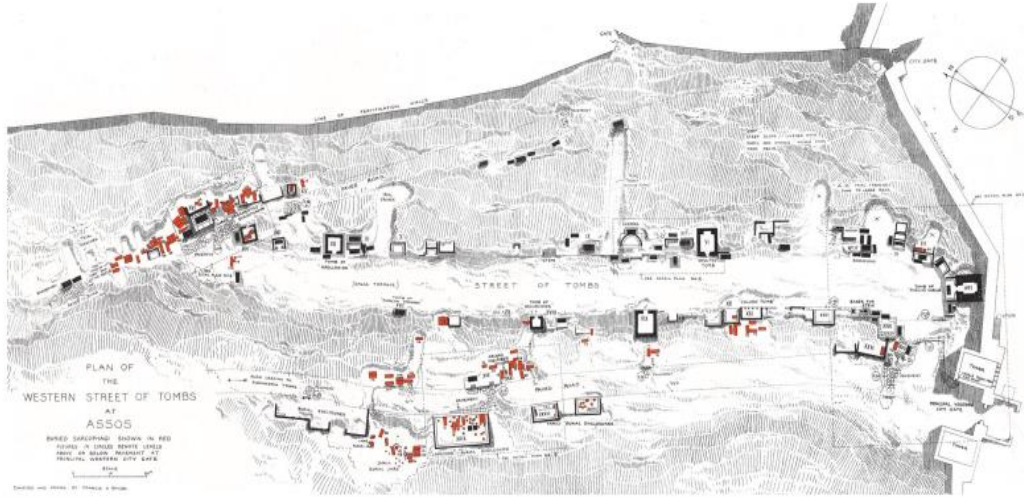
Resim 51: Assos Gravür (Texier)

Resim 52: Assos Athena Tapınağı

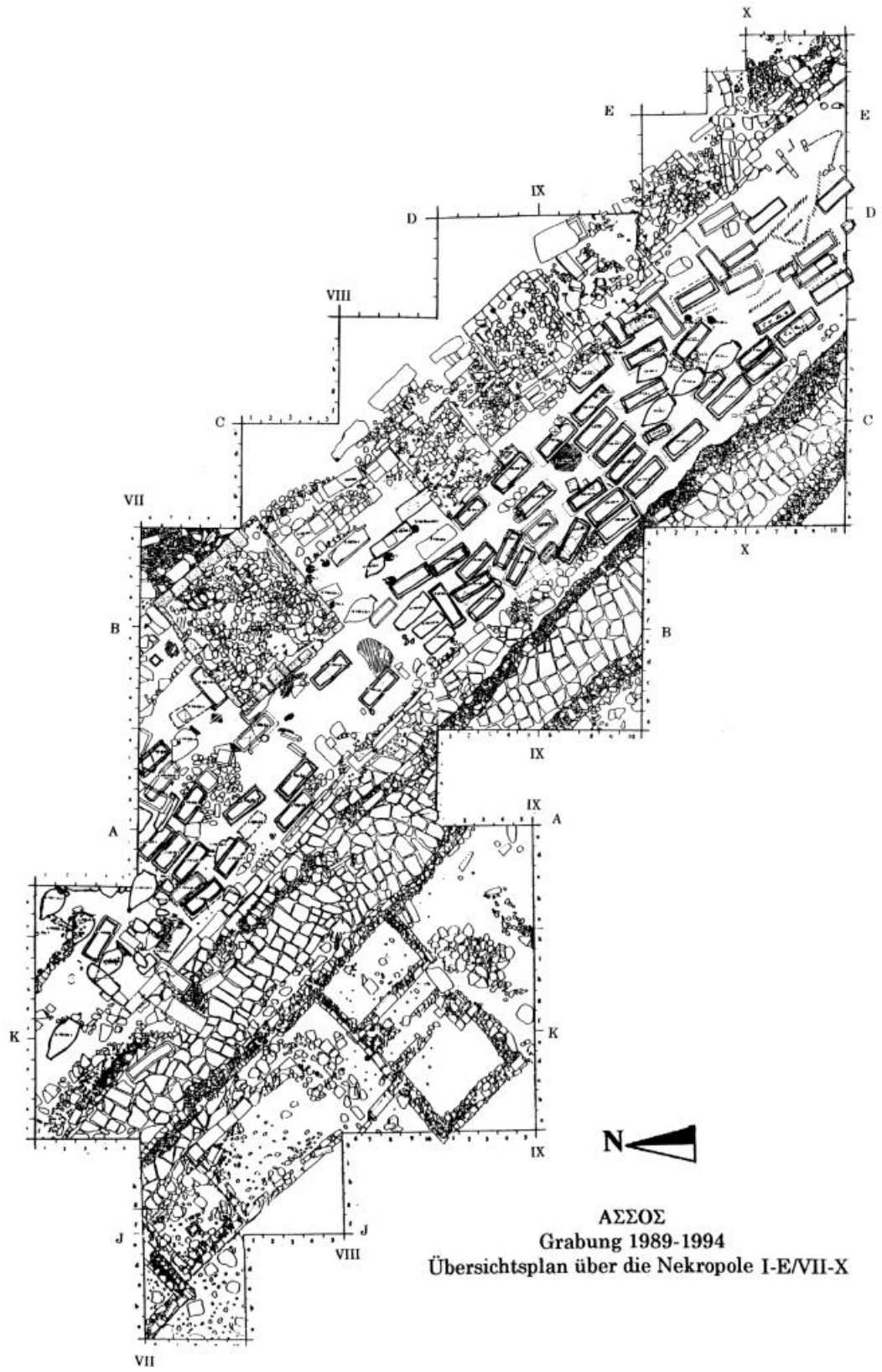
Resim 53: Doğu ve Batı Nekropol konumları

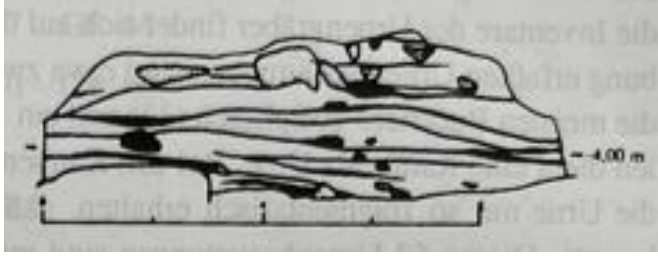
Resim 54: Assos 1881-1983 yılları arasında yapılan kazılardan sonra Batı Nekropolü'nün planı

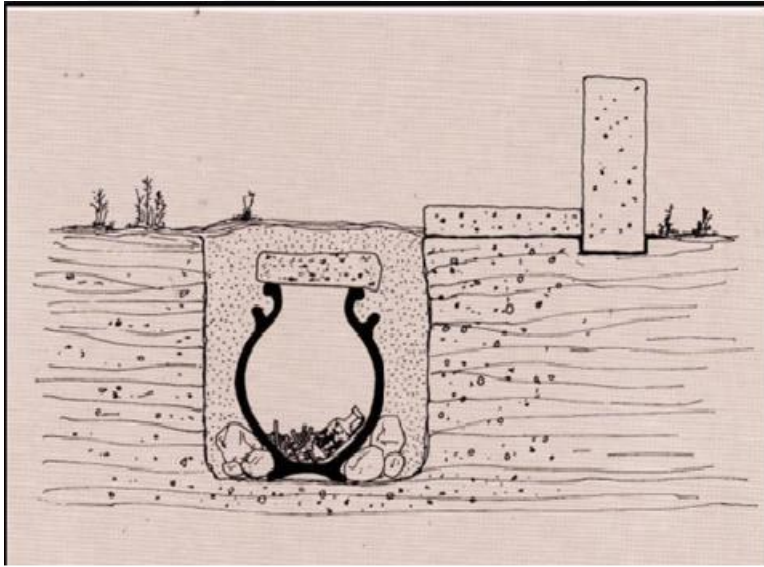
Resim 55: Merkezi kremasyon alanı

Resim 56: Assos. Nekropol planı (I-E VII-X plan kareleri)

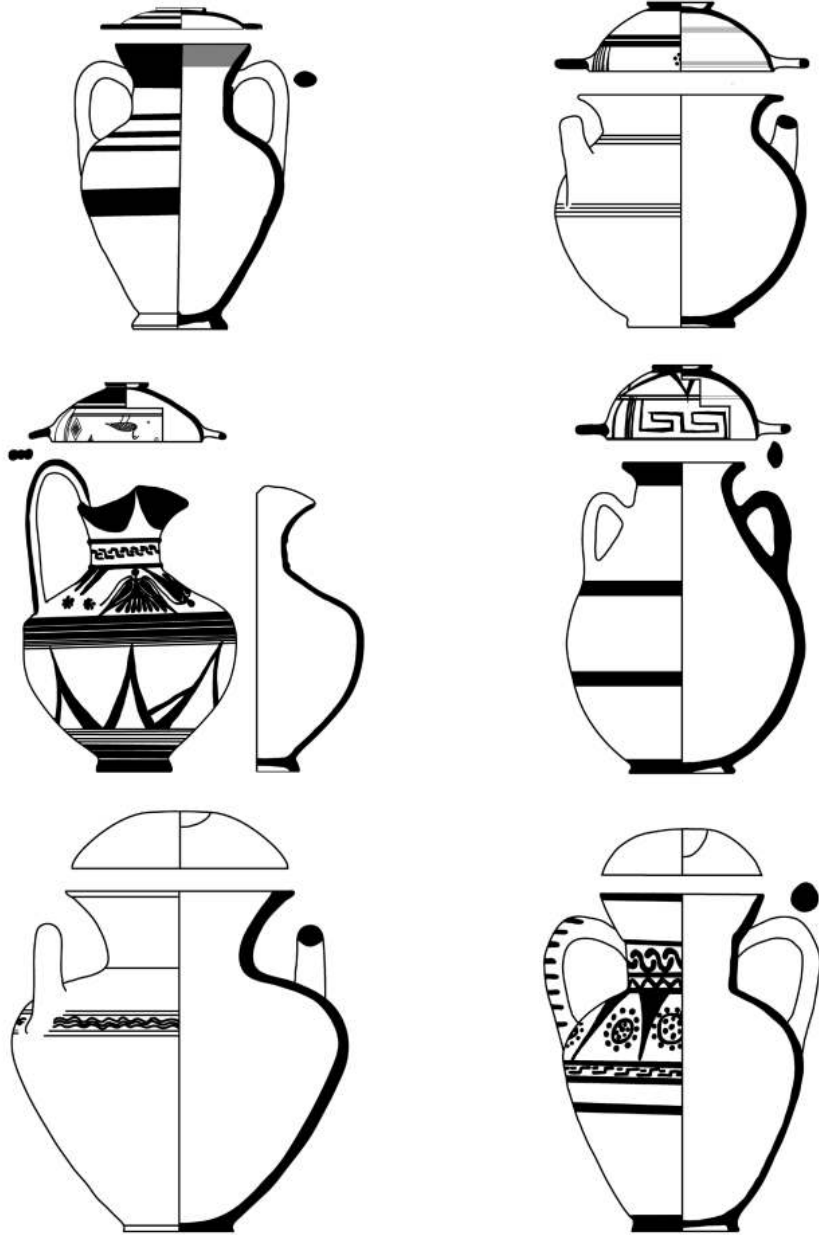
Resim 59: D I Plan karesinden Arkaik Dönem yakma alanı kesiti

Resim 60-a: Assos urne mezar

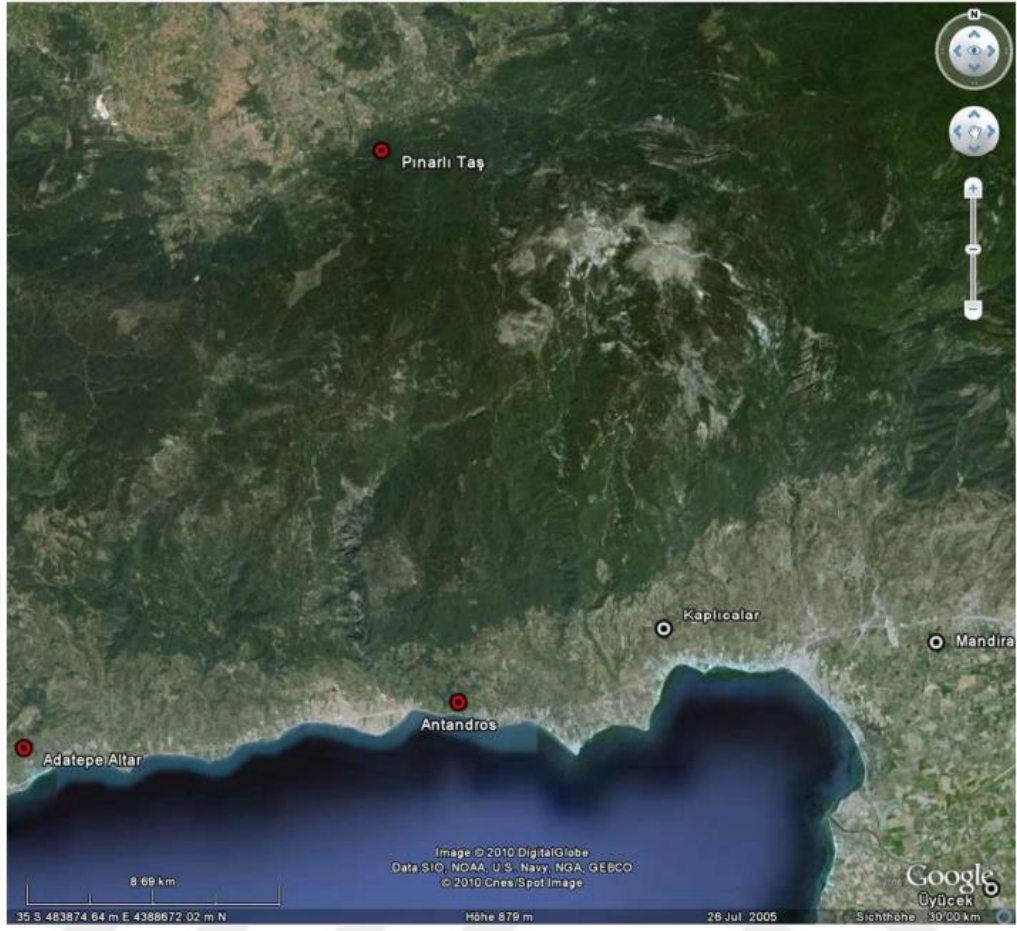
Resim 60-b: Batı nekropol kazı alanı ve urne örnekleri

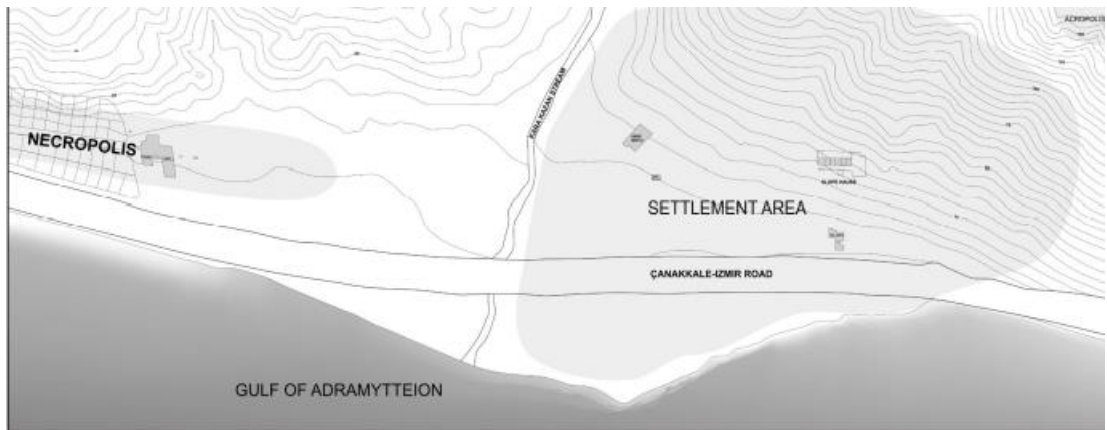
Maßstab 1:4

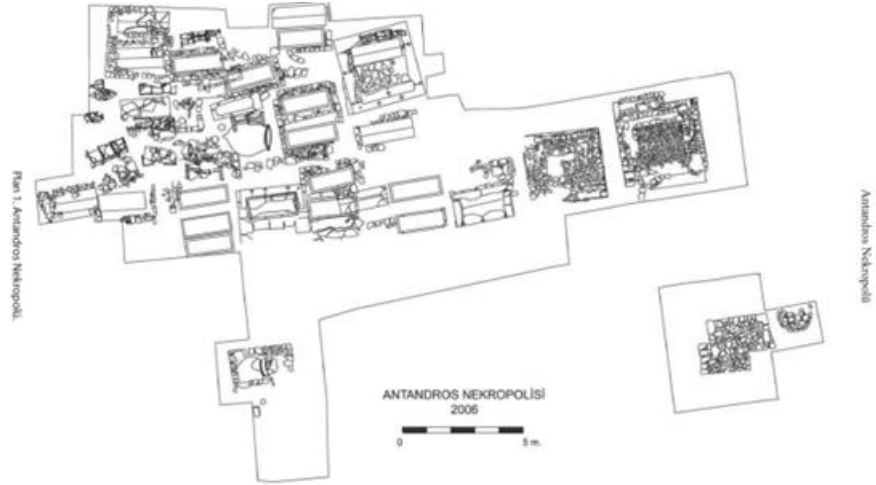
Resim 61: Assos. Arkaik Dönem kremasyonlara ait urneler

Resim 62: Antandros uydu fotoğrafı

Resim 63: Antandros site planı

Resim 64: Antandros nekropolü

Resim 65: Antandros, M.Ö. 7. yy.'a ait mezarlar

Resim 66: Birincil kremasyon örnekleri

Resim 67: Çatı kiremit örtülü birincil kremasyon mezar

Resim 68: İkincil kremasyon ve mezar hediyeleri

Resim 69: 338 no'lu kül dökme mezar

Dönemi	Kremasyon		Inhumasyon		Toplam
	n	%	n	%	N
M.Ö. 7. yy	38	41,8	53	58,2	91
M.Ö. 6. yy	10	50,0	10	50,0	20
M.Ö. 5. yy	2	11,1	16	88,9	18
M.Ö. 4. yy	-	-	24	100,0	24
M.Ö. 3.-1. yy	22	48,9	23	51,1	45
Roma	-	-	2	100,0	2
Bizans	-	-	6	100,0	6
Belirsiz	-	-	8	100,0	8
Genel	72	% 33,6	142	% 66,4	214

χ^2 : 34, 645; sd: 7; p: 0,000

Resim 70: Antandros'ta uygulanan kremasyonların yüzyıllara göre dağılımı

Resim 71: Parion nekropolü

Resim 72: Nekropol alanı

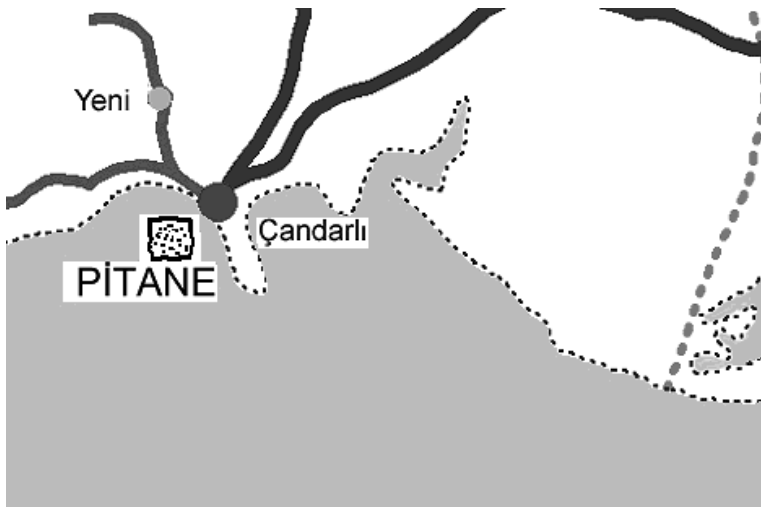
Resim 73: Krematoryum alanları

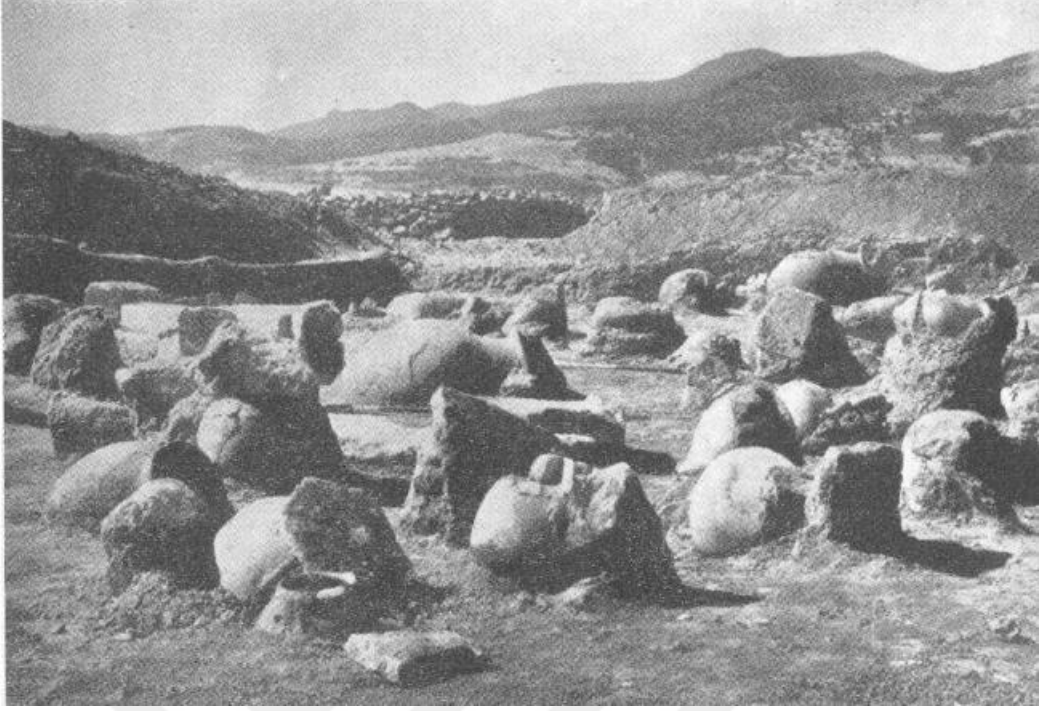
Resim 74-a: Kremasyon mezarı ve buluntuları

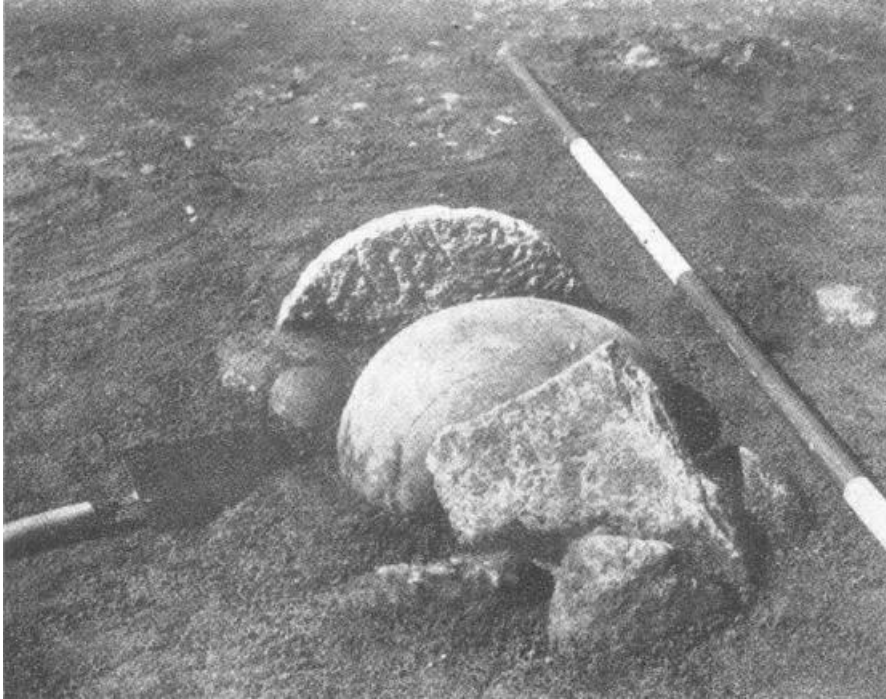
Resim 76: Pitane Çandarlı bugünkü şehir planı

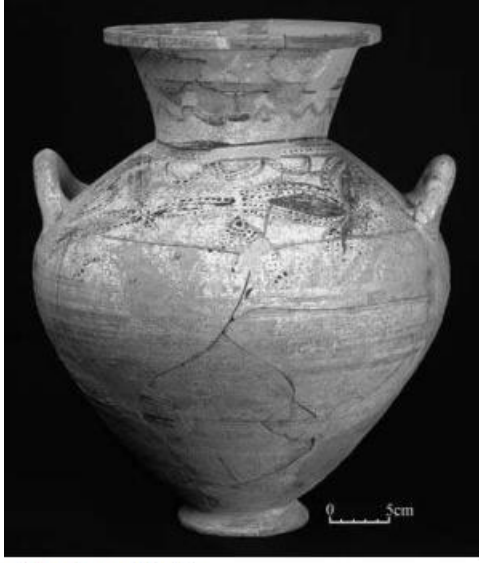
Resim 77: Pitane Çandarlı Körfezi

Resim 78: Urne mezarlar

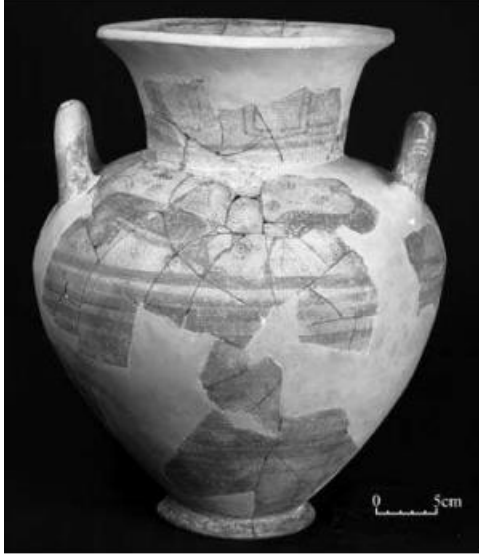
Resim 79: urne mezar

Amphora No:2

Amphora No:3

Amphora No:4 ve Amphora üzerindeki detaylar

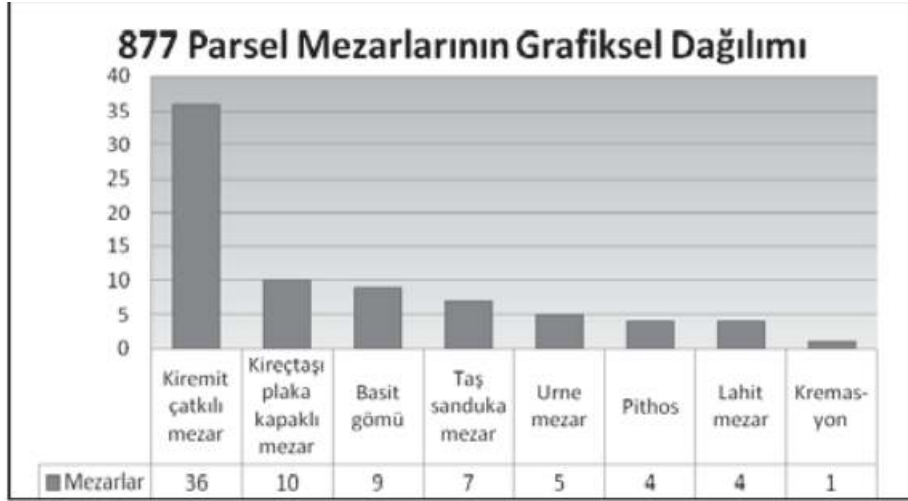
Resim 80: Orientazilan stili amphore urneler

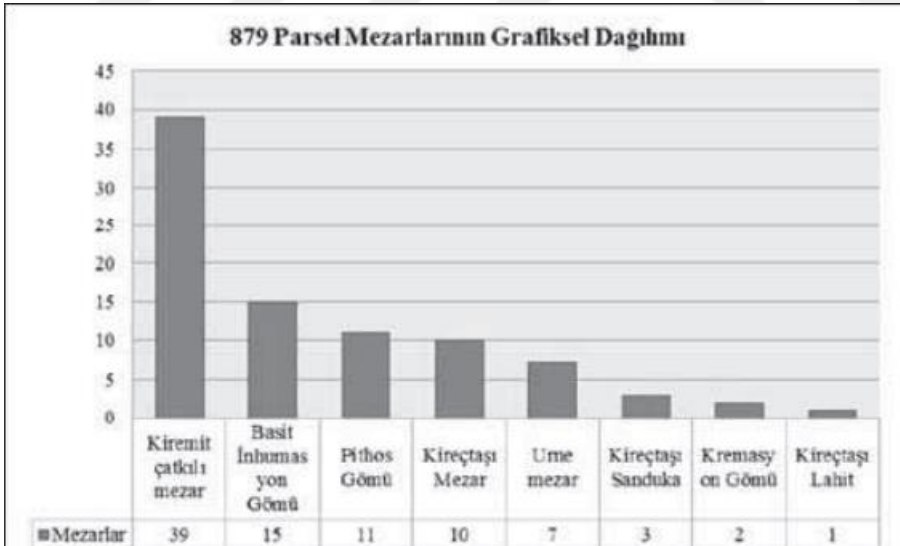
Resim 81: İDÇ Limanı urne buluntuları

Resim 82: Kyme Habaş Arazisi Doğu Nekropol Alanı

Resim 83: Samurlu 877 Parsel

Resim 84: Samurlu 879 Parsel

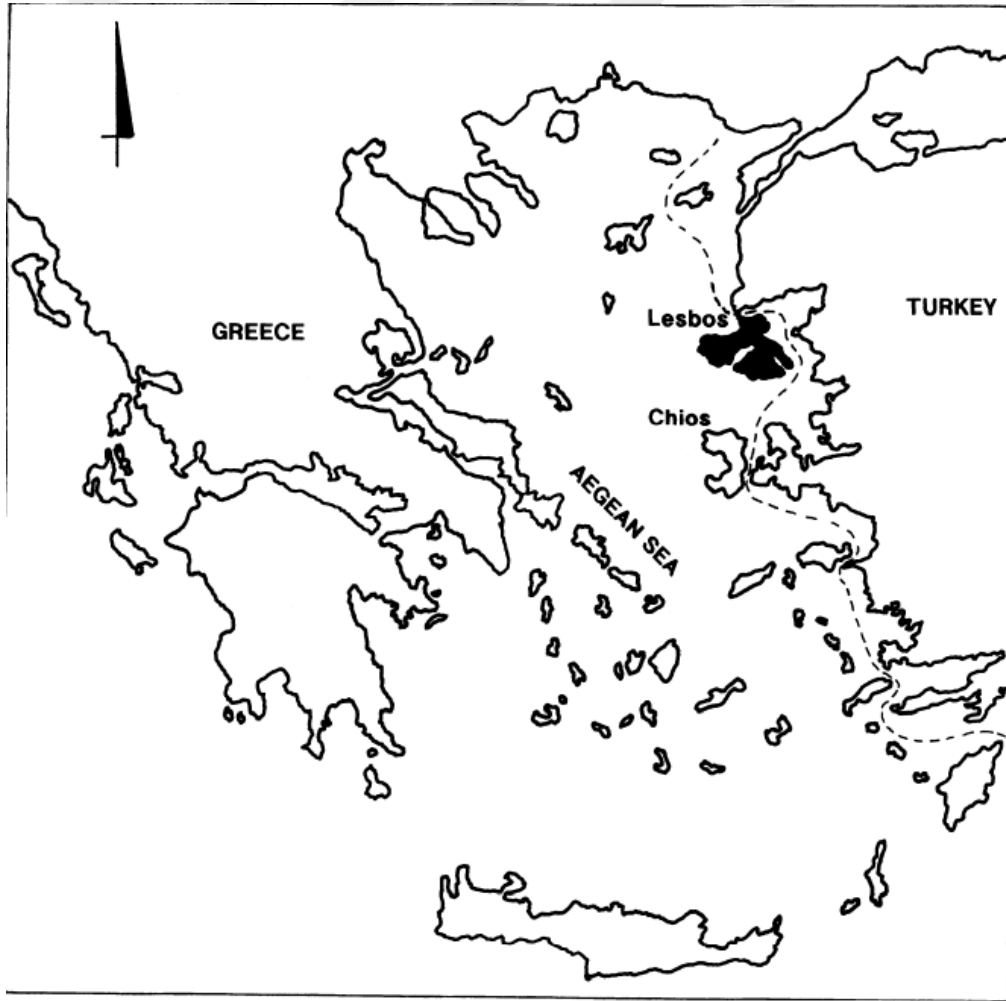
Resim 85: Bronz Hydria Urne

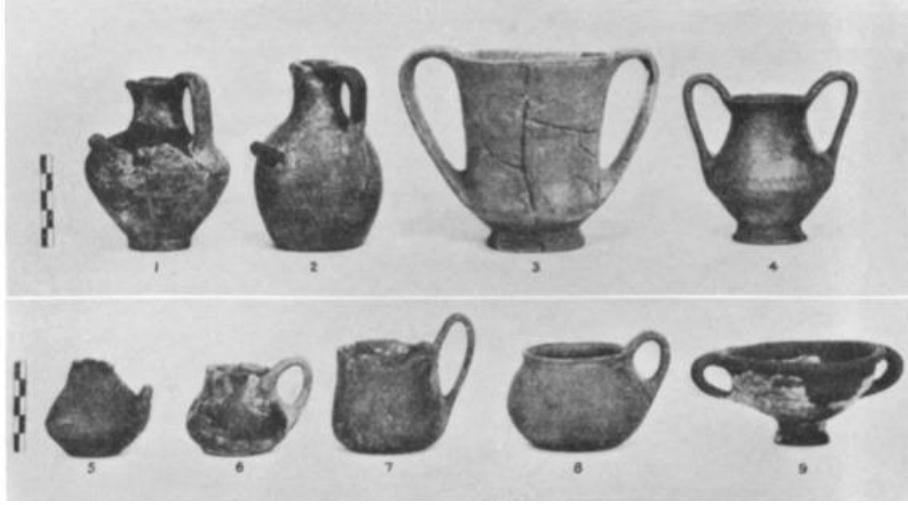
Resim 86: Bronz Hydria urne bulunma aşamaları ve mezar buluntusu Diadem

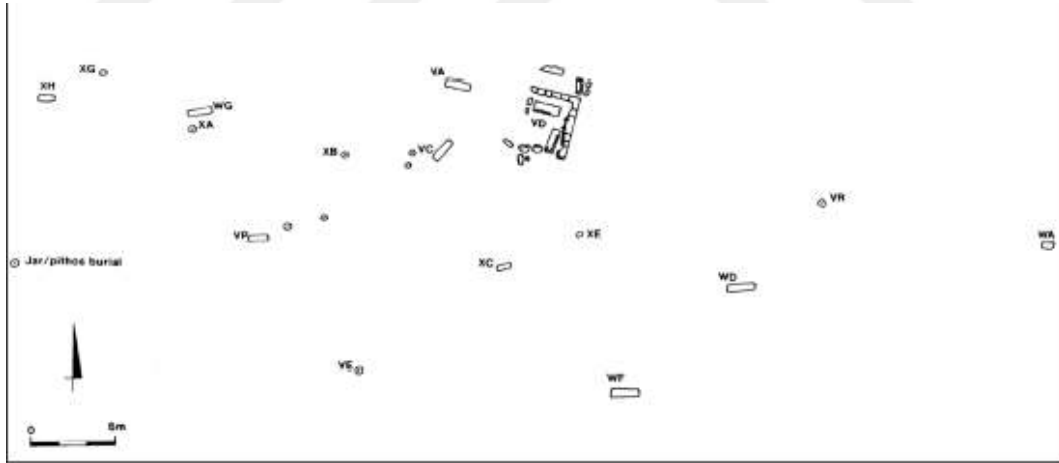
Resim 87: Urne mezar ve mezara ait buluntuları

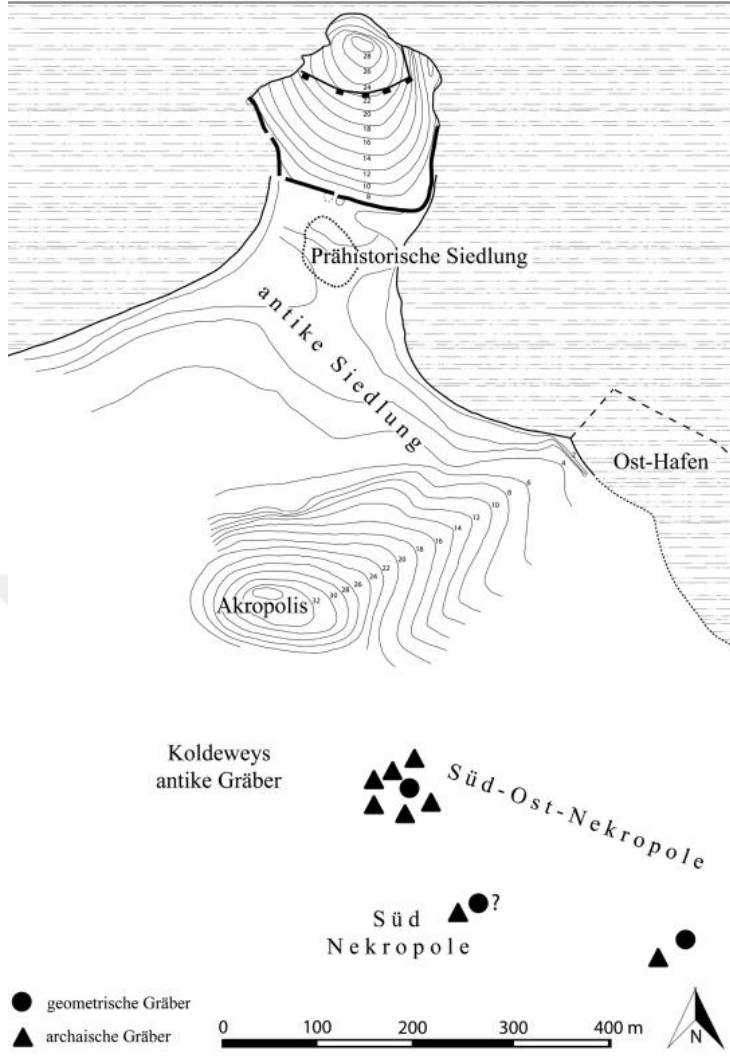
Resim 88: Lesbos-Türkiye sınırı

Resim 81: Antissa mezar buluntuları

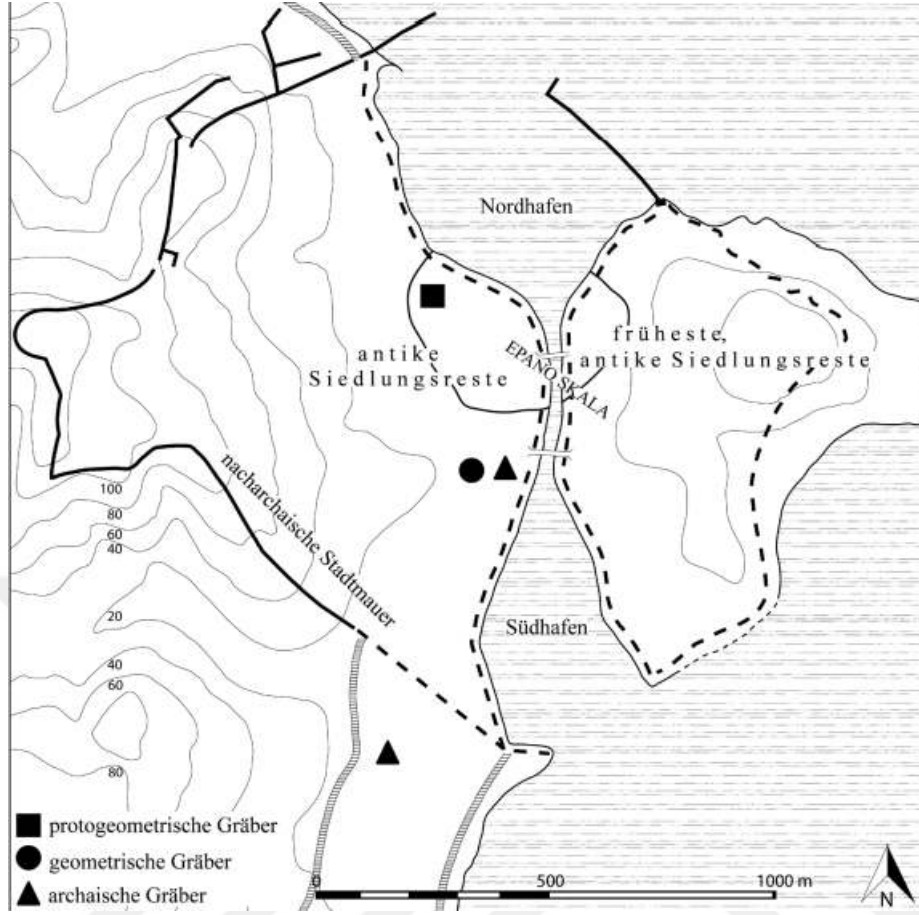
Resim 90: Antissa. Geometrik-Arkaik ve Klasik mezarların mekânsal dağılımı

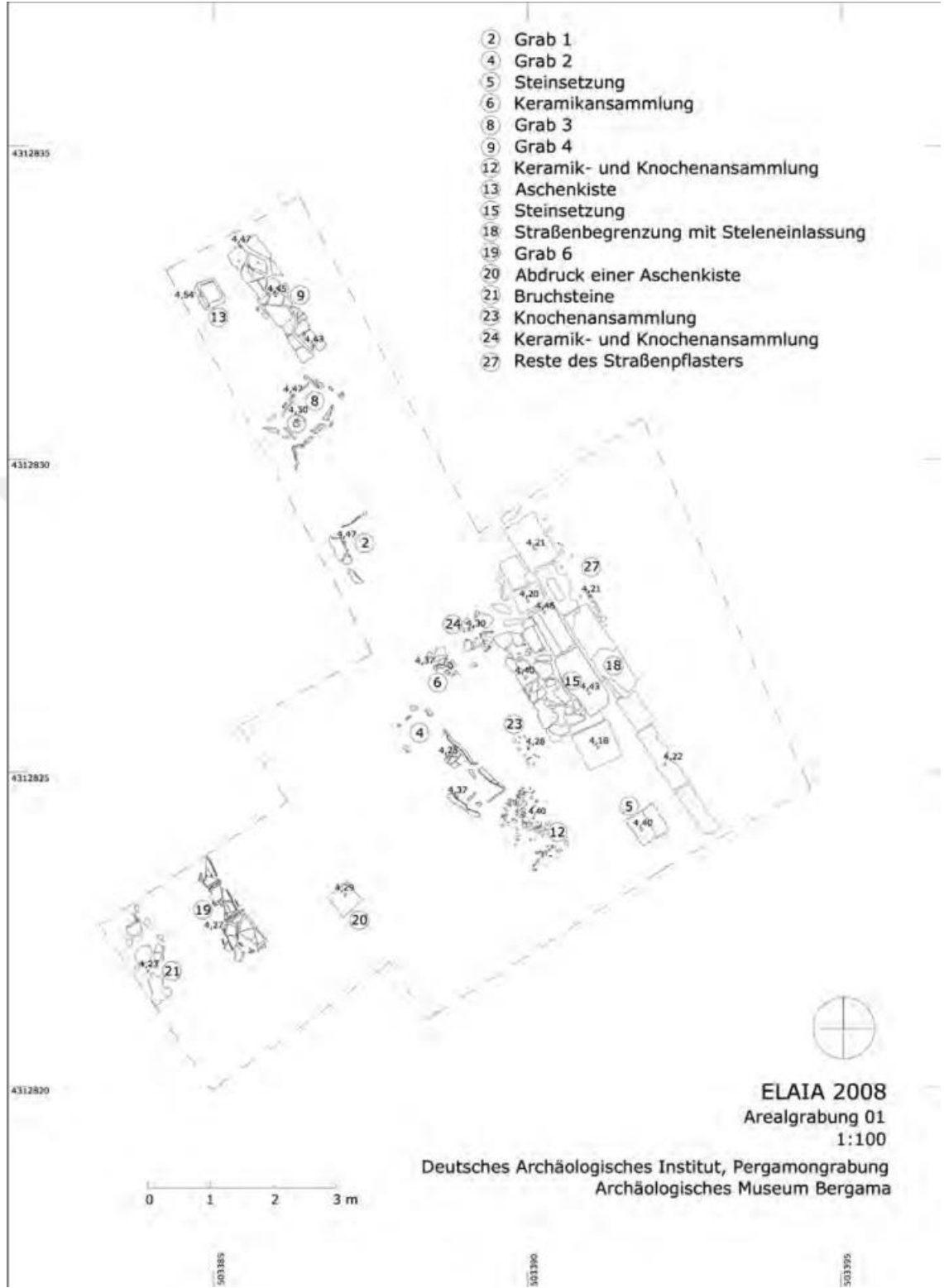
Resim 91: Antissa Geometrik ve Arkaik dönem mezarları

Resim 92: Methymna Antik ve modern kentin planı

Resim 93: Mytilene Geometrik ve arkaik mezarları

Resim 94: Kuzeybatı nekropol alanı

Resim 95: Amphora urne ve kiremit örtülü kremasyon mezar

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Kıymet Karaca

Eğitim Durumu : Lisans

Lisans Öğrenimi : Mersin Üniversitesi Klasik Arkeoloji

Yüksek Lisans Öğrenimi : Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Arkeoloji Yüksek Lisans (Devam etmekte)

Yabancı Dil ve Düzeyi : İngilizce (b1-b2)

Almanca (a2)

İş Deneyimi : Burdur Müzesi Sözleşmeli Arkeolog

DT Çeviri Bürosu Stajyer (Münster/Almanya)